

ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 336.77:338.43

На правах рукопису

Пиріг Галина Ігорівна

**УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В СІЛЬСЬКОМУ
ГОСПОДАРСТВІ**

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

Науковий керівник :

доктор економічних наук, професор

Стельмахук Антон Михайлович

ТЕРНОПІЛЬ – 2004

ЗМІСТ

ВСТУП-----	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ-----	9
1.1. Суть та об'єктивна необхідність кредитних відносин в економічному механізмі розвитку сільського господарства-----	9
1.2. Економічно-правові основи кредитних відносин в аграрному секторі економіки України-----	25
1.3. Зарубіжний досвід формування специфічних систем кредитного обслуговування аграрного сектору-----	36
Висновки до розділу 1-----	49
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ-----	51
2.1. Механізм державної програми підтримки сільського господарства-----	51
2.2. Оцінка кредитоспроможності сільського господарства: методичні та прикладні аспекти-----	72
2.3. Прагматизм кредитування та ефективність кредитних відносин в сільському господарстві -----	95
Висновки до розділу 2-----	113
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА-----	116
3.1. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування Державного фонду підтримки сільськогосподарських товаровиробників-----	116
3.2. Іпотечне кредитування аграрного сектору економіки та шляхи його розвитку-----	129
3.3. Механізм кредитного кооперування та напрямки його удосконалення-----	146
3.4. Перспективи розвитку лізингових відносин в сільському господарстві-----	162
Висновки до розділу 3-----	182
ВИСНОВКИ-----	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ-----	187
ДОДАТКИ-----	203

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Пріоритетною метою у процесі трансформації аграрного сектора економіки України є досягнення конкурентного рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Для створення нормальних умов виробничо-фінансової діяльності сільського господарства необхідно сформувати ефективний економічний механізм, що є сукупністю методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів, відносин, що забезпечують розвиток економічної системи. Кожен із складових елементів виконує свою певну функціональну роль, а в сукупності та єдності дій вони забезпечують нормальне функціонування агропромислового виробництва взагалі та досягнення сталих темпів економічного зростання, підвищення результативності господарювання.

У складі економічного механізму особливе місце посідає система кредитних відносин. Об'єктивна необхідність використання кредитних відносин в аграрній сфері економіки пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва, нерівномірністю руху оборотних фондів підприємств, значними відхиленнями потреби в оборотних засобах від їх фактичної наявності.

Гальмує розвиток системи кредитного обслуговування аграрного сектора економіки неврегульованість таких питань як нерозвиненість ринку землі, що унеможливорює її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів, тривала процедура отримання банківського кредиту, недоступність малих і середніх підприємств до фінансових послуг, високі відсоткові ставки. Велике значення для розвитку сільськогосподарського виробництва має державна підтримка. Сьогодні її механізм є малоефективним і не дозволяє задовольнити всі потреби аграріїв.

З огляду на низку проблем, актуального значення набуває вирішення проблеми удосконалення кредитних відносин у системі економічного механізму функціонування сільського господарства.

Дослідженням проблеми розвитку та удосконалення кредитних відносин в аграрній сфері займаються Андрійчук В.Г., Алексійчук В.М., Гончаренко В.В., Дем'яненко М.Я., Доманчук Т.Г., Дудар Т.Г., Дусановський С.Л., Зіновчук В.В., Крисальний О.В., Лайко П.А., Малік М.Й., Месель-Веселяк В.Я., Мороз А.М., Паламарчук В.О., Поплавський В.Г., Примостка Л.О., Саблук П.Т., Саблук Р.П., Стельмащук А.М., Чухно А.А., Яремчук І.Г. та інші вчені.

Проте, як засвідчує огляд наукових джерел, окремі питання теорії і практики кредитування сільгоспвиробників ще недостатньо вивчені і вимагають поглибленого дослідження. Саме тому багато процесів економічного розвитку залишаються без належного пізнання та осмислення, що негативно позначається на результатах господарювання.

Певні кроки щодо розвитку кредитних відносин в Україні, адекватних ринковим умовам, хоч і зроблені, проте на сьогоднішній день рівень кредитного забезпечення, особливо в сільськогосподарському виробництві, ще низький. Питома вага кредитних ресурсів в обслуговуванні обігових коштів в сільському господарстві досягла критичної межі. Це вимагає розробки і впровадження нової кредитної політики, яка б сприяла створенню економічних умов для ефективного використання кредитних ресурсів, прискорення структурної перебудови економіки, її соціальної орієнтації.

Важливість зазначених проблем і об'єктивна необхідність їх вирішення зумовили вибір теми дисертаційної роботи і визначають її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до основних напрямів наукових досліджень, проведених у межах науково-дослідної теми кафедри аграрного бізнесу Тернопільської академії народного господарства “Розробка організаційно-технологічних та фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U002360). Дисертанткою розроблено підрозділ “Сучасний стан і рівень ефективності кредитних відносин в сільському господарстві”.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є обґрунтування основних напрямів і механізму удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві на сучасному етапі його реформування.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

- здійснити теоретичний аналіз наукових джерел в контексті визначення сутності кредитних відносин та особливостей їх становлення у сільському господарстві в умовах формування ринку та окреслення шляхів їх удосконалення;

- узагальнити зарубіжний досвід кредитування з метою виявлення можливостей його застосування у вітчизняній практиці і обґрунтувати систему кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників;

- обґрунтувати методичні засади кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників;

- розробити дієвий механізм державної підтримки сільгоспвиробників щодо удосконалення системи кредитних відносин в сільському господарстві;

- обґрунтувати концептуальні підходи щодо запровадження іпотечного кредитування в АПК;

- запропонувати напрями удосконалення організаційно-економічних засад розвитку та функціонування кредитного кооперування у сільському господарстві.

Об'єкт дослідження – кредитні відносини в аграрному секторі економіки України.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні питання організації та ефективного функціонування, регулювання та вдосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних процесів, законодавчі і нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку АПК, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

У процесі роботи застосовувалися наступні методи економічних досліджень: системно-структурний, що використовувався при оцінці кредитних відносин; абстрактно-логічний, який застосовувався при визначенні структури кредитування сільського господарства; порівняльний та балансовий, на основі яких здійснювалася економічна діагностика підприємств; графічний, експертних оцінок та інші, що використовувалися при прогнозуванні подальшого розвитку кредитних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розгорнутому, концептуальному та системному підході щодо удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві, застосування яких сприятиме підвищенню ефективності аграрної економіки.

На основі досліджень отримано такі основні наукові результати:

- уточнено розуміння суті кредитних відносин як системи економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором;
- обґрунтовано методичні засади комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, що ґрунтуються на визначенні показників фінансового стану. Запропоновано розглядати риси особистості позичальника, його ділову репутацію і компетентність як найбільш важливий фактор при оцінці кредитоспроможності;
- запропоновано модель формування специфічної системи кредитного обслуговування сільського господарства, що базується на поєднанні функціонування конкурентних державних і приватних кредитних установ, яка забезпечить ефективне кредитування підприємств аграрної сфери економіки;
- обґрунтовано необхідність створення Державного фонду кредитної підтримки та розроблено пропозиції щодо джерел його формування, до яких віднесено: кошти, одержані від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі одного відсотка; повернена заборгованість по раніше одержаних позичках з державного бюджету; різноманітна допомога; надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за відсотками за ці кредити; інші джерела. Кошти фонду спрямовуватимуться на покриття різниці між комерційною та

пільговою ставками плати за кредит, на короткострокове кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників та забезпечення їм гарантій щодо залучення кредитів банків, розвиток лізингової діяльності;

- обґрунтовано комплексні заходи щодо запровадження іпотечного кредитування на основі створення Державного селянського іпотечного банку України як засобу залучення під заставу земельної ділянки кредитних ресурсів для довгострокового користування, що сприятиме активізації кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запобіганню спекуляції і тіньового ринку землі, стимулюванню економічного і соціального розвитку села;

- визначено механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель трирівневої кредитної кооперації, що функціонально поєднує місцеві, регіональні та центральну кооперативні кредитні установи, мобілізує кошти сільського та інших верств населення для кредитування сільського господарства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в покращенні кредитних відносин в сільському господарстві. Основні наукові положення доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що дає можливість широкого застосування викладених у роботі положень і пропозицій щодо удосконалення кредитного забезпечення сільського господарства.

Основні положення дисертації були використані у практичній діяльності Головним управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської облдержадміністрації (довідка №9.82/01 від 08.09.2003 р.), управлінням сільського господарства і продовольства Тернопільської райдержадміністрації (довідка №236А від 04.09.2003 р.), Товариством з обмеженою відповідальністю “Збруч” Тернопільського району (довідка №70 від 05.09.2003 р.), Тернопільською обласною організацією асоціації фермерів України (довідка №26 від 03.09.2003 р.), Фермерським господарством “Семеха” Тернопільського району (довідка №14 від 02.09.2003 р.), а також використані у навчальному процесі Тернопільської академії

народного господарства при викладанні навчальних курсів “Економічна діагностика” та “Аграрний ринок” (довідка №126-15/1300 від 09.09.2003 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Всі наукові результати, що містяться в роботі, отримані автором особисто. У них за темою дисертації розроблено комплекс рекомендацій з удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на Міжрегіональній науково-практичній конференції “Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Реформування земельних відносин як процес відродження українського села” (Тернопіль, 2000 р.); Міжнародній науковій конференції “Політ-2002” (Київ, 2002 р.); Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених “Наука і молодь” (Київ, 2002 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи” (Київ, 2003 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки” (Тернопіль, 2004 р.).

Публікації. За результати виконаного дослідження опубліковано 10 наукових праць, з яких 7 - у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 5,12 д.а., в тому числі у фахових виданнях – 3,91 д.а.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Основний зміст дисертації (вступ, три розділи, висновки) викладено на 186 стор. друкованого тексту, що містить 30 таблиць, 15 рисунків. Список використаних джерел з 205 позицій займає 17 стор., 16 додатків на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Суть та об'єктивна необхідність кредитних відносин в економічному механізмі розвитку сільського господарства

Сільськогосподарське виробництво в процесі своєї діяльності постійно стикається з різними факторами зовнішнього та внутрішнього середовища. Внутрішнє середовище виконує подвійну роль: для сільського господарства як економічної системи воно створює передумови відтворювального процесу, а для окремих його галузей ці внутрішні фактори відіграють роль зовнішнього середовища.

Окремі елементи зовнішнього та внутрішнього середовища - планування та прогнозування виробництва, фінансування та кредитування, оподаткування та стимулювання, форми і методи організації праці та виробництва, економічні відносини, ціноутворення, принципи розподілу доходів, організація менеджментської та маркетингової діяльності формують економічний механізм. Останній може бути високоефективним лише тоді, коли конкретні форми його реалізації адаптуються як до зовнішнього, так і внутрішнього середовища сільського господарства [23, с. 62].

Економічний механізм господарювання має вирішальне значення в підвищенні ефективності діяльності підприємств і економіки країни в цілому. Він обумовлюється виробничими відносинами і розглядається як спосіб функціонування суспільного виробництва.

Економічний механізм сільського господарства має охоплювати всю гамму виробничих відносин, їх специфічні прояви у взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин. У випадку недосконалості чи відставання розвитку виробничих відносин гальмується розвиток продуктивних сил, відповідно функціонування адекватного економічного механізму як на мікро-, так і на макрорівні національної економіки [50, с. 22].

Особливістю формування і становлення економічного механізму сільського господарства слід вважати те, що своєю суттю і кінцево-цільовим призначенням він має спрямовуватися не на забезпечення вузькогалузевого інтересу, а на створення всіх організаційно-економічних та соціальних умов досягнення інтегрованого, спільного інтересу, оснований на синергічному принципі [190, с. 4].

Дослідженням встановлено, що серед найголовніших складових економічного механізму є система кредитних відносин (рис.1.1), яка має виняткове значення для аграрного виробництва.

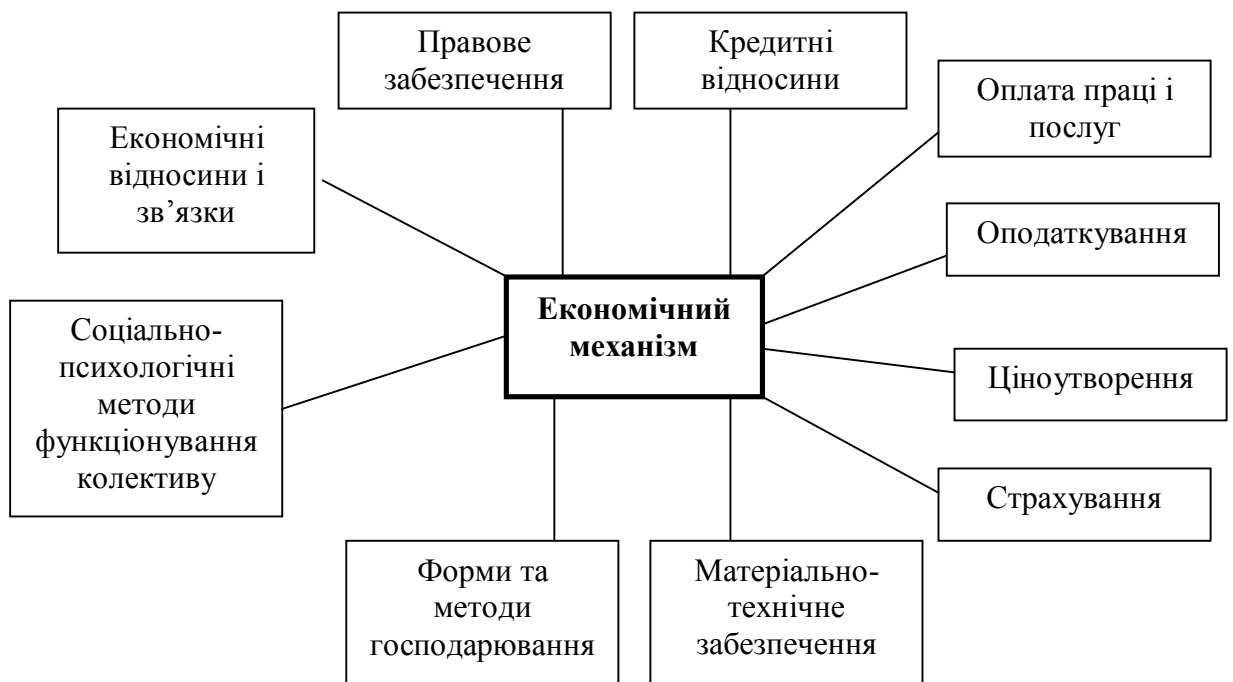

Рис. 1.1. Структура економічного механізму і місце в ньому кредитних відносин

Економічна природа процесу виробництва, необхідність забезпечення безперервності та ефективності суспільного відтворення на основі кругообігу капіталу, вимагає постійного розвитку кредитних відносин.

Аналіз представленої структури показує, що економічний механізм включає сукупність методів і засобів впливу на зростання виробництва та підвищення його ефективності на основі використання економічних законів, відносин, що забезпечують розвиток економічної системи.

Одним з найважливіших елементів економічного механізму є кредитні

відносини, що виражають процес фінансування і кредитування сільського господарства.

Кредитні відносини аграрного сектора АПК пов'язані з використанням позик як засобу поповнення своїх фінансових ресурсів та здійсненням кредитно-розрахункових операцій. Вони характеризують якісно новий рівень розвитку економіки, коли виробничому процесу передуює кредит, кредитна операція, яка дає змогу завчасно визначати обсяги виробництва та умови реалізації продукції на певному ринку, тобто кількість товарів, їхню якість і строки поставок.

На відміну від стихійності, властивої товарному виробництву, кредитні відносини нерозривно пов'язані з підвищенням ролі свідомої засади у визначенні та узгодженні розвитку виробництва, купівельної спроможності, тобто з утвердженням відносин планомірності у суспільно-економічному розвитку.

У процесі сільськогосподарського кругообігу всі засоби виробництва проходять три стадії, на яких вони мають забезпечувати безперервний та ефективний процес господарської діяльності [102, с. 75].

На першій стадії грошові ресурси витрачаються сільськогосподарськими товаровиробниками на придбання необхідної сировини, палива, добрив, запасних частин та інших матеріалів. В результаті поєднання придбаних оборотних засобів з основними фондами та робочою силою розпочинається процес створення нової продукції.

На другій стадії кругообігу час знаходження обігових засобів залежить від галузевої структури виробництва. Зокрема, у рослинництві спостерігається різка нерівномірність витрат, що не відшкодовуються виходом продукції: вони збільшуються в першому півріччі і знижуються - в другому. Вихід готової продукції та її реалізація починається в третьому кварталі.

Третя стадія - виручка від реалізації продукції, яка надходить нерівномірно, а найменший вихід її має місце у період найбільших витрат.

Враховуючи ці та інші негативні явища, що впливають на економіку галузі, сільськогосподарські товаровиробники не можуть мати власних обігових засобів у

повному обсязі. Виникає потреба в залученні додаткових джерел – кредитних ресурсів.

Нормальне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного росту сільськогосподарського виробництва. Його специфіка зумовлює необхідність авансування коштів на відносно тривалий період часу, який залежно від спеціалізації і фінансового стану може вимірюватися роками. Тому всі аграрні формування, незалежно від форм власності і способу виробництва, у процесі господарської діяльності вимушені вдаватися до залучення коштів.

Кредитні відносини аграрного сектора АПК пов'язані з використанням позик як засобу поповнення своїх фінансових ресурсів та здійсненням кредитно-розрахункових операцій. Вони характеризують якісно новий рівень розвитку економіки, коли виробничому процесу передують кредит, кредитна операція, яка дає змогу завчасно визначати обсяги виробництва та умови реалізації продукції на певному ринку, тобто кількість товарів, їхню якість і строки поставок.

В умовах переходу до ринкових відносин форми та методи кредитування повинні максимально враховувати особливості кругообігу засобів сільського господарства:

- уповільнену оборотність на виробничій стадії у зв'язку з тривалим у часі технологічним процесом в землеробстві та тваринництві;
- необхідність створення у великих обсягах виробничих запасів, що зумовлює залучення значних коштів;
- поступове і нерівномірне нагромадження витрат, яке в кінці виробничого циклу завершується поверненням коштів у формі виручки від реалізації продукції, тому сезонні витрати сільськогосподарським товаровиробникам доцільніше відшкодовувати за рахунок кредиту, ніж власними ресурсами, бо останні вимагають значних вилучень з обігу нагромаджень, які значною мірою визначаються закупівельними цінами і одержаним прибутком;

- вплив несприятливих кліматичних умов, які приводять до втрат сільськогосподарської продукції і прямих збитків, в результаті чого необхідне створення страхових запасів;

- значна питома вага внутрішнього обороту - переважна частина засобів відтворюється в самому підприємстві (корми, насіння, молодняк тварин), а вартість їх не проходить товарної і грошової стадії кругообігу.

Таким чином, кругообіг основних засобів створює економічну основу для позичкових відносин, а необхідність кредитування виходить з того, що ринкові умови господарювання вимагають раціональної організації обігових засобів, участі їх на кожній стадії кругообігу в мінімальних розмірах.

Об'єктивна необхідність в кредитуванні пов'язана з потребою поповнення оборотних коштів, придбання основних засобів, запровадження нових виробництв і прогресивних технологій. У процесі господарської діяльності практично у кожного підприємства виникає необхідність отримання кредиту. Особливо це характерно для сільськогосподарського виробництва, для якого найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов та стихійних сил природи, великий розрив між часом вкладення коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість, порівняно низька фондівдача.

Економічна природа процесу виробництва, необхідність забезпечення безперервності та ефективності суспільного відтворення на основі кругообігу капіталу, вимагає постійного розвитку кредитних відносин.

Для здійснення об'єктивного дослідження поставленої проблеми необхідно в першу чергу, уточнити сутність понять "кредит", "кредитування" і "кредитні відносини". З метою дослідження взаємозв'язку між кредитними відносинами і ефективністю виробництва важливо дослідити сутність цих взаємопов'язаних понять.

Огляд літературних джерел стверджує, що в західній економічній науці визначилися дві концепції кредиту - натуралістична та капіталотворча [37, 39, 40, 41].

Основоположниками першої концепції були класики політичної економії А.Сміт, А.Тюрго, Дж. Міль. Натуралістична теорія відіграла пасивну роль у відтворювальному процесі. Її суть полягала у перерозподілі вартості. При цьому недостатня роль приділялася акумулюванню вільних коштів. Об'єктом кредиту виступав капітал у його речовій формі. Перша концепція мала теоретичне значення, хоча помітно впливала на банківську та грошову політику даного періоду. Заслугою натуралістичної теорії було те, що вона не лише визнавала зв'язок кредиту з процесами виробництва, але і виходила з первинності виробництва і вторинності кредиту. Класики політекономії доводили, що кредит сам по собі не може створювати реального капіталу, що останній виникає лише в процесі виробництва. З цих позицій вони пояснювали зв'язок позичкового відсотка з прибутком, трактуючи його як частину прибутку, створеного в процесі виробництва. Але прихильники даної теорії не спромоглися до кінця з'ясувати різницю між позичковим та реальним капіталом. Тобто, визначаючи похідний характер кредиту від виробництва, основоположники політичної економічної не побачили зворотнього впливу на сферу виробництва, на оборот реального капіталу.

Родоначальником другої концепції - є Дж. Ло, який ототожнював кредит з грошима, а гроші з капіталом. Він один з перших запровадив акції, створив акціонерний банк та поклав початок створенню фондової біржі. Згідно його поглядів кредит не залежить від процесу відтворення. Продовжувачами цієї концепції були І. Шумпетер та А.Ган, які вперше поєднали цю ідею з теорією державного регулювання економіки.

Дана теорія була панівною до 20 століття. Її суть зводилася до того, що кредит не залежав від процесів відтворення і як і гроші він є капітал. Тому розширення кредиту означало нагромадження багатства. Прихильники цієї теорії помилково доводили, що кредит і гроші – багатство.

Кредит є економічною категорією, закони його існування – об'єктивні, тому, будь-який законодавчий документ чи судження зарубіжних та вітчизняних економістів не може змінити сутності цього явища. Не дивлячись на це, в економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення суті кредиту. Тому для

розробки надійної теоретичної бази кредитних відносин важливо дослідити і сформулювати сутність кредиту.

У сучасній економічній літературі переважає ототожнення кредиту з певним видом відносин, дає можливість глибше дослідити економічні аспекти кредиту, економічні чинники його існування, основи та закономірності його руху. Тому цей підхід у сучасній економічній літературі переважає: “кредит - це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотнього руху вартості [28, с. 35]; “...форма прояву кредитних відносин, форма руху позичкового капіталу” [118, с. 14]; “...економічні відносини між суб’єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності” [37, с. 128]. Наведені визначення не розкривають повністю сутність кредиту як економічної категорії, так як визначення кредиту через економічні чи суспільні відносини може привести до сприймання зовнішньої форми за його суть. Ми погоджуємося з Чухном А.А., що кредит активно бере участь на всіх стадіях суспільного відтворення, тому зведення кредиту до перерозподілу вартості значно применшує його роль.

Іншим поширеним напрямом є трактування кредиту як форми руху позикового капіталу, а отже грошового [117, с. 6; 151, с. 234; 176, с. 54]. Однак, дане трактування не враховує існування комерційного та лізингового кредиту, який не пов’язаний із позичковим капіталом. Важливо зазначити, що в Радянському Союзі до 1987 року комерційний кредит був заборонений, тому неточність у визначенні сутності кредиту як форми руху позикового капіталу не дуже помічалася. Із часом звикли ототожнювати суть кредиту зі змістом позикового капіталу.

Не дивлячись на це, згідно Положення Національного банку України “Про кредитування”, кредит – це “позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання” [146, с. 321]. У цьому положенні визначається, що кредитор – це суб’єкт кредитних відносин, який надає кредити іншому суб’єкту господарської діяльності у тимчасове користування. Ними можуть бути не тільки банки, а й інші кредитні установи, які одночасно виступають

у ролі покупця і продавця тимчасово вільних коштів. Тому, крім банківських, можуть використовуватися й інші форми кредиту: комерційний, лізинговий, іпотечний, бланковий, консорціумний [146, с. 322].

Зарубіжними та вітчизняними економістами даються й інші визначення кредиту. Це: "...термін, що широко вживається щодо операцій або станів, пов'язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін" [44, с. 25]; "...надання товарів, послуг або коштів в обмін на обіцянку сплати в майбутньому" [163, с. 43], "...позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальнику на умовах поверненості, частіше всього з виплатою позичальником проценту за користування позикою" [159, с. 37].

Враховуючи те, що слово "кредит" походить від латинського "credere" - довіряти, то даний підхід є поширеним у зарубіжній літературі: "...довіра, котрою користується особа, яка взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, - тобто довіра, що її позикодавач надає боржнику" [122, с.5], але часто дане розуміння суті кредиту, зводиться до "продажу або купівлі, що супроводжується обіцянкою здійснити оплату пізніше" [165, с. 85].

На основі огляду літературних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених встановлено, що кредит, як економічна категорія з приводу зворотного руху позиченої вартості, відображає теорію кредитних відносин, тобто показує у чому його суть, а кредитування відображає практичну реалізацію кредитних відносин, тобто техніку й технологію надання і повернення позик. Кредитні відносини є системою економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором.

В силу сезонності виробництва та інших причин відбувається розбіжність у часі виробництва і реалізації продукції. В одних суб'єктів з'являється тимчасовий надлишок коштів, в інших – потреба в них. Це є основною умовою виникнення кредитних відносин.

Досліджуючи поставлену проблему бачимо, що часто поняттями "кредит" і "позика" користуються як синонімами, або ж їх зміст розмежовують за тією ознакою, що позика є різновидом кредиту, або навпаки. Тобто, зміст цих понять

розглядають або як тотожність, або як підпорядкованість. Проте між цими поняттями є суттєві відмінності іншого порядку. Вони пов'язані не тільки з різницею в обсягах змісту, але й сферою дії, формуючи таким чином специфічні види економічних відносин.

Позика, як і кредит, заснована на передачі в тимчасове володіння вартості. Але на відміну від кредиту вона має інші умови використання цього права. Так, позика може надаватись на обмежений або необмежений термін (до запитання), з різними формами оплати за користування (відсотки, дивіденди) або без них (безвідсоткові позики) тощо.

За умов товарного виробництва, кредит стає обов'язковим атрибутом господарської діяльності.

Важлива роль кредиту в забезпеченні науково-технічного прогресу та обслуговуванні інноваційного процесу. Кредит є важливим джерелом фінансування капітальних вкладень.

Банківське кредитування – це модель, що відповідає характеру ринкових відносин, тобто періоду переходу від централізованих до децентралізованих методів кредитування економічних відносин. Вона охоплює принципи, об'єкти та методи кредитування, механізми надання та погашення позичок, а також здійснює банківський контроль в процесі кредитування.

Кредитні відносини можуть розглядатися як двоєдиний процес – кредитори, маючи вільні ресурси, надають їх позичальникам, які мають потребу в додаткових коштах, зобов'язуються їх повернути у встановлений термін. Внаслідок взаємовідносин між кредитором та позичальником виникає заборгованість одного із учасників, яка характеризує специфіку кредитних відносин.

Суб'єкти кредитних відносин виступають як самостійні особи, які забезпечують майнову відповідальність один перед одним, а також як суб'єкти, які виявляють взаємний інтерес один до одного. Об'єктом економічних відносин є вартість, яка передається від кредитора до позичальника на умовах повернення кредиту, рівноцінному еквіваленту отриманих у позику ресурсів з приростом, що становить плату за його користування.

Нами обґрунтовано визначення сутності розвинутих кредитних відносин в сільському господарстві.

Розвинуті кредитні відносини в сільському господарстві – це система взаємовідносин банківських і небанківських фінансово-кредитних інституцій з суб'єктами сільського господарства щодо надання фінансового забезпечення виконання процесів сільськогосподарського виробництва на основі використання традиційних та нетрадиційних методів кредитування.

При вивченні проблеми підвищення економічної ефективності сільського господарства в умовах розвитку кредитних відносин особливу увагу необхідно звернути на методологію самого поняття “ефективність”.

Ефективність виробництва - складна економічна категорія. В ній відображається дія об'єктивних економічних законів і показується одна з найважливіших сторін суспільного виробництва - результативність, яка є формою виразу мети виробництва.

Ефективність є індикатором впливу на виробництво різноманітних факторів: соціально-економічних, технологічних, організаційних та інших. Виходячи з цього виділяють три її види:

а) технічну, коли результати залежать від вдосконалення техніки, технології, втілення різних новацій;

б) економічну, яка пов'язана безпосередньо з результатами роботи підприємств та їх окремих структурних підрозділів;

в) соціально-економічну, яка включає в себе задоволення потреб населення, умов праці, відповідність рівня розвитку виробничих відносин рівню розвитку виробничих сил.

Всі вказані види ефективності тісно пов'язані між собою і взаємно переплітаються, тому інколи їх дуже важко відокремити.

Ряд економістів розглядають ефективність як узагальнюючу економічну категорію, яка характеризує кінцевий результат певної виробничої діяльності і є виразом мети виробництва, розкриває кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва, живої та уречевленої праці, віддачу сукупних вкладень [63, с. 27].

Іншим поширеним визначенням [27, с. 6], є таке: “ефективність виробництва – відносний показник, що характеризує результативність виробництва у зіставленні з використаними виробничими ресурсами”.

Для оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств в умовах перехідного періоду до ринкової економіки вважаємо за доцільне поєднувати класичну вітчизняну теорію з методикою визначення ефективності виробництва в країнах з розвинутими ринковими відносинами.

Так, Андрійчук В.Г. пропонує застосовувати систему показників ефективності використання авансового капіталу, яка вміщує в себе показники абсолютної ефективності виробництва, відносні показники ефективності використання застосовуваних ресурсів, показники ефективності використання спожитих виробничих ресурсів, показники ефективності додаткових вкладень у виробничі ресурси [5, с. 20].

Серед таких показників чільне місце займає прибуток, адже орієнтованість на прибутковість зумовлює активний пошук на всіх етапах відтворювального процесу виробництва шляхів економії витрат, підвищення якості продукції з метою одержання в процесі її реалізації максимально можливої ціни.

Так, американські економісти стверджують, що прибуток – це вимірювання економічного розширення (скорочення) основної діяльності фірми за будь-який аналізований період часу, тобто різниця між доходами і витратами за проміжок часу. Пропонується відображати процес формування фінансових результатів через визначення таких показників як валовий прибуток до сплати податків, прибуток після сплати податків, нерозподілений прибуток.

Радченко П.М. пропонує оцінювати ефективність виробництва сільськогосподарської продукції різних форм господарювання на основі результативних показників фактичного рівня з одночасним аналізом причин зміни ефективності господарської діяльності та пошуку резервів її підвищення [158, с. 9].

Дослідженням зв'язку ефективності виробництва і кредитних відносин встановлено, що у сучасних умовах розвитку кредитного ринку принципово змінюється функція кредитних інститутів, зокрема банків в управлінні економікою, і

підвищується роль самого кредиту в системі економічних відносин. Тому невід'ємним елементом дослідження загального процесу організації кредитних відносин у перехідний період є визначення принципів банківського кредитування та уточнення класифікації банківських кредитів і методів кредитування.

Вивчення літературних джерел вказує на відсутність єдиного підходу до складу та змісту принципів, які покладені в основу організації і погашення позичок. Одні виділяють чотири [180], інші п'ять [167], ще інші шість [179].

Якщо припустити, що всі викладені вище принципи не суперечать один одному, то отримаємо таку їх сукупність: повернення або поворотність кредиту; цільовий характер кредитування або кредиту; терміновість кредитування або кредиту (терміновість повернення кредиту); диференційований характер кредитування або кредиту; забезпеченість кредиту; платність кредиту.

Важливо зазначити, що при наданні позики між кредитором і позичальником укладається кредитний договір, який регламентує взаємовідносини сторін. Він укладається в письмовій формі, визначає умови отримання та повернення кредиту, зокрема передбачає форму надання кредиту (товарну, грошову), форму повернення, умови повернення, розмір відсоткової ставки, графік сплати та ін. Тому, ми вважаємо доцільним застосовувати ще один принцип кредитування – це обов'язковість оформлення договору між кредитором і позичальником.

Однією з нових форм кредиту на сьогодні є лізинг. Сучасне поняття лізингу бере свій початок з класичних принципів римського права про розмежування поняття права власності та права користування і володіння майном. Виникнення ідеї лізингу слід віднести до часів Аристотеля, якому належить цитата: “Багатство полягає в користуванні, а не в праві власності”. Тобто, щоб отримати прибуток, не обов'язково мати техніку у власності, достатньо лише мати право її використовувати.

Слово “лізинг” – англійського походження, аналога якому в українській мові немає. Хоча лізинг вважається американським винаходом, але поширений він був ще з 1284 року. [170, с. 5]. В економічній літературі Окремі дослідники під лізингом розуміють довгострокову оренду [11, с. 69; 150, с. 36], кредит [144, с. 31], вид

інвестицій [157, с. 14]. Не дивлячись на те, що проголошуються різні сутності лізингу, а розглядаються по суті одні і ті ж самі процеси. Оренда, кредит, інвестиції мають спільні риси, які дозволяють розглядати лізинг з точки зору кожної із цих різновидностей економічних відносин. Однак це не є звичайна оренда, а специфічна. Її специфіка полягає в тісному переплетенні кредитних, інвестиційних та орендних відносин.

З точки зору кредитних відносин, лізинг можна розглядати як різновид довгострокового кредиту, який надається в натуральній формі і погашається позичальником на умовах, передбачених договором лізингу.

Лізинг є необхідною складовою ринкової економіки, яка здатна забезпечити нові технологічні передумови для виходу нашої економіки з кризи. Він включає відносини купівлі-продажу і відносини оренди, але серцевиною тут є кредитна операція, ключовою фігурою – лізингова компанія, яка надає фінансову послугу орендарю. Лізингодавець купляє майно у власність за повну ціну, але не для себе, а для користувача, який і користується цим майном. Користувач має можливість не зразу платити повну суму за об'єкт, а періодично виплачувати плату. Отже, лізинг можна розглядати як передачу майна у користування на умовах повернення, терміновості, платності. Тому з економічної точки зору лізинг є специфічним кредитом.

У розвинутих країнах поширеною формою кредиту є іпотечний кредит. Іпотечний кредит виник ще в рабовласницькому суспільстві, особливого поширення набув при феодализмі і як кредитні відносини в цілому існує в сучасних умовах. Перший Державний іпотечний банк було створено ще в 1770 році в Німеччині.

Іпотека (від грецького *hypothēke* - застава) - застава нерухомості, нерухомого майна (землі, основних фондів, житла) з метою отримання позики. У разі непогашення позики власником майна стає кредитор (банки та інші фінансово-кредитні інституції, які можуть надавати такі позики).

На думку Лагутіна В.Д., іпотечним кредитом є “особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна – землі, виробничих або житлових будівель, ...надається на довгостроковій основі,...стає можливим лише за

умови приватної власності на землю і нерухомість” [118, с. 97]. Однак на сучасному етапі розвиток іпотечного кредитування стримує ряд невирішених проблем.

Однією з головних проблем аграрної реформи є створення ринку землі. Новий Земельний кодекс до 1 січня 2005 року забороняє продаж земельних паїв та сільськогосподарських угідь, призначених для товарного сільськогосподарського виробництва, а значить і давати їх в заставу [84].

На сьогоднішній день в Україні створено підґрунтя для здійснення іпотечних операцій. І такі операції уже здійснюються, але ще не набули широкого розповсюдження, особливо в аграрній сфері. Стримуючим фактором розвитку подібних операцій є ряд проблем, без вирішення яких не можна вважати іпотечне кредитування закінченою системою.

Ще одним важливим напрямом кредитних відносин є розвиток кредитних кооперативів - нових інституцій для фінансового забезпечення новостворених аграрних формувань, зокрема дрібного товаровиробництва в сільському господарстві. У розвинутих країнах вже давно знайшли поширення сільськогосподарські кредитні кооперативи (кооперативні банки) та спілки. Система кредитної кооперації у Західній Європі існує понад 100 років.

Кооперація як явище існує з давніх-давен. Свого часу люди усвідомили, що лише на засадах взаємодопомоги можна поліпшити своє існування. На таких засадах споконвіку жив і формував свій менталітет український народ.

Теоретичні та практичні ідеї кооперації базувалися на працях видатних мислителів минулого: Т. Кампанелли, Т. Мора, Р. Оуена, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, В. Кінга, Ш. Жіда. Найбільшими дослідниками кооперації були і залишаються її творці, керівники центральних кооперативних установ, теоретики та практики кооперативного руху: Бородаєвський С., Жук А., Коберський К., Мудрик А., Панченко П., Прокопів І., Храпливий Є., Шимонович І. Вони досліджували становлення та розвиток різних видів сільськогосподарської кооперації.

Найбільш яскраво національна свідомість та ідеї національного відродження проявилися в розробці питань кредитних спілок і сільськогосподарської кооперації. Вагомий внесок у становлення та розвиток

кооперації зробили українські вчені, зокрема, М. Туган-Барановський, М. Левитський, Л. Падалка, О. Русов, К.Мацієвич, Є.Чикаленко, В.Доманицький, Я.Волошиновський, А.Євдокименко, Є.Храпливий та ін, праці яких сьогодні в умовах будівництва демократичної України повертаються до нас, вивчаються і переосмислюються. В них відображена суть і розуміння ролі кооперації у розвитку сільськогосподарського виробництва і відродженні українського села на ринкових засадах. Висловлені вченими ідеї кооперативізму сприймаються так, ніби вони були написані у наш час.

Отже, як свідчить міжнародна практика та власна історія України, кредитні спілки та кооперативи виникали там і тоді, коли небагаті люди потребували певних фінансових послуг, яких не надавала жодна фінансова інституція. Ця обставина змушувала людей об'єднуватися і спільними зусиллями створювати для себе такі послуги, які були дешевшими і зручнішими. Саме тому кредитні спілки зайняли свою нішу на фінансових ринках у багатьох розвинутих країнах.

Слово “кооперація” походить від латинського *cooperare*, що в перекладі означає “співробітничая”. З економічної точки зору кооперація є “добровільним об'єднанням людей або організацій, що мають спільні економічні інтереси і погоджуються співробітничати для реалізації цих інтересів. Підприємство, яке повністю належить і контролюється тими, хто користується його послугами, хто за його допомогою задовольняє свої економічні потреби” [85, с. 32-33]. Отже, кооператив є специфічним видом підприємства. Його унікальність полягає в тому, що він орієнтований не на отримання прибутку, а на задоволення економічних потреб своїх членів, які є одночасно клієнтами і власниками свого підприємства. Вважаємо, що саме ці установи повинні відігравати ключову роль у мікрокредитуванні сільськогосподарського виробництва.

Кредитні відносини нині охоплюють усі стадії процесу відтворення - від інвестування і міжгалузевого перетікання капіталів до товарної реалізації, розподілу та перерозподілу доходів. Проникнення кредитних відносин в усі сфери економічного та суспільного життя привело до того, що у розвинутих країнах обсяг кредитних зобов'язань приблизно у 4 рази перевищив обсяг сукупного суспільного

продукту.

Проведені нами дослідження кредитних відносин в інвестиційній діяльності стверджують, що розвиток кредиту зумовлює значні зміни в організації та функціонуванні підприємств. Наявність позичкового капіталу і кредиту дає змогу фінансувати капіталовкладення за рахунок грошей, узятих в борг, і використати їх для самозростання капіталу. Це означає, що розвиток кредиту, зростання обсягів позичкового капіталу і поліпшення умов його надання слугують розвиткові виробничого капіталу, зростанню виробництва, розширенню його відтворювальної ролі.

Таким чином, кредитні відносини все ширше охоплюють нові сторони економічного та соціального життя в аграрній сфері. Вони змінюють, модифікують різні сторони економічних відносин, сприяючи підвищенню ефективності сільського господарства.

1.2. Економічно-правові основи кредитних відносин в аграрному секторі економіки України

Для нормального функціонування у ринковому середовищі сільськогосподарських товаровиробників всіх форм власності і господарювання необхідне формування адекватної кредитної політики, яка б виходила із статусу аграрного сектора і завдяки цьому створювала пріоритетні умови для його розвитку.

Економіко-правову основу розвитку кредитних відносин в реформованому аграрному секторі економіки складають новоутворені агро-виробничі структури та комерційні кредитні установи. Дослідження процесу їх становлення показує, що на початковому етапі переходу до ринкової економіки, починаючи з 1991 року було прийнято ряд законодавчих та нормативних актів, які надали можливість сільськогосподарським товаровиробникам запроваджувати нові види організаційно-правових формувань [1, с. 23]. В цей період були створені колективні

сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарські товариства. Згодом почали створюватися кооперативи та кредитні спілки.

В процесі подальшого розвитку аграрної реформи, зокрема з виходом Указу Президента України від 3 грудня 1999 року №1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки” та прийняттям нового Земельного кодексу України [84] були врегульовані питання оренди земельних ділянок і земельних часток у їх власників, виділення земельних ділянок єдиним масивом і спрощення порядку реєстрації договорів оренди, які відкрили нові можливості у розвитку нових організаційно-правових форм господарювання. Законом України “Про підприємства в Україні” передбачено створення індивідуальних, сімейних, приватних, колективних, державних, спільних та орендних підприємств [74]. У відповідності із Законом України “Про господарські товариства” [66] виникла можливість формування господарських товариств, зокрема акціонерних, з обмеженою, додатковою та повною відповідальністю. На основі Закону України “Про фермерське господарство” [78] виникли і функціонують фермерські господарства. Закон України “Про кооперацію” [73] визначив правові, організаційні, економічні і соціальні умови розвитку кооперативів у сільському господарстві і їхніх об’єднаннях.

Протягом 1999-2000 року було реформовано практично всі колективні сільськогосподарські підприємства. Замість 11212 колективних господарств, які обробляли 28 млн.га земель сільськогосподарських угідь протягом 2000-2003 років, було створено 14026 сільськогосподарських підприємств, за якими закріплено 25,5 млн. га угідь (*Додаток А*), з яких господарських товариств - 53,9%, приватних, приватно-орендних підприємств - 25,8%, сільськогосподарських кооперативів – 17,1%, інших підприємств - 3,2% (рис. 1.2).

В даний час сільськогосподарське виробництво здійснюється переважно на орендованих землях. Так, 5,2 млн. власників сертифікатів та державних актів передали земельні ділянки в оренду новим агроформуванням за укладеними договорами. Станом на 1 січня 2003 року майже 90% сільськогосподарських угідь у

аграрних підприємствах займає орендована земля. Укладено 5,9 млн. договорів оренди земельних часток, причому короткострокових договорів терміном від 1 до 3-х років (40%), середньострокових та довгострокових від 4 до 15 років (60%) .

сілсьькогосподарські кооперативи
інші підприємства

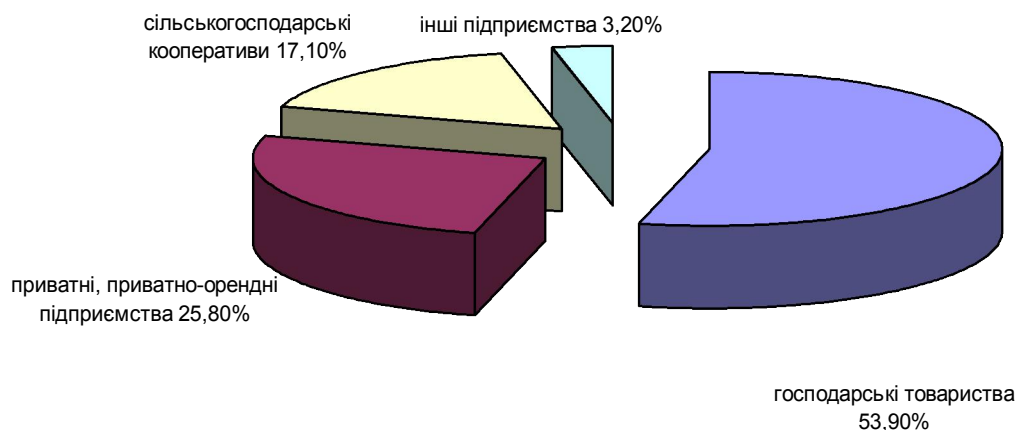

Рис. 1.2. Структура нових агроформувань

Об'єктивною умовою ефективного функціонування новоутворених агроформувань ринкового типу є запровадження ефективних кредитних відносин, оскільки, як вважають більшість спеціалістів без кредитів сільське господарство існувати не може.

Слід відмітити, що сучасні кредитні відносини, в яких відстоюється ідея “дорогих” грошей та уніфікація кредитних відносин для всього народного господарства, без врахування особливостей аграрного сектору, для сільського господарства неприйнятні, в першу чергу тому, що ця галузь без державної підтримки нормально існувати не зможе. Останнє доведено багаторічним досвідом тих країн, де сільське господарство вважається еталоном, і саме на які ми часто посилаємось. Отже, треба знаходити інші шляхи вирішення цієї проблеми - запроваджувати механізми, які б враховували реальну ситуацію і були обґрунтованими.

Досвід попередніх років економічної реформи показав, що в сільському господарстві при зміні форм і методів кредитних відносин, зорієнтованих на ринкові

умови, фактор специфіки галузі не був врахований достатньою мірою. Внаслідок цього сільськогосподарські товаровиробники практично відразу після застосування нових підходів до користування кредитами зазнали фінансової скрути.

Відомо, що основною причиною такого стану є порушення цінового паритету на сільськогосподарську та промислову продукцію. Але значною мірою негативний вплив був здійснений і різкою зміною системи кредитування.

Отже, об'єктивно обставини складаються таким чином, що держава повинна втручатись в ситуацію і турбуватися про те, щоб сільськогосподарські виробники одержували кредитні ресурси. При цьому слід мати на увазі, що це може покращити становище і в інших галузях народного господарства, так як саме ця галузь по багатьох видах продукції і для промисловості є крайнім споживачем. А оскільки альтернативи тут немає, повинні бути запроваджені відповідні механізми, які б задовольняли такі основні умови: за номінальну плату гарантувати одержання певного обсягу кредиту; він міг бути одержаний у визначені строки; використовувався за цільовим призначенням; при нормальних умовах господарювання забезпечувалось повернення кредитів.

Кредитні відносини в Україні базуються на основі Положення Національного банку "Про кредитування" [146], що затверджене Постановою правління Національного банку України від 28 вересня 1995 року за №246 (з відповідними змінами). Даний документ визначає правові основи, використання та повернення кредитів та регулювання взаємовідносин між суб'єктами, що виникають у процесі кредитування. Ним передбачається, що кредитне забезпечення підприємницьких структур здійснюється через банківський та позабанківський кредит.

Порядок надання та повернення кредитів регулює відповідне нормативне законодавство: Цивільний кодекс України; Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 року [64]; Закон України "Про заставу" від 2 жовтня 1992 року [67], Порядок ведення Державного реєстру застав рухомого майна, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 1998 року; Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 6.10. 1994р. №02-5/706 "Про

деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з укладанням та виконанням кредитних договорів”.

Важливим напрямом удосконалення кредитних відносин є запровадження лізингу. До грудня 1997 року в Україні практично не існувало законодавчих актів, які б регулювали лізингові відносини. Тому багато правових і податкових питань було не врегульовано. У Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” було лише загальне поняття - фінансова оренда.

Особливість лізингових операцій цього періоду визначалася тим, що ними займались, як правило, організації (підприємства), банки, збутові бази, які не спеціалізуються на лізингу. І лише 16 грудні 1997 року був прийнятий Закон України “Про лізинг”, а 18 листопада 2003 року внесені зміни до цього Закону і викладені в такій редакції: Закон України “Про фінансовий лізинг” [70]. Він визначає правові та економічні засади фінансового лізингу. Згідно Закону, “фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. В Законі передбачені права та обов’язки лізингодавця (*Додаток Б*) та лізингоотримувача (*Додаток В*). За договором фінансового лізингу (*Додаток Д*) лізингодавець зобов’язується набути у власність річ у продавця відповідно до встановлених лізингодавачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Отже, на сьогодні в Україні вже створена законодавча база проведення лізингових операцій, разом з тим окремі проблеми розвитку лізингу техніки залишилися до кінця не вирішеними.

Останнім часом лізинг привертає увагу як ефективний засіб сприяння економічному розвитку держави, оскільки лізингові відносини, на відміну від банківського фінансового забезпечення, спрямовані на вирішення проблем нестачі капіталу та проблем ліквідності.

Ринкові перетворення в сільському господарстві України зумовили розвиток дрібного товаровиробництва. Малі та середні підприємства майже не мають доступу

до кредитних ресурсів. Це зумовлено ризиками, які пов'язані з фінансовою нестійкістю сільськогосподарських підприємств а також відсутністю у банків бажання співпрацювати з дрібними клієнтами. Тому важливим стає питання створення кредитних спілок та кооперативів. Основа їх діяльності – мобілізація заощаджень членів кооперативу, залучення позикових ресурсів і використання коштів для видачі кредитів членам кооперативу.

На сьогодні в Україні прийнято закони України “Про кооперацію” [73], та “Про кредитні спілки” [69], якими визначено, що кредитна спілка є неприбутковою організацією яка діє на кооперативних засадах для соціального захисту своїх членів шляхом здійснення взаємокредитування за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Законом України “Про кредитні спілки” врегульована діяльність кредитних спілок, спрямована на розвиток села. Відповідно до Закону, вони мають право бути співзасновниками кооперативних банків. Враховуючи це, кредитні спілки обов'язково мають брати участь у створенні кооперативних банків.

За 11 років наполегливої праці кредитний рух України пройшов значний еволюційний шлях, подолав немало труднощів та перешкод. І сьогодні можна вже однозначно стверджувати, що кредитні спілки стали вагомим чинником у вирішенні існуючих у нашій країні економічних та соціальних проблем і здобули право вважатися повноцінними учасниками фінансового ринку України. Повною мірою реалізуючи кооперативну ідею взаємодопомоги та взаємокредитування, кредитні спілки надають можливість здійснити свої підприємницькі ініціативи або вирішити нагальні проблеми сотням тисяч наших громадян [181, с. 4].

Сьогодні виконується складне, але дуже важливе завдання: побудова ефективної системи регулювання і нагляду за діяльністю небанківського фінансового сектора (страхових компаній і брокерів, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок, ломбардів, лізингових та факторингових компаній, довірчих товариств, інших небанківських фінансових установ). Виконання цього завдання покладено на Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України, створену у грудні 2002 року. У свою чергу, в складі Комісії створений

окремий департамент, що відповідає за нагляд за діяльністю небанківських кредитних установ, у тому числі і кредитних спілок.

Основне завдання державного регулювання – визначення ступеня відповідності кредитної спілки тим критеріям, які дозволяють здійснити захист інтересів їхніх членів та спрямовані на зменшення ризиків кредитних спілок. Це регулювання має бути мінімальне і ні в якому разі не повинно зашкодити розвитку кредитних спілок в Україні.

Спільні та узгоджені дії держави, сільськогосподарських товаровиробників, їх кооперативних об'єднань дозволить формувати в Україні ефективну систему фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства як важливого фактора зростання аграрної економіки, будувати конкурентне середовище на ринку фінансових послуг.

Суттєвою перешкодою на шляху становлення кредитної кооперації є відсутність розвинутої системи іпотеки і застави землі або іншого майна.

Сьогодні іпотека широко використовується в світі як забезпечення кредитного фінансування і виконання зобов'язань. Нерухомість, передана в іпотеку, перебуває у володінні боржника, однак кредитор у разі невиконання боржником своїх зобов'язань може задовольнити свої вимоги за рахунок цього майна. У сучасній Україні зародилися і набувають поступового розвитку іпотечні відносини. Оскільки земля є одним з найбільших об'єктів нерухомого майна, іпотечне кредитування – один з найбільш перевірених у світовій практиці надійних способів залучення приватних інвестицій на ринку нерухомості. До 1 січня 2004 року іпотечні відносини регулювалися Законом України “Про заставу” від 02.10.1992 року №2654 і Земельним кодексом України, що сприяло розвитку іпотеки, але не забезпечувало всіх правових передумов для її розвитку. Указом Президента України від 30.05.2001 року №372/2001 було визначено основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки. У 2003 році був прийнятий Закон України “Про іпотеку” [68]. Низка законодавчих обмежень застосовується до угод іпотеки земельних ділянок, які можуть бути передані в іпотеку тільки банкам (стаття 133 Земельного кодексу

Україні). До 1 січня 2005 року землі сільськогосподарського призначення не можуть бути предметом іпотеки через обмеження на відчуження сільськогосподарських земельних ділянок в Україні. Отже, згідно із кодексом, з 1 січня наступного року можна буде вільно продавати і купувати такі землі, та схоже на те, що дію зазначеної норми цього важливого документу, який аграрії називають сільською Конституцією, буде перенесено на пізніший термін. Нещодавно Верховна Рада України у першому читанні схвалила законопроект про продовження земельного мораторію до 2010 року. Зокрема, народний депутат України О. Ткаченко запропонував ввести безстрокову заборону на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. За необхідність продовження мораторію виступив і Комітет Верховної Ради з питань аграрної політики та земельних відносин. Щоправда, його пропозиція зводилася до того, щоб дію мораторію поширити до 2007 року. Пан Томич вважає, що за час дії мораторію треба підтягти законодавчу базу, яка у подальшому забезпечить повноцінне функціонування ринку землі в Україні. Це передбачає прийняття ряду законів.

Ми притримуємося думки, яку висловив п. Даниленко: “Продовження земельного мораторію є суто політичною акцією. Тут немає економіки взагалі. Є вибори і намагання бути популярним серед тієї чи іншої категорії людей. Тому, механізм купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення слід запускати вже з початку 2005 року.”

Законом України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 - 2004 років” від 18 січня 2001 року № 2238 [75] було визначено основні засади державної політики на період реформування сільського господарства протягом 2001 - 2004 років.

Зазначеним Законом встановлено: частка видатків Державного бюджету України на фінансування розвитку сільського господарства має бути не меншою 5% видатків бюджету; за рахунок Державного бюджету України регулюються відносини у сфері часткового страхування ризиків у сільському господарстві; сільськогосподарські підприємства сплачують фіксований сільськогосподарський

податок відповідно до Закону України “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17 грудня 1998 року №320 [77]; податок на додану вартість при реалізації сільськогосподарської продукції залишається в розпорядженні сільськогосподарських підприємств; особливості кредитного забезпечення сільського господарства, як одного з шляхів його державної підтримки, що полягають у поєднанні загальноприйнятого порядку надання кредитів зі спеціальним режимом кредитування, який враховує особливості ведення сільськогосподарського виробництва та умови проведення економічної й земельної реформ на селі.

Щодо переходу до сплати фіксованого сільськогосподарського податку з метою стимулювання розвитку сільського господарства та посилення стимулюючої функції податкової системи, слід зазначити, що податковий тиск на сільськогосподарських товаровиробників зменшився: у 1999 році - в 2,9 рази; в 2000 році - в 4,1, в 2001 році - в 3,4 рази. Впровадження Закону України “Про фіксований сільськогосподарський податок” фактично може оцінюватись як постійна підтримка сільськогосподарських товаровиробників.

У 2001 році порівняно з 1999–2000 роками поліпшився стан розрахунків сільськогосподарських товаровиробників з бюджетом. Так, з нарахованих 406,5 млн. грн. до бюджету надійшло 325,7 млн. грн., або 80,1%, що на 13,8% більше проти 2000 року і на 43,6% - 1999 р.

Встановлення пільг зі сплати податку на додану вартість для сільськогосподарських товаровиробників відповідно до Закону України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років” дало змогу залишити в їх розпорядженні в 2000 році 483,1 млн. грн., а в 2001 році – 1 млрд. 272,6 млн. грн. (за даними Державної податкової адміністрації України).

Наведені дані свідчать, що запроваджений спеціальний режим оподаткування в сільському господарстві має стимулюючий характер для розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки обсяги пільг з податку на додану вартість збільшуються відповідно до зростання обсягів реалізації продукції. У 2001

році сума податку на додану вартість, спрямована на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, порівняно з 2000-м зросла в 2,6 рази і становила суму, значно більшу від обсягів коштів, передбачених в Законі України “Про Державний бюджет на 2001 рік” на підтримку програм агропромислового комплексу.

Враховуючи особливості функціонування сільського господарства, законодавством передбачено бюджетне кредитування галузі шляхом компенсації кредитної ставки при отриманні кредитів. За такої схеми держава не надає кредиту безпосередньо, проте стимулює збільшення обсягів шляхом покриття частини витрат, що пов'язані з отриманням кредитів.

Правовою основою для державного кредитування сільського господарства слугують норми Закону України “Про державний бюджет”. Цей закон визначає суму видатків, які будуть понесені на компенсацію кредитних ставок для підприємств сільського господарства. Використання цих коштів визначається документом, який має назву “Порядок використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів комерційних банків” і затверджується спільним Наказом Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України.

Відповідно до Порядку, визначені кошти виділяються на компенсацію кредитної ставки за кредитами, що одержують сільськогосподарські підприємства: для кредитів у національній валюті - до 70% облікової ставки, встановленої Національним банком України на день укладання кредитної угоди (але не менше 10 відсотків річних); для кредитів в іноземній валюті - до 5 відсотків річних. Крім того, Порядок передбачає можливість виділення коштів на компенсацію кредитної ставки іншим підприємствам агропромислового комплексу - виключно на закупівлю у сільськогосподарських підприємств виробленої ними сільськогосподарської продукції для кредитів у національній валюті до 50 відсотків облікової ставки,

встановленої Національним банком України на день укладання кредитної угоди (але не менше 7 відсотків річних); для кредитів в іноземній валюті - до 4 відсотків.

Підприємства, які бажають отримати компенсацію, подають погоджену з банками, які мають намір кредитувати такі підприємства, заявку на отримання відшкодування. Заявка подається до головних управлінь сільського господарства і продовольства обласних державних адміністрацій. Після цього серед підприємств, які подали свої заявки має бути проведено конкурс.

Переваги під час проведення конкурсу надаються:

- сільгосп підприємствам, які мають намір отримати кредит з найменшою відсотковою ставкою;
- підприємствам, які не мають заборгованості з виплати заробітної плати, перед державою та Пенсійним фондом.
- підприємствам, які беруть кредити на короткий термін (до 6 місяців);
- підприємствам, які уклали договір страхування сільськогосподарських культур;
- підприємствам, пропозиції яких передбачають зменшення розміру компенсації.

Рішення про виділення коштів приймається головним управлінням сільського господарства і продовольства обласних державних адміністрацій. Після прийняття такого рішення відбувається процедура укладання договору, яка спеціально визначається законодавством та сторонами.

Більша частка кредитів, які видаються сільськогосподарським підприємствам здійснюється без участі державних коштів. Таке кредитування здійснюється на підставі відповідної правової бази, яка передбачає захист прав та інтересів учасників ринку, з укладанням договорів між банком чи іншою кредитною установою та кредитором.

Зокрема, в Порядку передбачається здешевлення кредитів комерційних банків шляхом визначення часткової компенсації ставки за кредитами комерційних банків у розмірі:

- сільськогосподарським підприємствам - на кредитування власних поточних виробничих витрат, пов'язаних виключно із закупівлею насіння, кормів,

мінеральних добрив, засобів захисту рослин, пально-мастильних матеріалів, запасних частин для ремонту сільськогосподарської техніки, а також для закупівлі тракторів і комбайнів усіх видів та іншої сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, крім використання залучених кредитів на сплату лізингових платежів за техніку, отриману на умовах фінансового лізингу - для кредитів в національній валюті до 70 відсотків облікової ставки, встановленої Національним банком України на день укладання кредитної угоди (але не менше 10 відсотків річних), для кредитів в іноземній валюті - до 5 відсотків річних;

- іншим підприємствам агропромислового комплексу - виключно на закупівлю у сільськогосподарських підприємств виробленої ними сільськогосподарської продукції - для кредитів в національній валюті до 50 відсотків облікової ставки, встановленої Національним банком України на день укладання кредитної угоди (але не менше 7 відсотків річних), для кредитів в іноземній валюті - до 4 відсотків річних.

Місцеві органи влади на підставі заявок сільськогосподарських та інших підприємств агропромислового комплексу, погоджених з комерційними банками визначають на конкурсних засадах підприємства, яким надається часткова компенсація ставки за кредитами комерційних банків згідно з розподілом.

Таким чином, з метою захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників необхідно привести всі положення Закону України про Державний бюджет України у відповідність до Закону України “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 - 2004 років” та до вимог послання Президента України до Верховної Ради України “Економічний вибір. Концептуальні засади розвитку економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” від 30 квітня 2002 року”.

1.3. Зарубіжний досвід формування специфічних систем кредитного обслуговування аграрного сектора

Сучасний стан розвитку ринкової економіки зумовлює створення власної моделі кредитної системи. Це є досить важким завданням, вирішення якого потребує дослідження розвитку та сучасного стану даної системи у високорозвинутих країнах. Розглядаючи це питання ми маємо на меті не копіювання зарубіжної практики, а лише врахування позитивних тенденцій та особливостей розвитку кредитних систем. Це дасть можливість нашій державі швидше пройти процес еволюції системи кредитування аграрного сектору, на який інші країни витратили більше століття.

У країнах з розвинутою ринковою економікою у період її становлення поряд з універсальною системою кредитних відносин формувались і специфічні кредитні системи, які обслуговували окремі групи підприємств, у тому числі і аграрного сектора економіки. І, незважаючи на те, що поступово умови виробництва у різних галузях економіки певною мірою зрівнювалися, деякі галузеві особливості залишилися. Дані специфічні кредитні системи розвивалися у напрямі універсалізації, все ж зберегли переважну більшість своїх специфічних рис, особливо у формі організації кредитно-фінансових підприємств. Про це свідчить досвід таких країн, як США, Бельгія, Франція.

Формування кредитної системи визначається характером існуючих у країні кредитних відносин та відповідних форм кредиту. На різних етапах розвитку суспільства склад кредитних установ зазнавав змін відповідно до еволюції історичних умов, розвитку національних економік. В різних країнах кредитні системи різняться за конкретним складом інститутів, їх функціональною спеціалізацією відповідно до національних особливостей. Кредитні інститути не є винаходом сучасності. Протягом тривалого часу вони розвивалися в усіх країнах, формуючи власну кредитну систему. Сьогодні у країнах з ринковою економікою функціонує добре відгалужена кредитна система, яка представлена величезною кількістю різних кредитних установ [198, с. 134].

Будову кредитної системи можна відобразити у вигляді відповідної схеми (рис.1.3).

До числа країн з найвищою питомою вагою позичкових коштів в аграрному капіталі належить Англія і Німеччина – близько 50%, Франція – понад 40%, Італія і Бельгія – більше 30% [205, с. 26].

У країнах Європейського Союзу 40% господарств знаходяться в повній залежності від залучення позичкових коштів і лише 25% фермерських господарств обходиться без банківських кредитів [174, с. 89].

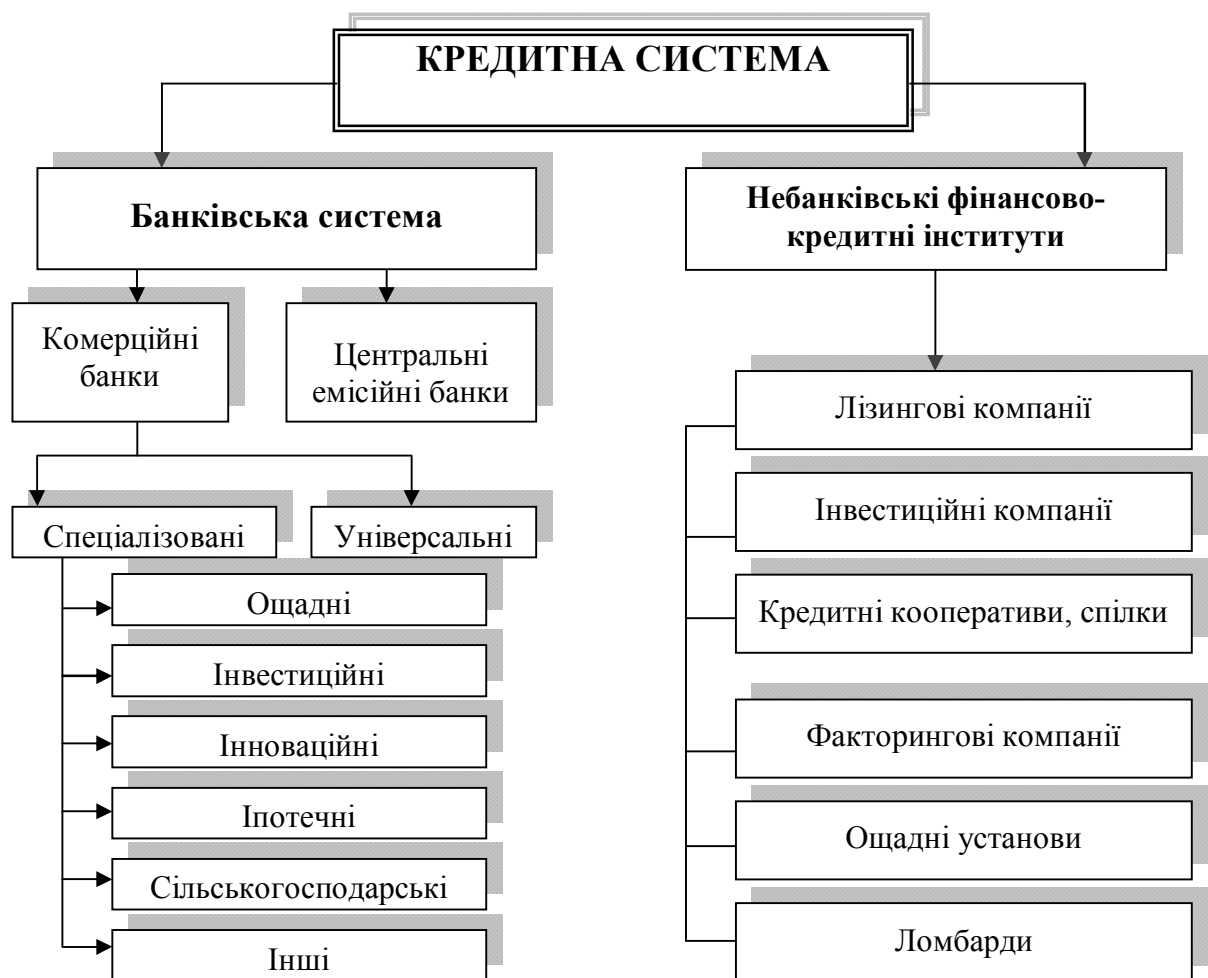

Рис. 1.3. Кредитна система країн з розвинутою економікою

Розвинуті зарубіжні країни створили специфічні системи кредитного обслуговування аграрного сектору економіки з метою ліквідації кризових явищ, які виникали з різних причин циклічного характеру економічного розвитку або

соціально-економічної нестабільності.

Вивчення зарубіжного досвіду засвідчує, що вперше кредитний рух зародився в Німеччині. Піонером вважають Фрідріха Вільгельма Райффайзена, який у 1848 році створив першу інституцію, за своїм характером подібну до сучасної. У 1950 році у містечку Делічі Герман Шульце заснував ще один кредитний кооператив. Він прийшов до висновку, що економічний стан робітників можна покращити лише шляхом розвитку кредитних спілок.

В 1854 році Райффайзенем засновано “Геддерсдорфське благодійне товариство”, яке закрилось в 1863 році через брак коштів. В 1864 році, спираючись на досвід кредитно-ощадних кооперативів Шульца, ним було засновано кредитний кооператив, особливістю якого стало створення неподільного фонду як засобу для подальшого розвитку кооперативів, які пізніше частково перетворились у акціонерні банки [1, с. 89].

В 1866 році Вільгельм Райффайзен опублікував роботу “Позичкові каси - допомога в біді селянам, а також ремісникам та робітникам”, що узагальнювала набутий досвід та пропагувала нову форму співробітництва в фінансовій сфері, яка мала на меті зменшити вплив ринкових форм фінансових відносин на перерозподіл вартості. В книжці “Позичкові каси – допомога в біді селянам, а також ремісникам та робітникам,” Райффайзен виклав засади діяльності нової організації. Провідна ідея праці полягала в тому, що кожен спілчанин, допомагаючи собі, допомагає іншим. Згодом ця думка трансформувалася у гасло: “Свій по своє”. Це стало основним принципом у цілому світі.

Досвід цих перших кооперативів поклав початок розвитку кредитної кооперації. І з цього часу розпочалось поширення даної форми кредитного забезпечення аграрного сектору як в Європі, так і в Америці. Об'єднуючись, такі кооперативи започаткували кооперативні банки, які функціонували на кооперативній основі. Поєднуючи в собі в процесі розвитку кооперативні засади відносин між членами кооперативів з комерційними засадами ринкового господарства у зовнішніх взаємовідносинах, кооперативні банки розвинулись до загальнонаціональних масштабів, частково вийшли і на міжнародний ринок

капіталів.

Тоді такі ж інституції виникали у Великобританії та Італії. У 1971 році створено Всесвітню раду кредитних спілок, яка зараз представляє кредитний рух 84 країн світу. Наймасовішою кредитна кооперація стала в Ірландії, США, Канаді та Австралії. Загалом у світі налічується близько 40 тисяч кредитівок, які об'єднують 100 мільйонів членів і мають 400 мільярдів активів. Для прикладу можна сказати, що кожний третій мешканець Канади є членом кредитної спілки. Одна з кредитних спілок Канади має свої активи понад 3 млрд. доларів.

В залежності від ролі аграрного сектору в економіці різних країн та особливостей організації економічних відносин, кожна країна створювала свої особливі інтегровані системи кредитного забезпечення галузі.

Кредитна система Великобританії є однією з найстаріших та найрозвинутіших у світі. На відміну від інших країн для неї характерний низький рівень державного регулювання сільського господарства.

В цій країні ніколи не було спеціалізованої системи аграрних кредитів, а фермерські господарства підтримували за допомогою державних субсидій.

Провідне місце у кредитуванні сільського господарства Великобританії належить чотирьом величезним банкам, які мають філії у всіх країнах. Поряд з ними існує багато інших приватних кредитних інститутів. Дуже тісно з системою сільськогосподарського кредиту пов'язані кредити під заставу землі, тобто іпотечні кредити. З цією метою у Великобританії з 1928 року функціонує Сільськогосподарська іпотечна корпорація, якій належить 5 провідних банків країни.

Комерційні банки в основному надають коротко- та середньотермінові кредити, інколи вони можуть надавати і довготермінові позички, навіть на придбання ферми. Але це буває дуже рідко. Середньотерміновий кредит надається від 1 до 5 років, а в особливих випадках - на 10 років і більше. Рівень відсотка, як правило, перевищує основну банківську ставку на 2,5-5%. Відсоток сплачується один раз у півріччя. Забезпеченням позички є земля, порука, цінні папери тощо.

Фермери часто використовують банківські позички у вигляді овердрафту.

Основна їх перевага в тому, що процент укладається на суму, яка видана. Як тільки чек сплачено у банку, сума кредиту, яка залишилась, відповідно зменшується. Сільськогосподарська кредитна корпорація, що створена у 1958 р. для гарантування фермерських кредитів виступає гарантом фермерів, що потребують в банківському овердрафті для проведення реконструкції ферм, але при умові, що її результатом повинна стати більша ефективність і доходність ферм.

Досвід Голландії засвідчує, що перший кооперативний банк було створено в 1896 році. Пізніше такі банки об'єднались в загальнонаціональний. Ним став Рабобанк. Ця система розвивалась без ускладнень і допомоги держави навіть в період кризи 30-х років, та при переході до спільного ринку. Рабобанк використовує до 90% всіх кредитних ресурсів для сільського господарства. Його частка в кредитуванні дрібних несільськогосподарських підприємців складає понад 40%, а під заставу - 30%. Банк обслуговує біля 40% всіх приватних заощаджень. Його активи складають понад 170 млн. дол., в тому числі власні кошти займають 7%. Показники балансу дають можливість віднести банк до першокласної категорії фінансових підприємств. Цей банк має найбільшу сітку та поряд з кредитуванням займається страхуванням життя та майна своїх клієнтів.

Банк об'єднує 600 місцевих банків, які мають велику самостійність, надаючи кредит до 2,5 млн. дол. Вони створюються як відділення членами-акціонерами і є безпосередніми акціонерами Рабобанку. Кредити надаються тільки членам.

Основні вимоги до позичальників - моральні якості та технічні можливості, оцінка потенційної прибутковості, перевищення забезпечення на 30-40%. В залежності від виду забезпечення визначаються відповідні умови і розміри кредитів (табл. 1.1).

Для кредитної безпеки з 1940 року існує гарантійний фонд Міністерства сільського господарства. Крім того для підтримки сільськогосподарського виробництва використовуються субсидії Європейського співтовариства. Вище названі структури беруть на себе частину ризиків, зокрема для молодих фермерів, для яких кредит надається на 50 років, з оплатою починаючи з п'ятого року, або безпроцентні позики. Також існує фонд спеціальних проектів, який фінансує

дослідження, та служба розповсюдження досвіду роботи.

Таблиця 1.1

Умови та розміри кредитів Рабобанку

Вид забезпечення	Розмір кредиту	Термін
Застава землі і нерухомості	60-80%	30-40 рр.
Обладнання	50% залишкової вартості	5 р.
Худоба	50% залишкової вартості	5-10 р.
Інші дебітори	60%	Відновлювальний

Кредитна система Німеччини відображає модель порівняно жорсткої грошово-кредитної політики. Особливості пов'язані з тим, що всі основні функції фінансового посередництва сконцентровані в універсальних банках, які не спеціалізуються на окремих операціях, як це роблять кредитні установи США та Японії [198].

Історичні корені місцевих кооперативних банків лежать у Товаристві взаємного кредитування, яке створене ще у 1850 р. для задоволення потреб представників малого бізнесу (перший кредитний кооператив для сільського населення). Засновником вважають Германа Шульце, який прийшов до висновку, що економічний стан робітників можна покращити лише шляхом розвитку кредитних спілок.

Кооперативний банківський сектор ФРН має трирівневу організаційну структуру. Її основу - нижній рівень - складають місцеві кооперативні банки (кредитні товариства), які включають у себе фольксбанки і райффайзенбанки.

Другий рівень кооперативного банківського сектору належить регіональним банкам, які були спершу створені місцевими банками головним чином з метою управління їх збитковою ліквідністю. Зараз ці регіональні кооперативні банки мають широкий спектр діяльності. Вони також є головними пайовиками "Дойче Геноссенштафтсбанку" (ДГ Банку), який входить до третього, верхнього рівня кооперативного банківського сектору.

Місцеві кооперативні банки (кредитні товариства) відповідно до закону про банки здійснюють банківські угоди будь-якого виду. Місцеві кооперативні банки спираються на допомогу зі сторони регіональних банків і ДГ Банку, як центральної ланки системи.

У третій за значенням групі спеціалізованих банків, що надають сільськогосподарський кредит, виділяється Сільськогосподарський рентний банк. Його баланс складає понад 46 млрд. марок. Банк відкриває кредити всім підприємцям, що зайняті у сільському, лісовому та рибному господарствах. Основний вид активних операцій банку - кредитування під заставу нерухомого майна. Крім того, банк здійснює лізингові операції, випускає свої облігації тощо.

У Німеччині створена високорозвинута банківська система, до якої входить 300 банків, 700 ощадних кас, 2,5 тис. кооперативних банків [88].

Іпотечний кредит зародився в Німеччині у XVIII столітті. Зараз у банківській системі налічується близько 30 акціонерних іпотечних банків та 10 державних. Іпотечні банки надають довгострокові кредити під заставу нерухомого майна. Вони мобілізують кошти шляхом реалізації застав кредитним інституціям, таким як ощадні каси та страхові товариства. Сучасну структуру кредитної системи Німеччини подано у *Додатку Е*.

У Німеччині державні кредитні установи користуються державною підтримкою у формі гарантій та субсидій, які забезпечують їм доступ до ринку недорогих кредитних ресурсів та захист від банкрутства. Державні банки Німеччини мають два типи урядових гарантій: „засновницьке забезпечення”, за яким держава зобов’язується підтримувати платоспроможність та ліквідність належного їй суспільного інституту протягом усього його існування та “гарантійне зобов’язання”, яке передбачає, що держава несе необмежені зобов’язання перед кредиторами банку, з якими той не може розрахуватися власними активами [174, с. 139].

Найхарактернішою особливістю кредитної системи Франції є швидкий розвиток після Другої світової війни державних та напівдержавних кредитних установ, державного регулювання економіки. У 1985 році почався зворотній процес. Нині кредитна система охоплює близько 2,2 тис. кредитних установ [88]:

- банки універсального типу (400);
- банки взаємного кредиту, або кооперативні банки (200);
- ощадні каси та пенсійні каси (300);
- установи муніципального кредиту (більше 20);
- фінансові спілки (більше 1000);
- спеціалізовані фінансові інституції (30).

У Франції важливе значення в економічному регулюванні аграрної сфери має сільськогосподарський кредит. Країною нагромаджений в цьому відношенні великий досвід.

Частка кооперативних банків у сільськогосподарському кредиті Франції становить 75%. Кредитування сільського господарства Франції забезпечують головним чином кооперативні банки: “Креді агріколь мютюель”, “Креді мютюель агріколь е рюраль” і “Банк популер”.

В аграрній сфері економіки Франції в останні роки розвивають свою діяльність і спеціальні Сільськогосподарські інвестиційні громади, що створені на базі власних капіталів. Вони займаються купівлею землі для наступної передачі її в оренду [1; 105].

У рамках здійснення державних програм фермери отримують пільги та безоплатні позики. Якщо програма здійснюється на національному рівні, фінансування у рамках структурної політики йде з національного бюджету.

Слід зазначити, що жодна з країн не обійшлася без державної підтримки у створенні та функціонуванні кредитної системи. Ця участь не обминула і Сполучені Штати Америки. На початковій стадії Фермерська система сільськогосподарського кредиту розвивалася лише завдяки підтримці Уряду. Державна підтримка полягала у фінансово-кредитній політиці в частині податків, дотацій, гарантій [205]. Формування статутного капіталу ФКС відбувалося шляхом випуску цінних паперів, основну частину яких придбала держава. В 1933 році Конгрес прийняв Закон про сільськогосподарські кредити, якими було започатковано діяльність державної системи допомоги фермерам. Було використано 125 млн. дол. урядових стартових грошей, що були передані Системі через приватних інвесторів [133, с. 175-180].

Кредитні інститути США користуються податковими пільгами з огляду на їх кооперативну неприбуткову природу. Фермерські кредитні банки, земельні банки звільнені від податків взагалі, крім податку на нерухоме майно.

У Сполучених Штатах Америки кредитне обслуговування поєднується з системою державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки на основі поєднання адміністративних та кооперативних засад. Бюджетні кошти, що видаються під сільськогосподарські програми, контролює на 80% Міністерство сільського господарства США через Товарно-кредитну корпорацію (ТКК), Адміністрацію у справах фермерів (АСФ) та інші фінансово-кредитні структури. Решта коштів розподіляються через штати та місцеві органи управління.

Для підсилення орієнтації країн-імпортерів на довготермінові закупівлі американської сільгосппродукції використовується програма середньотермінових кредитів в межах Закону про продовольчу допомогу. З 1985 р. важливою умовою стимулювання експорту є зміна форми експортного субсидування. У разі падіння світових цін нижче рівня заставних ставок фермерам не вигідно було продавати продукцію на світовому ринку. Вони активно використовували заставні операції ТКК для отримання гарантованого доходу [81, 89]

Із всіх витрат на сільське господарство США майже 60% припадає на реалізацію цільової програми стабілізації доходів фермерів. Ця програма, в свою чергу, розподіляється на такі програми: “Підтримка цін і доходів”, “Страховання врожаю”, “Сільськогосподарський кредит”.

Основною структурою, яка постійно займається питаннями надання фермерам і підприємствам агробізнесу можливості отримання кредитних ресурсів на пільгових умовах, активного залучення в систему кредитування державних коштів, коштів фермерів і фермерських кооперативів, а також приватного капіталу фірм і компаній агробізнесу є система сільськогосподарського кредиту (ССК).

В основну групу кредитних закладів, що утворюють систему сільськогосподарського кредиту, входять комерційні банки, страхові компанії, система федерального кредиту, адміністрація у справах фермерів, товарно-кредитна корпорація та інші - всього понад 800 банків і асоціацій.

Важливу роль у кредитуванні сільського господарства стала відігравати створена при Міністерстві сільського господарства США Адміністрація у справах фермерів (АСФ). Кредитні кошти АСФ формуються з оборотного капіталу Фонду аграрного кредитного страхування, Фонду страхування сільського житла, Фонду страхування програм сільського розвитку, а також за рахунок бюджетних позичок і кредитів, які виділяються МСГ.

АСФ здійснює пільгове кредитування тих фермерів та сільських мешканців, які не можуть отримати позичені кошти без гарантійних зобов'язань. Позики під гарантії складають більше 50% коштів АСФ. АСФ має більше двох тисяч представників у штатах та округах країни. Рішення про виділення кредиту приймають уповноважені цих представництв після узгодження з представниками місцевого фермерського товариства. Вони контролюють ефективність використання позичок.

Класичним прикладом є заставні операції Товарно-кредитної корпорації, яка займається короткотерміновим кредитуванням фермерів за програмою “Стабілізація доходів”. Кредит видається під майбутній урожай. Сума кредиту дорівнює добуткові заставної ставки, на обсяг планової продукції. Таким чином, майбутня продукція стає власністю ТКК. Передавши свою продукцію по заставній ставці, яка являє собою нижню межу гарантованої ціни, фермер може “викупити” її у будь-який момент протягом 9 місяців. Якщо в момент реалізації продукції ціни на ринку вищі рівня закладної ставки, то фермер повертає отриманий раніше кредит з процентом і реалізує продукцію на ринку самостійно [1; 105].

Для управління кредитною діяльністю створено агентство - Адміністрація сільськогосподарських кредитів (АСК), яка є незалежною організацією у виконавчих гілках уряду США. Агентство відповідає за управління банками, асоціаціями та пов'язаними з ними організаціями, включаючи Федеральну корпорацію сільськогосподарських застав (іпотеку).

У США при допомозі уряду створена і при його постійній підтримці діє досить злагоджена система самофінансування виробників сільськогосподарської продукції, пов'язаного з ними бізнесу а також сервісних організацій, яка до того ж

страхує свої організації як на підставі своєчасних порад по зміцненню слабких зон діяльності, так і прямої фінансової допомоги в разі необхідності.

Система постійно удосконалює свою структуру, розширяє зони діяльності і зміцнює свою фінансову базу, головним завданням якої є фінансова підтримка сільських товаровиробників.

Канадська система кредитного забезпечення теж базується на кооперативній основі. Первинною ланкою її є кредитна спілка. Кредитні спілки об'єднуються в асоціації, які є місцевими об'єднаннями, федерації або конфедерації - національні об'єднання або ліги - місцеві угруповання, які забезпечують кредитні спілки послугами навчального плану та іншими [1].

Всесвітня рада кредитних спілок забезпечує додаткову підтримку, яка включає, крім надання кредитів (на придбання майна, у тому числі землі, навчання тощо), розрахункове обслуговування, юридичне та інформаційне забезпечення, страхування, плату за комунальні послуги тощо.

Дослідження досвіду кредитного забезпечення сільського господарства у високорозвинутих країнах світу дозволило провести певне узагальнення.

Незважаючи на наявність різних структур кредитних систем, що обслуговують сільське господарство, слід зазначити, що вони мають багато спільного. Для всіх країн характерний високий рівень залучення кредитних ресурсів у сільське господарство, спільні історичні передумови створення системи сільськогосподарського кредитування. Світовий досвід розвитку сільського господарства показує, що у ринковій економіці склались особливі кредитні інститути і форми сільськогосподарського кредиту. Головними їх характеристиками є державна підтримка формування та функціонування кредитного обслуговування сільського господарства та кооперативні начала. Без державної підтримки створення та функціонування кредитної системи не обійшлася жодна з країн. У високорозвинутих країнах діє спеціалізований аграрний банк. Таким був, створений у 1991 році в Україні, агропромисловий банк "Україна", хоча він не виконував своїх функцій сільськогосподарського банку, так як середньорічна відсоткова ставка за надані кредити сільському господарству становила 43,2%, промисловості – 41,8%,

заготівельними організаціям - 35,8%. Тому потрібно створити новий банк, який враховував би особливості сільського господарства. Через цей банк держава могла б регулювати вплив на кредитний ринок і кредитні відносини в сільськогосподарському виробництві.

Формування систем сільськогосподарського кредиту в високорозвинутих країнах світу має схожість у використанні такого інструменту кредитної підтримки сільського господарства, як пільгові кредити. Вони відіграють важливу роль у кредитуванні аграрного сектора економіки, особливо на етапі формування системи сільськогосподарського кредиту.

Однією з найбільш поширених форм кредитів у розвинутих країнах є іпотека. Це пов'язано з тим, що іпотечний кредит має суттєві переваги порівняно з іншими видами кредиту. Зокрема, в Німеччині на іпотечний кредит припадає близько 60% позичок фермерам. Саме іпотечним кредитом вони оплачують понад 70% своїх поточних витрат і капіталовкладень. Закладні листи німецьких іпотечних банків є найпоширенішими цінними паперами фондового ринку Німеччини, частка яких перевищує 42%.

Світова практика дає багато прикладів існування та розвитку спеціалізованих небанківських кредитно-фінансових установ. Це інститути, які не маючи статусу банків, виконують окремі банківські операції або обслуговують окремі галузі. Найважливішою рисою, яка відрізняє їх від банківських установ, є вузька спеціалізація. Нині у світі спостерігається зростання ролі небанківських установ та послаблення ролі банків. Так, у США частка комерційних банків у загальному обсязі всіх активів фінансових посередників грошового ринку знизилася за період 1945-1985 роки з 75% до 40%. Важливу нішу у кредитній системі посідають кооперативні банки, кредитні спілки, лізингові компанії, спеціальні фонди, фонди пільгового кредитування.

Проведене нами дослідження зарубіжного досвіду формування та ефективного функціонування системи кредитного забезпечення галузі сільського господарства, показує, що у високорозвинутих країнах пропонується широкий вибір джерел кредитування залежно від кредитоспроможності позичальника. Кожна країна має

свої особливості розвитку сільського господарства, тому при переході до ринкової економіки необхідно виходити з конкретних обставин, максимально враховуючи традиції, наявні ресурси та рівень розвитку країни. Основними кредиторами аграрного сектора виступають кооперативні банки, кредитні кооперативи та спілки, державні іпотечні банки, державні сільськогосподарські банки, ощадні каси, лізингові компанії, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи.

Виявлено, що спільними рисами та тенденціями розвитку системи сільськогосподарського кредитування у високорозвинутих країнах є:

- участь держави у підтримці функціонування системи;
- високий рівень залучення кредитних ресурсів у сільське господарство;
- найпоширеніший інструмент - пільгове кредитування;
- формування “змішаної” системи кредитування.

На основі вивчення світових закономірностей розвитку системи сільськогосподарського кредитування та передового вітчизняного практичного досвіду запропоновано створення власної моделі кредитної підтримки аграрного сектора економіки, що враховує поєднання державних та приватних кредитних інститутів. Українська модель кредитної підтримки сільського господарства уявляється на основі поєднання конкурентних державних та приватних кредитних інститутів. Для вирішення проблеми обслуговування аграрного сектора потрібна державна підтримка, створення загальнодержавних та місцевих фондів підтримки кредитування сільського господарства, розробка пільгового кредитування, розвиток кредитних спілок та кооперативних банків, створення державного аграрного та іпотечного банку, лізингових компаній.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Дослідженням встановлено, що серед найголовніших складових економічного механізму є система кредитних відносин, яка має виняткове значення для аграрного виробництва. Об’єктивна необхідність в кредитуванні пов’язана з

потребою поповнення оборотних коштів, придбання основних засобів, запровадження нових виробництв і прогресивних технологій. Особливо це характерно для сільськогосподарського виробництва, для якого найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов та стихійних сил природи, великий розрив між часом вкладення коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість, порівняно низька фондовіддача.

2. На основі огляду літературних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених встановлено, що кредит, як економічна категорія з приводу зворотного руху позиченої вартості, відображає теорію кредитних відносин, тобто показує у чому його суть, а кредитування відображає практичну реалізацію кредитних відносин, тобто техніку й технологію надання і повернення позик. Кредитні відносини є системою економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором.

3. Дослідження показали, що чинному законодавству бракує системності для практичної реалізації програми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі взагалі та сільському господарстві зокрема. Прийнятий Закон України “Про іпотеку” та Земельний кодекс є базовими для іпотеки. Наступними кроками по створенню правового поля для розвитку іпотеки має стати прийняття Законів України “Про ринок землі”, “Про створення та діяльність Державного селянського іпотечного банку”.

4. Розвинуті кредитні відносини в сільському господарстві – це система взаємовідносин банківських і небанківських фінансово-кредитних інституцій з суб'єктами сільського господарства щодо надання фінансового забезпечення виконання процесів сільськогосподарського виробництва на основі використання традиційних та нетрадиційних методів кредитування.

5. Досвід перших зарубіжних кооперативів поклав початок розвитку кредитної кооперації, з якої розпочалось поширення даної форми кредитного забезпечення аграрного сектора як в Європі, так і в Америці. Об'єднуючись, такі кооперативи започаткували кооперативні банки, які розвинулись до загальнонаціональних

масштабів і частково вийшли на міжнародний ринок капіталів.

6. На основі вивчення світових закономірностей розвитку системи сільськогосподарського кредитування, запропоновано створення власної моделі кредитної підтримки сільського господарства, що враховує поєднання державних та приватних кредитних інститутів.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

2.1. Механізм державної програми підтримки сільського господарства

Розвиток сільського господарства України є визначальним у зростанні добробуту населення. Від того наскільки правильно визначені принципи державної політики стосовно сільськогосподарських товаровиробників, а також інструментів реалізації цієї політики, залежить ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі, її конкурентоспроможність на світовому ринку. В усіх країнах світу використовується державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників.

Це пов'язано з тим, що природно-кліматичні фактори включають:

- * неможливість (за окремими винятками) організації поточного виробництва, що потребує значних обсягів кредитів, з різними термінами погашення;
- * наявність сезонного розриву між вкладенням коштів та їх надходженням від реалізації виробленої продукції, з терміном погашення до півтора року;
- * безперервність процесів відтворення в агропромисловому виробництві, які не можуть бути зупинені і тому потребують постійного та своєчасного вкладення коштів та своєчасного надання кредитів;
- * необхідність тримати в обороті значний запас сировини та матеріалів, що уповільнює швидкість обігу коштів і потребує відповідних форм кредитного забезпечення необхідного обсягу оборотних засобів;
- * використання значної частки продукції і сировини для продовження процесу виробництва, що потребує специфічного кредитного забезпечення як за формою, так і за терміном;
- * потребу в швидкій переробці або реалізації виробленої продукції, яка не може довгий час зберігатись, що потребує гарантованих видів оплати.

Соціально-економічні та правові фактори обумовили:

* значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства у рівні фондоозброєності праці, що потребує значного обсягу інвестиційного забезпечення галузі, в тому числі кредитного характеру;

* надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що викликає потребу у значних довгострокових вкладеннях;

* недостатній рівень забезпечення аграрного сектору авансовими платежами, що збільшує потребу в кредитному забезпеченні галузі;

* випередження темпів росту витрат виробництва над темпами зростання реалізаційних цін на вироблену продукцію, в результаті чого виник диспаритет цін, ліквідація якого потребує значної фінансової підтримки галузі з боку держави;

* вилучення значної частини доходів сільського господарства платежами в бюджет і особливо в позабюджетні фонди;

* зростання заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків та збільшує потребу в додатковому фінансовому забезпеченні галузі;

* відмову переробників сільськогосподарської продукції брати участь у формуванні фінансових ресурсів підприємств аграрного сектору економіки, що викликає додаткову потребу в фінансовій підтримці товаровиробників аграрного сектору, в тому числі кредитного та безоплатного характеру;

* висока ризиковість;

* специфічність застави та її зміни ціни, зокрема, землі та майна спеціалізованих виробництв;

* невідповідність ступеня ризику та прибутковості. В порівнянні з іншими галузями економіки аграрний сектор є дуже високоризиковою галуззю, з відносно низьким рівнем прибутковості.

Здійснюються відповідні спроби фінансування потреб сільськогосподарського виробництва і в нашій країні. Всього розроблено 29 програм фінансової підтримки сільського господарства, які об'єднані в окремі групи. В межах фінансування попередніх років у середньому на одну програму припадає майже 16 млн.грн.[16, с. 12]. За розрахунками економістів щорічна потреба державної підтримки АПК

становить близько 6 млрд.грн., реально виділяється трохи більше мільярда. На сьогодні держава не має змоги направляти в АПК необхідних 10-12% свого бюджету.

Структура сучасної державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств представлена відповідною схемою (рис.2.1).

Рис.2.1. Структура державної фінансової підтримки сільського господарства

Питання бюджетної підтримки в аграрному секторі за останні роки зазнавало значних змін. Визначивши пріоритети бюджетного фінансування галузі, держава почала вирішувати питання збільшення ефективності використання виділених фінансових ресурсів. Високу ефективність мають ті заходи, що використовуються

для цільових програм: компенсація за посіяну озимину, доплата за високо вагові кондиції молодняку та інші.

Але більш відчутний результат дає та бюджетна гривня, що як мультиплікатор дозволяє додатково залучати 10, 20 і більше гривень з інших джерел.

Найменш ефективним є пряме бюджетне фінансування повних витрат згідно з програмою, оскільки у такій схемі виділена бюджетна гривня повністю не доходить до сільськогосподарського виробника, бо частина коштів витрачається на утримання апарату, наприклад, лізинг сільгосптехніки. До цього механізму за останні роки залучилося до 80% реформованих підприємств та більше сотні банків.

Надходження кредитних ресурсів у сільське господарство зростає, підвищується ефективність їх використання. Прикладом ефективних фінансових заходів стала державна програма підтримки агропідприємств через механізм здешевлення банківських кредитів. Саме ця програма визнана всіма зарубіжними та вітчизняними експертами найефективнішою та прозорою.

Вперше в Україні механізм часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків сільськогосподарським та іншим підприємствам АПК був запроваджений у 2000 році і триває по сьогоднішній день.

На початку лютого 2000 року Уряд України прийняв рішення про відмову від забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними ресурсами та застосування механізму стимулювання грошового кредитування через запровадження часткової компенсації ставки за кредитами, що надають комерційні банки підприємствам АПК з бюджету. Для фінансування цієї програми згідно з постановою Кабінету Міністрів України “Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт” від 25 лютого 2000 року №398 у Державному бюджеті було передбачено 175 млн. грн. на часткову компенсацію ставок за кредитами комерційних банків для підприємств АПК.

Із запровадженням урядової програми часткової компенсації ставки за кредитами комерційних банків сільськогосподарським підприємствам АПК розпочалися кардинальні зміни у кредитному забезпеченні аграрного сектора.

Свідченням цього є зростання обсягів кредитних ресурсів на загальних і пільгових умовах (рис. 2.2).

Ці заходи сприяли покращенню ситуації на кредитному ринку. Кредитні ресурси комерційних банків нарешті пішли в АПК України. До цього часу комерційні банки практично не кредитували сільське господарство, так як кредити надані аграрному сектору, держава списувала, але лише державним банкам. За роки роботи сільськогосподарських підприємств у нових умовах кредити залучалися не директивним шляхом, а через економічний механізм.

Комерційними банками у 2000 році було надано близько 1,8 млрд. грн. кредитів підприємствам АПК. З них 818 млн. грн. належало до схеми часткової компенсації. За даними Міністерства аграрної політики України в цьому році у кредитуванні підприємств АПК на умовах часткової компенсації взяли участь більше 50 комерційних банків. Найбільшими кредиторами були банк “Україна”, який надав кредитів на суму 199,4 млн. грн., банк “Аваль” – 175,3 млн. грн., “Промінвестбанк” – 128,2 млн. грн. Ставки варіювали від 20,8 до 54% (Додаток Ж).

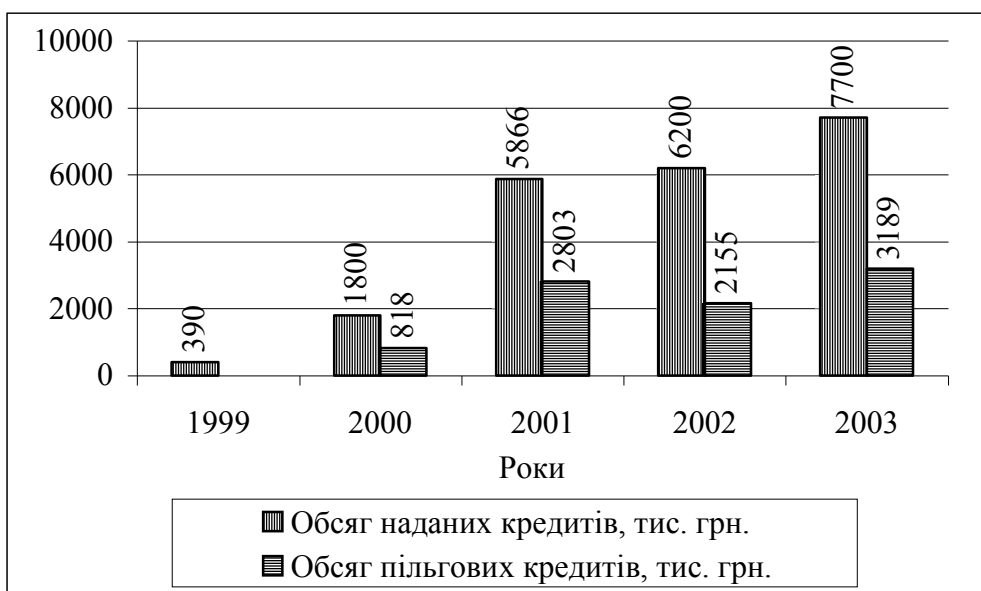

Рис. 2.2. Обсяги кредитування підприємств АПК

Рівень повернення кредитів позичальниками у 2000 році становив 86%, в тому числі сільськогосподарськими товаровиробниками 92%. Сприятлива цінова ситуація

на певні види сільськогосподарської продукції сприяє зростанню доходів товаровиробників більш прискореними темпами, ніж зростання обсягів виробництва. Цей фактор позитивно вплинув на кредитоспроможність позичальника і дав поштовх для збільшення кредитних вкладень в АПК. З 2002 року відповідно до Постанови Уряду “Про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу” запропонований диференційований підхід до розміру часткової компенсації для сільськогосподарських товаровиробників – 70%, а для інших підприємств аграрної сфери – до 50% облікової ставки Національного банку України, встановленої на день укладання кредитної угоди.

В результаті нововведення у цьому ж році було залучено в аграрний сектор 5,6 млрд. грн. кредитних ресурсів, з яких 2,8 млрд. грн. пільгових кредитів, а це в 3,4 рази більше проти 2000 року та вдвічі більше ніж за попередні три роки разом взяті. У кредитуванні підприємств АПК взяло участь вже 109 комерційних банків. Паралельно вирішувалася проблема відсоткових ставок. В порівнянні з попереднім роком, вони знизилися на 12 пунктів. Однак ряд комерційних банків у 2001 році видавали кредити по дуже високих відсотках (50%-72%), так наприклад, [86, с.6]: банк “Альянс” надав кредит в сумі 200 тис. грн. СП “Хлібороб” Київської області – під 72%; банк “Мрія” надав кредит в сумі 685 тис. грн. ТОВ “Господар” Полтавської області під 55%; “Укрексімбанк” – надав кредит в сумі 685 тис. грн. ТОВ “Універсал ЮГ” Херсонської області під 55%; банк “Національний кредит” – надав кредит в сумі 160 тис. грн.. СВК “Україна” Херсонської області під 50%.

В той час банки “Укрсоцбанк”, “Західінкомбанк”, “УкрСиббанк”, “Київська Русь”, “Земельний капітал” надавали кредит підприємствам АПК під 25%, а банки “Полтавабанк”, “Інвестбанк”, “Хрещатик” під 20%. Зниження рівня відсоткових ставок по кредитах є свідченням зростання зацікавлення банківської системи у кредитуванні аграрного сектора економіки. У 2001 році рівень погашення пільгових кредитів склав 91,88%.

Надані кредити розподілялися таким чином (рис.2.3):

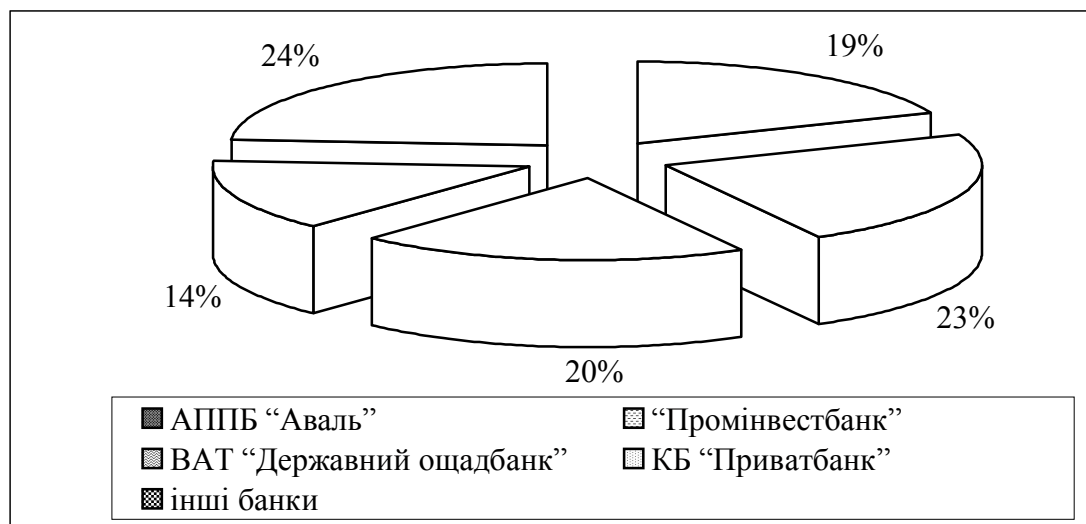

Рис. 2.3. Обсяги наданих кредитів комерційними банками

Практика пільгового кредитування виявила окремі упущення. Одним з недоліків механізму стала відсутність координації процесу видачі банківських кредитів за компенсаційною схемою відповідно до розміру бюджетних коштів, передбачених для здешевлення кредитів. В результаті цього в 2001 році банками було видано кредитів за схемою здешевлення обсягом, який значно перевищує суму, передбачену для компенсації в державному бюджеті. В результаті більшість сільськогосподарських підприємств залишилися без компенсації. Так, у банку "Аваль" у 2001 році було нараховано 72,18 млн. грн. компенсації, а фактично відшкодовано лише 38,5 млн. грн., тобто 53,4% її необхідного розміру.

У 2002 році Наказом України "Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів комерційних банків" було виділено коштів державного бюджету в сумі 150 млн. грн. Обсяг виданих кредитів підприємствам АПК на пільгових умовах склав 2155 млн. грн., з яких 1773 млн. грн. сільськогосподарським товаровиробникам.

Важливим показником, що характеризує роль державної програми щодо здешевлення кредитів для сільськогосподарських підприємств, є реальна ставка кредиту, яку розраховують як різницю між відсотковою ставкою, що склалася на

кредитному ринку та частиною відсотків, які відшкодовуються з державного бюджету. З рис. 2.4 видно, що фактична вартість кредитних ресурсів для аграрних підприємств знизилася з 40% у 2000 році до 10% у 2003 році. Однак, незважаючи на зниження вартості кредитних ресурсів, розмір позичкового відсотка для сільського господарства залишається надто високим. Комерційні банки стягують відсоток за користування кредитом, який значно перевищує рівень рентабельності галузі, яка у 2000 році становила 7,3%, в 2001 році – 18,3%, а у 2002 році – 4,9%. Для сільського господарства це означає перерозподіл значної частини їх доходу на користь банків, зростання заборгованості, погашення якої веде до того, що висока плата за кредит не компенсується отриманим прибутком.

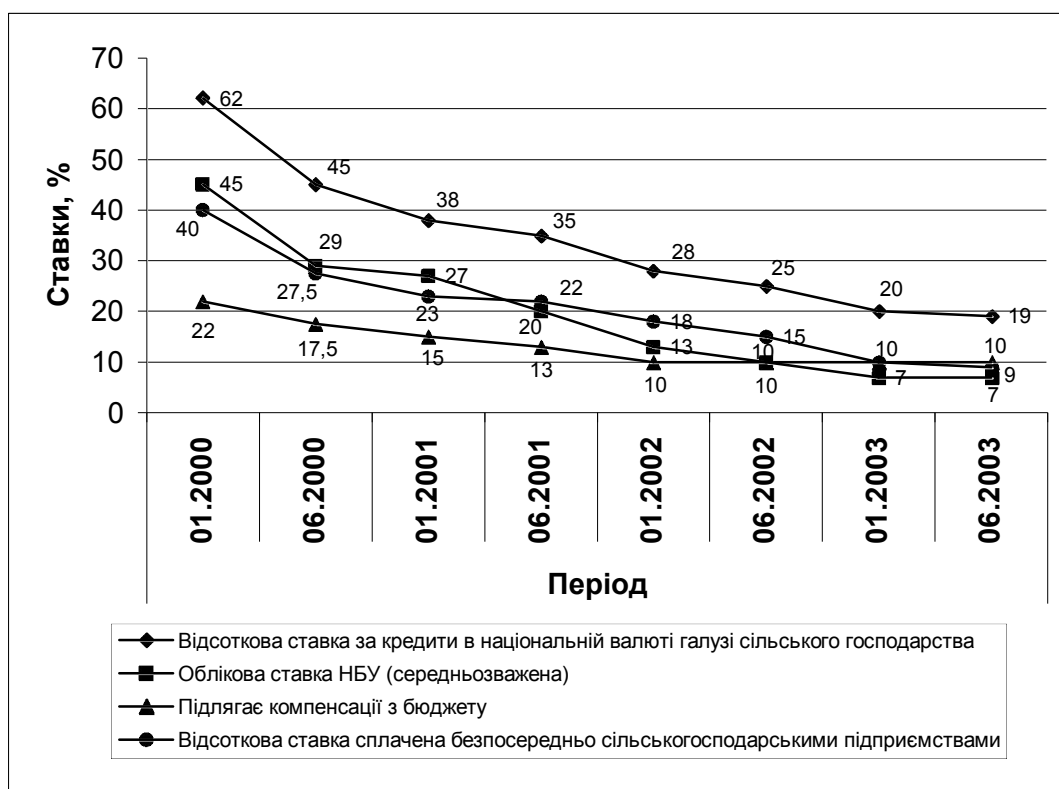

Рис. 2.4. Механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків сільськогосподарським підприємствам у 2000-2003 роках

Для поліпшення фінансового становища аграрного сектора і подальшого розвитку кредитного ринку на селі Наказом Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України №17/75 від 28 січня 2003 року затверджено

“Порядок використання коштів Державного бюджету України”, що спрямовані на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів, згідно з яким у 2003 році на ці заходи виділено 145 млн. грн., з яких 72 млн. грн. на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, 3 млн. грн. – кредитних спілок.

Сільськогосподарські підприємства в 2003 році, несприятливому для кредитування, році отримали 7,7 млрд. грн., з яких більше 3 млрд. грн. – пільгових. Для часткової компенсації відсоткової ставки з бюджету виділено значну суму – 326,5 млн. грн. На фоні одночасної тенденції щорічного зниження кредитних ставок банків за пільговими умовами 2001 року – 35%, 2002 р. – 27%, 2003 р. – 20,3% та стабільно високого рівня повернення кредитів позичальниками можна стверджувати, що бюджетна підтримка через компенсацію ставок комерційних банків стала ще одним реальним досвідом економічно обґрунтованого та прозорого розподілу коштів державного бюджету.

Для підтримки стабільних відносин держава здійснила пролонгацію кредитів для сільськогосподарських товаровиробників, які постраждали від стихійного лиха у 2003 році. З початку року селянам компенсувалося 10% відсоткової ставки. Але врахувавши несприятливі погодні умови цього року, Уряд у березні прийняв рішення про те, що селянам, які постраждали від наслідків стихійних лих компенсуватиметься не 10%, а 14%. В червні Кабінет Міністрів України, щоби підтримати селян прийняв рішення, згідно якого сільськогосподарські товаровиробники, які постраждали навесні від засухи, граду, заливів мають змогу отримати до 1 жовтня 2004 року 16% компенсації на пролонгацію кредитів, яких селяни не зможуть повернути через форс-мажорні обставини.

Таким чином, держава підтримала довіру комерційних банків до галузі та врятувала від банкрутства близько 40% підприємств.

Згідно процедури надання часткової компенсації, відшкодування відсоткової ставки за кредитами банків здійснюється до 1 грудня кожного року, тобто механізм часткової компенсації ставок за кредитами банків орієнтований на підтримку

короткострокового кредитування підприємств. Так, відбувається зменшення питомої ваги кредитів терміном користування до 1 грудня в загальному обсязі кредитів, наданих за компенсаційною схемою, з 72,7% у 2000 році до 62,2% у 2003 році. Тобто продовження строків користування кредитом, свідчить про зростання довіри комерційних банків до позичальників, а отже про те, що кредитні відносини починають будуватися з врахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва.

Збільшення термінів кредитування для аграрних підприємств означає отримання можливості реалізувати продукцію при найбільш сприятливій ціновій кон'юнктурі, яка настає протягом 4-5 місяців з моменту збирання врожаю. Саме тоді, ціна на сільськогосподарську продукцію збільшується понад 15-20%.

Позитивним моментом механізму часткової компенсації є збільшення фінансової підтримки сільськогосподарської галузі порівняно з іншими галузями агропромислового комплексу.

На основі дослідження (табл. 2.1), виявлено, що позитивним моментом механізму часткової компенсації є збільшення фінансової підтримки сільськогосподарської галузі порівняно з іншими галузями агропромислового комплексу. Так, якщо у 2000 році за пільговою схемою отримали кредити 3860 сільськогосподарських підприємств (92% від загальної кількості прокредитованих підприємств АПК) на суму 455 млн. грн. (55,6% у загальному обсязі пільгових кредитів), то у 2003 році 11670 сільськогосподарських підприємств (93,4%) на суму 2847 млн. грн. (89,3%). Таким чином, за даний період кількість сільськогосподарських позичальників зросла у 3 рази, а обсяги наданих кредитів – у 6,2 рази.

Дієвість впровадженого механізму підтверджується також зростанням обсягів кредитування сільськогосподарських підприємств, продовженням його термінів, збільшенням кількості підприємств, яким надавалися кредити на умовах часткової компенсації відсоткової ставки, зниження вартості кредитних ресурсів. Важливим показником ефективності механізму є рівень залучення пільгових кредитів на 1

гривню бюджетних коштів (ефект мультиплікатора). За досліджуваний період він збільшився з 16,3 у 2000 році до 18,0 у 2002 році.

Таблиця 2.1

**Обсяг наданих кредитів та кількість прокредитованих підприємств
комерційними банками на умовах часткової компенсації відсоткової ставки**

Роки	Позичальники	Кількість підприємств, яким надано кредити на пільгових умовах	Питома вага в загальній кількості підприємств, %	Обсяг виданих кредитів на пільгових умовах, млн. грн.	Питома вага в загальному обсязі кредитів, %
2000	Сільськогосподарські підприємства	3860	92	455	55,6
	Інші підприємства АПК	334	8	363	44,4
	Всього	4194	100	818	100
2001	Сільськогосподарські підприємства	11354	93,2	1822	65,0
	Інші підприємства АПК	824	6,8	981	63,0
	Всього	12178	100	2803	100
2002	Сільськогосподарські підприємства	7897	95,8	1773	82,3
	Інші підприємства АПК	346	4,2	382	17,7
	Всього	8243	100	2155	100
2003	Сільськогосподарські підприємства	11670	93,4	2847	89,3
	Інші підприємства АПК	830	6,6	342	10,7
	Всього	12500	100	3189	100

Крім позитивних сторін механізму пільгового кредитування дослідженням виявлені також окремі недоліки. Негативним явищем є залежність розміру компенсації від рівня облікової ставки, встановленої на день укладання кредитної угоди, так як її зниження спричиняє зростання фактичної вартості кредиту для позичальників, що негативно позначається на фінансовому стані сільськогосподарських підприємств. Недоліком є тривалі затримки в поверненні компенсації, яка може тривати до 4 місяців та неповний обсяг її відшкодування через недовиконання дохідної частини бюджету.

Основним показником, що характеризує роль державної програми щодо здешевлення кредитів для підприємств АПК, є реальна ставка кредиту, тобто вартість, яку сплачує безпосередньо позичальник за користування кредитними ресурсами. Її розраховують як різницю між відсотковою ставкою, що склалася на кредитному ринку, та частиною відсотків, які відшкодовуються з Державного бюджету.

Запровадження механізму часткової компенсації ставки комерційних банків сприяло відродженню довіри комерційних банків до сільськогосподарських товаровиробників, досягненням певної стабільності обсягів кредитування АПК, зменшення ставки по кредитах. Основною перевагою є те, що кредитоспроможність позичальника визначає комерційний банк, а не держава, яка не бере на себе ризиків по кредитуванню аграрного сектору економіки. Держава не директивним шляхом, а через, ринковий механізм сприяє покращенню умов кредитування.

Про дієвість механізму часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами комерційних банків сільськогосподарським підприємствам свідчать наступні дані: у 2002-2003 роках на 1 га видано пільгових кредитів 62,57 гривні, на 1 підприємство – 208,47 тис. грн. кредитних ресурсів. На 1 тис. грн. компенсації отримано 20,6 тис. грн. кредитів комерційних банків [86, с. 5].

Не менш важливим показником ефективності механізму є рівень залучення пільгових кредитів на 1 гривню бюджетних коштів (ефект мультиплікатора наданих субсидій). За досліджуваний період він збільшився з 16 у 2000 році до 24 у 2002 році. У середньому по країні у 2003 році кожна вкладена гривня компенсації дозволила залучити 30-35 гривень короткострокових кредитів. Цей показник є досить високим в Україні, так як в Чехії ефект мультиплікації наданих субсидій становив від 3 до 5.

Аналіз використання пільгових кредитних ресурсів показав, що у більшості сільськогосподарських підприємств кредити використовувалися на закупівлю паливно-мастильних матеріалів, запасних частин для сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив і придбання посівного матеріалу.

Крім позитивних сторін механізму пільгового кредитування існують і недоліки. Суперечливим здається факт неповного використання передбачених бюджетом коштів для часткової компенсації. Якщо у 2000 році фактично використано лише 50% виділених коштів, то в наступному 2001 році із 150 млн. грн. лише 30%. Тобто, з одного боку має місце недофінансування, а з іншого надлишок коштів. Негативно вплинуло на стан розрахунків сільськогосподарських підприємств неотримання позичальниками компенсації згідно постанови КМУ №59. Так, лише по банку “Аваль”, у 2001 році було нараховано 72,18 млн. грн., а фактично сплачено лише 38,5 млн. грн., тобто лише 53,4% необхідного його обсягу. Важливим недоліком пільгового кредитування є тривалі затримки в поверненні компенсації та неповний її обсяг відшкодування через недовиконання дохідної частини бюджету (у 2001 році - 8,6%, у 2002 році – 12,1%, відповідно аграрні програми профінансовані на 80% і 70%). Для уникнення зазначених недоліків, необхідно створити Державний фонд кредитної підтримки.

На думку багатьох фахівців часткова компенсація відсотків по кредитних ставках має мати тимчасовий характер і “в умовах стабілізації макроекономічної ситуації в країні та поступового зниження відсоткової ставки комерційних банків, було б недоцільним витратити у такий спосіб і надалі кошти державного бюджету, тим більше, як свідчить практика, вони не в змозі задовольнити усіх наявних потреб”.

На нашу думку, ситуація в країні не є стабільною, тому зараз відмовлятися від часткової компенсації не варто, а навпаки, потрібно удосконалювати її. Ми притримуємося думки, що в нинішніх умовах держава повинна компенсувати 80-100% ставки за кредитами комерційних банків.

Найболючішою проблемою для селян є придбання техніки та інших основних засобів, де без довгострокових кредитів не обійтися. Нині, якщо короткострокові кредити задовольняють потреби аграріїв на 30%, то довгострокові – лише на 2%, тоді як у Канаді будь-який фермер може взяти кредит терміном до 20 років під 2-3%. Встановлено, що серйозною залишається проблема відсутності належної

застави. Враховуючи те, що земля для більшості товаровиробників є предметом оренди, можливість використання її як застави поки що виключається. Майбутній врожай залишається ненадійною заставою, і може прийматися банками лише в обмежених обсягах.

Урядом вперше у 2004 році впроваджується механізм державної підтримки аграрних підприємств, що залучають довгострокові кредити, де також застосовуються механізми часткової компенсації.

На основі банківських фінансових послуг виникли позабанківські позики як спеціалізований вид діяльності позабанківських фінансових структур.

Важлива роль відводиться новим формам кредитування у сільському господарстві, які дозволяють отримувати комерційні кредити без прямої участі держави. Прикладом тому є отримання кредитів під заставу виробленої продукції (складські розписки). Це дозволяє оперативно отримувати короткострокові кредити для фінансування поточного виробництва.

В Україні набуває розвитку державний фінансовий лізинг. Лізинг привертає увагу як ефективний засіб сприяння економічному розвитку держави, оскільки лізингові відносини, на відміну від банківського фінансового забезпечення, спрямовані на вирішення проблем нестачі капіталу та проблем ліквідності.

Для сприяння розвитку інвестиційної діяльності в сільському господарстві та його технічного переоснащення в 1997 році був створений Державний лізинговий фонд. На виконання Указу Президента України від 23 лютого 2001 року №111/2001 “Про додаткові заходи щодо подальшого розвитку лізингу в аграрному секторі економіки” КМУ Постановою від 11 квітня 2001 року №354 утворив Національну акціонерну компанію (НАК) “Украгролізинг” на базі державного підприємства “Укрлізинг”. В компанії функціонує 64 підприємства, які після корпоратизації 100% своїх акцій передали до статутного фонду НАКу. Компанія утворена з метою реалізації державної політики в агропромисловій сфері, забезпечення ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарського виробництва шляхом передачі сільгоспвиробнику на умовах лізингу машин і обладнання.

З метою покращення повернення лізингових платежів техніка в лізинг передається після сплати 15% її вартості та укладення договору застави в розмірі 130%. Крім того, підприємство надає в НАК “Украгролізинг” документи, що засвідчують його фінансовий стан.

Формування коштів Державного лізингового фонду здійснюється за рахунок коштів передбачених статтями державного бюджету України, в тому числі коштів, що надходять як зворотні лізингові платежі від лізингових операцій за рахунок бюджетного фінансування у частині відшкодування вартості сільськогосподарської техніки, та частини коштів, що надходять як зворотні лізингові платежі від лізингових операцій за рахунок бюджетного фінансування у частині відшкодування вартості сільськогосподарської техніки, та частини коштів, що надходять від повернення бюджетних позичок, наданих у минулі роки підприємствам і товаровиробникам на закупівлю сільськогосподарської продукції за державним замовленням.

Плату за техніку, надану в лізинг, лізингоодержувачі вносять лізингодавцям у вигляді лізингових платежів. Вона містить суму, якою відшкодовується частина вартості техніки, що амортизується, та суму, що сплачується за надані кошти для придбання техніки за договором лізингу і погоджується з Мінфіном, Мінекономіки та Мінагропромом, але не може перевищувати 50 відсотків облікової ставки Національного банку на момент укладення договору.

На кожному етапі лізинговий платіж складається із суми відшкодування вартості майна (амортизації); комісійної винагороди, яка нараховується на несплачену вартість майна; процентів за кредит і додаткових витрат лізингодавця.

З моменту створення фонду сільськогосподарським виробникам було передано на умовах фінансового лізингу близько 11 тисяч одиниць техніки на суму 500 млн. грн., у тому числі 4 тисячі тракторів, 500 комбайнів, 5,5 тисяч одиниць ґрунтообробної техніки. В 2001 році, не маючи прямих надходжень з бюджету аграріям було поставлено 1922 одиниці техніки на суму 145 млн. грн.

Правові забезпечення щодо державного лізингу викладені в Порядку використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансування державного лізингового фонду для технічного переоснащення агропромислового комплексу і затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 26 липня 1999 року №1352.

Виміри лізингових угод залежно від обласних осередків НАК “Украгролізинг” досить уніфіковані (табл.2.2). У Тернопільській області з метою покращення повернення лізингових платежів техніка в лізинг передається після сплати 15% її вартості, 2% вартості об’єкта за організацію фінансового лізингу та укладення договору застави або поруки в розмірі 130%. Крім того, підприємство надає в НАК “Украгролізинг” документи, що засвідчують його фінансовий стан (Додаток 3).

Таблиця 2.2

Виміри угод фінансового лізингу в НАК “Украгролізинг”

Показники	Області				
	Київська	Житомирська	Тернопільська	Чернігівська	Миколаївська
Авансовий платіж	27	22	15+5+2	15+5+2	30
Термін лізингової угоди	5,5	5,5	5	5	5
Застава, %	130	130	130	130	90
Лізингова маржа	5% в рік	4-7%	5,5%	5,5% в рік	10% в рік
Торговельні надбавки	-	-	5%	5%	-

За 2000 - 2003 роки сільгоспвиробникам Тернопільської області поставлено 127 одиниць різної техніки (табл.2.3) на суму 6355 тис. грн. (Додаток II).

Для започаткування відносин державного фінансового лізингу, зокрема для закупівлі сільськогосподарської техніки і передачі її сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від форм власності на умовах фінансового лізингу, в 1998 році з резервного фонду Кабінету Міністрів України було виділено 18,5 млн. грн. та надано бюджетної позички 44,9 млн. грн., у 1999 році за рахунок капітальних

вкладень, передбачених в бюджеті – 102 млн. грн. і бюджетної позички 38,1 млн. грн., у 2001 році бюджетне фінансування склало 38 млн. грн., бюджетна позичка – 19,4 млн. грн. і зворотні лізингові платежі – близько 9 млн. гривень.

З 1 січня 2001 року всі лізингові операції щодо закупівлі сільськогосподарської техніки для передачі її на умовах фінансового лізингу здійснюються тільки за рахунок коштів, що повертаються за передану товаровиробникам вітчизняну техніку (лізингових платежів) та сільськогосподарську техніку іноземного виробництва, закуплену за залучені кредити під гарантію держави.

Таблиця 2.3

**Сільськогосподарська техніка отримана в фінансовий лізинг від НАК
“Украгролізинг” по Тернопільській області протягом 2000 -2003 років**

Трактори		Ґрунтообробна техніка	Сівалки	Европаки	Плуги	Млини	Інша с/г техніка
ЮМЗ	ХТЗ						
2000 р.							
4	2	2	2	-	-	-	2
2001 р.							
31	4	12	9	24	2	-	4
2002р.							
4	2	-	-	6	-	3	1
2003 р.							
-	1	1	1	10	-	-	-
39	9	15	12	40	2	3	7

Встановлено, що операції фінансового лізингу здійснюються на підставі відповідних договорів, укладених між Украгролізингом, лізингодавцями та за погодженням Мінагрополітики, яке щороку визначає на конкурсних засадах перелік сільськогосподарської техніки, закупівля якої фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Відповідно Украгролізинг, на підставі зазначених переліків та замовлень сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств, складає станом на 1 січня поточного року баланс потреби техніки, зокрема в частині

її поставки на умовах фінансового лізингу. Після прийняття на поточний рік Закону України “Про Державний бюджет України” Укراгролізинг доводить у встановленому порядку до лізингодавців відповідні показники фінансування закупівлі техніки за рахунок коштів державного бюджету.

Особливої уваги заслуговує порядок розрахунків за техніку, надану у фінансовий лізинг.

Плата за техніку здійснюється лізингоодержувачами лізингодавцям у вигляді лізингових платежів. Вона містить суму, якою відшкодовується частина вартості техніки, що амортизується, та сума, що сплачується за надані кошти для придбання техніки за договором лізингу, але не може перевищувати 50 відсотків облікової ставки Національного банку на момент укладання договору.

Лізингові платежі включають:

- суму, яку відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж. При цьому у Законі “Про лізинг” передбачено, що термін фінансового лізингу не повинен бути меншим за строк амортизації 60% вартості об'єкту;

- суму, що сплачується лізингодавцю як процент залучений ним під кредит для придбання майна за договором лізингу, або суму відсотків за користування коштами;

- платіж, як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;

- відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем;

- інші витрати лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Для прикладу розглянемо договір закупівлі зернозбирального комбайна “Славутич” за ціною 516 тис. грн. на умовах державного фінансового лізингу від 30 травня 2002 року при обліковій ставці Національного банку 10 відсотків. З табл.2.4 видно, що товаровиробник, заплативши авансові платежі за комбайн, протягом 5,5 років повинен сплатити 505,6 тис. грн., у тому числі – 66,5 тис.грн. відсотків за користування технікою (за залучені кошти), або щорічна середня ставка сплати

складає 2,75 відсотка.

$$(66512,25 : 439110,0 \cdot 100=15,1\%; 15,1\% \cdot 100:5,5=2,75\%).$$

Лізингоодержувачем проведена попередня оплата в розмірі 15% та 2% вартості комбайна згідно з умовами договору фінансового лізингу (відповідно 77 тис.грн. та 10 тис.грн.).

Після цього він зможе викупити цю техніку по залишковій вартості за 583112 грн.25коп.

Таблиця 2.4

Порядок розрахунків за техніку, надану в фінансовий лізинг

Черговість платежів	Дата сплати лізингових платежів	Залишок заборгованості лізингоодержувача на кінець періоду	Лізинговий платіж		Всього лізингових платежів
			Сума відшкодувань вартості техніки, грн.	Сума щорічного відсотка, що сплачується а залучені кошти, грн.	
0	31.05. 2002 р.		0,00	10332,00	10332,00
1	29.11. 2002 р.	392146,36	46963,64	10977,75	57941,39
2	31.05.2003 р.	345182,72	46963,64	9803,66	56767,30
3	29.11. 2003 р	298219,08	46963,64	8629,57	55593,21
4	3.05. 2004 р.	251255,44	46963,64	7455,48	54419,12
5	29.11. 2004 р.	204291,80	46963,64	6281,39	53245,03
6	31.05. 2005 р.	157328,16	46963,64	5107,30	52070,94
7	29.11. 2005 р.	110364,52	46963,64	3933,20	50896,84
8	31.05. 2005 р.	63400,88	46963,64	2759,11	49722,75
9	29.11. 2006 р.	16437,24	46963,64	1585,02	48548,66
10	31.05. 2007 р.	0,04	46963,64	410,93	16848,17
11	29.11. 2007 р.	0,00	0,00	-763,16	-763,16
Разом за 5,5 років			439110,00	66512,25	505622,25

Аналіз формування лізингового фонду показує, що, наприклад, Законом України “Про державний бюджет на 2002 рік” було передбачено придбання сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу за рахунок надходжень до спеціального фонду державного бюджету на суму 722,3 млн. грн., фактично у 2002 році на виконання передбачених державним бюджетом заходів по

операціях фінансового лізингу вітчизняної техніки надійшло 39,2 млн. грн., що складає 59,2% від запланованих.

В рахунок погашення заборгованості по лізингових платежах, НАК “Укragenrolізинг” здійснювалася заготівля та реалізація за біржовими цінами 72,9 тис. тонн зерна, отриманого як лізингові платежі.

Протягом останніх років Урядом та Мінагрополітики України вживалися також інші заходи для наповнення лізингового фонду, а саме:

- наказом Мінагрополітики від 07.03.2001 року №50 “Про заходи щодо закупівлі вітчизняної сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу в 2001 році” визначено обсяги повернення заборгованості та графік проведення нарад з цього питання;

- розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.03. 2002 №257 визначено заходи щодо забезпечення надходження коштів у рахунок погашення заборгованості за кредитами, залученими державою або під державні гарантії для закупівлі сільськогосподарської техніки іноземного виробництва, інших засобів для потреб сільського господарства.

Однак, аналіз стану виконання Законів України про Державний бюджет за 2000-2002 роки свідчить, що за цей період жодного разу не виконано державний бюджет в частині наповнення державного лізингового фонду (виконання цієї статті становило: в 2000 році - 42,1%, в 2001 році - 6,1%, в 2002 році – 8,2%). Це свідчить про те, що вжиті Кабінетом Міністрів України заходи виявилися неефективними і Уряду не вдалося досягти запланованих показників в частині придбання сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу.

Є й інші причини невдач діяльності лізингового фонду. Виробники сільськогосподарської техніки збувають свою продукцію за цінами, вищими за аналогічну продукцію на ринку. Як приклад можна навести Харківський тракторний завод, де відпускні ціни через лізингові компанії на трактори марок ХТЗ-17221, ХТЗ-150-09, ХТЗ -121 на середину 2002 року були на рівні 155-160 тис.грн., тоді як на ринку вони коштували 95-105 тис. грн. [157, с.12-16]. Невідповідність заводських

цін ринковим цінам перерозподіляє прибуток від лізингової операції не на користь аграрного підприємства, що спричиняє несвоєчасність виплати лізингових платежів або достроковим припиненням чи вилученням техніки.

У Законі України „ Про лізинг” фактично забороняється сублізинг, оскільки лізингоотримувач отримує об’єкт лізингу у виключне користування і не має права передавати його в користування третім особам, навіть при згоді лізингодавця. Між іншим рівень цін на складну техніку вимагає протягом сезону використання їх у декількох товаровиробників, що на практиці здійснюється попри існуючий порядок. Тому законодавчо потрібно це врегулювати.

Існують ще й проблеми розрахунків за лізингову техніку, пов’язані з можливістю реалізації товаровиробниками техніки власною продукцією, тобто відсутність ринку товарної продукції та ринку сільськогосподарської техніки, що не дозволяє використовувати єдиний обґрунтований рівень цін.

Вирішення порушених проблем та інших проблем дозволить удосконалити лізингові відносини та поживить розрахунки за техніку, що передається на умовах фінансового лізингу.

Таким чином, вирішення проблеми ефективного кредитування аграрного виробництва можливе саме при умові впровадження дієвого механізму підтримки сільськогосподарського виробника з боку держави.

Отже, основною умовою удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві є, насамперед, вжиття з боку держави комплексу заходів по завершенню реформування в агропромисловому комплексі і кредитній системі, запровадження нині діючого в розвинутих країнах механізму підтримки аграрного сектору економіки.

2.2. Оцінка кредитоспроможності сільського господарства: методичні та прикладні аспекти

В сучасних умовах серед багатьох проблем аграрної сфери економіки перше місце посідає проблема підвищення ефективності виробництва. Головною метою будь-якого матеріального виробництва є досягнення прибутковості, максимізація та стабілізація доходів, які забезпечували б не тільки просте, а й розширене відтворення.

Формування ринкових засад аграрної сфери економіки, зростання ролі приватного капіталу і недержавних потоків інвестиційних ресурсів посилюють значення оцінок інвестиційної привабливості підприємств. Водночас менеджмент сільськогосподарських підприємств має досконало знати вимоги кредиторів, що сприятиме прийняттю взаємних домовленостей.

Основним критерієм, у формуванні кредитних відносин між кредитором і позичальником є кредитоспроможність позичальника.

В основу багатьох методик визначення кредитного ризику, які застосовуються українськими банками при наданні кредиту, закладено досвід зарубіжних банків. У світовій практиці кожний банк самостійно визначає перелік показників необхідних для аналізу. Основою оцінки кредитоспроможності клієнта, що проводиться комерційними банками різних країн, завжди є сукупність характеристик, що враховують репутацію та ділові якості клієнта, спроможність повернення позики, тобто фінансові можливості, умови погашення кредиту, забезпечення та страхування ризику неповернення, мета, строк та розмір кредиту.

Згідно нормативної бази НБУ щодо визнання фінансового стану позичальника при розподілі кредитного портфеля комерційного банку та формуванні резерву на можливі втрати від кредитування (Постанова НБУ №122 від 27.03.98 р. зі змінами), для здійснення оцінки фінансового стану позичальника рекомендовано використовувати такі економічні чинники його фінансово-господарської діяльності: коефіцієнт загальної ліквідності; коефіцієнт абсолютної (термінової) ліквідності;

коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів; коефіцієнт маневреності власних коштів, фінансової незалежності.

Методика НБУ поділяє позичальників на п'ять класів, але не встановлює чітких правил взаємодії з позичальниками кожної групи і критеріїв диференціації умов кредитування. Проте Положення НБУ не забороняє комерційним банкам самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників. Так, АППБ “Аваль” та АКБ “Надра” крім зазначених показників застосовують показник балансової рентабельності. АКБ “Промінвестбанк” додає до вищезгаданих коефіцієнт заборгованості та коефіцієнт рентабельності виробництва, “Укрсоцбанк” застосовує ще коефіцієнт використання фінансових ресурсів та питому вагу власних та залучених коштів у запасах і витратах. Банк “Україна” для якісної оцінки клієнта на предмет кредитоспроможності використовував тільки три фінансових коефіцієнти, які характеризують його фінансовий стан: загальної ліквідності, або коефіцієнт покриття, абсолютної ліквідності та коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами.

Нами проведено оцінку фінансового стану позичальника ТОВ “Надія” за методикою оцінки кредитоспроможності, встановленою АППБ “Аваль”, за бальною системою та відповідною схемою (табл. 2.5 - 2.10).

Дану методику банки використовують у наступних випадках:

- при наданні різних видів кредитів;
- при проведенні документальних операцій (виставленні банком непокритих грошовими коштами клієнтів порук, гарантій, інкасо, акредитивів тощо);
- при проведенні вексельних операцій (операцій врахування та авалування векселів);
- при визначенні якості кредитних вкладень а агропромисловий комплекс країни.

В першу чергу визначається кредитна історія. Визначена сума балів складає 40 балів (табл. 2.5).

Кредитна історія

Найменування показника	Значення	Бал	Розрахункове значення	Бал
1.Наявність погашених кредитів. Розглядається за останні 3 роки. При декількох кредитах оцінюється по найгіршому	Кредитів немає	0	Кредити та відсотки погашені вчасно	50
	Погашені вчасно	50		
	Погашалися з відстрочкою до 10 днів	-10		
	Погашалися з відстрочкою від 10 до 30 днів	-20		
	Погашалися з відстрочкою від 30 до 60 днів	-30		
	Погашалися з відстрочкою понад 60 днів	-50		
2.Наявність діючих кредитів. У разі наявності декількох кредитів показник оцінюється по найгіршому	Є кредити в інших банках	-25	Немає	0
	Кредитів в АППБ "Аваль" немає. Кредит погашається вчасно.	0	Кредит погашається за графіком	-10
	Прострочені %, кредит до 10 днів.	-10		
	Прострочені %, кредит від 10 до 30 днів	-20		
	Прострочені %, кредит від 30 до 60 днів	-30		
	Прострочені %, кредит > 60 днів	-40		
		-50		
3.Діючі пролонговані кредити. У разі наявності декількох кредитів показник оцінюється по найгіршому.	Пролонгованих кредитів немає	0	Пролонгованої заборгованості немає	0
	Пролонгація до 1 місяця.	-10		
	Пролонгація від 1 до 3 місяців.	-20		
	Пролонгація від 3 до 6 місяців	-30		
	Пролонгація від 6 до 9 місяців	-40		
	Пролонгація від 9 до 12 місяців	-45		
	Пролонгація понад 12 місяців.	-50		

Достатність оборотів по рахунках до зобов'язань визначається за формулою:

$$K_d = ((N_{cm} \cdot p) - (Z_m \cdot p) - Z_i) / C_k, \quad (1.1)$$

де N_{cm} – середньомісячні надходження на рахунки позичальника протягом трьох останніх місяців (за мінусом кредитних коштів);

Z_m – щомісячні умовно-постійні зобов'язання позичальника (адміністративно-господарські витрати, податкові платежі та ін.);

Z_i – сума інших зобов'язань перед кредиторами, що мають бути виконані у грошовій формі з рахунку позичальника, крім сум зобов'язань, термін погашення яких перевищує термін дії кредитної угоди (за даними останнього балансу);

p – кількість місяців дії кредитної угоди;

Ск – сума кредиту та відсотки за ним.

За показниками оборотів по рахунках сума балів становить 30 балів (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Обороти по рахунках

Найменування показника	Значення	Бал	Розрахункове значення	Бал
1. Достатність оборотів по рахунках до зобов'язань	<1	0	-1,20	0
	1-1,5	50		
	1,5-2	75		
	>2	100		
2. Оборот по всіх рахунках клієнта (в тис. грн.)	>10000	100	20,00	10
	5000-10000	80		
	2000-5000	70		
	1000-2000	50		
	500-1000	30		
	100-500	20		
<100	10			
3. Наявність рахунків в інших банках	Так	-50		20
	Ні	25		

Показники, що застосовуються для оцінки фінансового стану:

- коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності, який характеризує те, як швидко короткострокові зобов'язання за кредитами і розрахунками можуть бути погашені високоліквідними активами. Коефіцієнт визначається за формулою:

$$КЛ = Авл / Зп, \quad (1.2)$$

де КЛ - абсолютної (миттєвої) ліквідності

Авл – високоліквідні активи, до яких належать грошові кошти, їх еквіваленти та поточні фінансові інвестиції;

Зп – поточні зобов'язання, які складаються з короткострокових кредитів та розрахунків з кредиторами.

- коефіцієнт поточної ліквідності, який характеризує можливість погашення короткострокових зобов'язань у встановлені терміни. Коефіцієнт визначається за формулою:

$$КЛ = Ал / Зл, \quad (1.3)$$

де КЛ - коефіцієнт поточної ліквідності;

Ал – ліквідні активи, що складаються з високоліквідних активів, дебіторської заборгованості та векселів отриманих.

- коефіцієнт загальної (коефіцієнт покриття) ліквідності характеризує, наскільки обсяг короткострокових зобов'язань за кредитами і розрахунками можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів. Коефіцієнт визначається за формулою:

$$КЛЗ = A_0 / Z_p, \quad (1.4)$$

де КЛЗ - коефіцієнт загальної ліквідності;

A_0 – оборотні активи.

За показниками фінансового стану сума балів становить – 125 (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Показники фінансового стану.

Найменування показника	Розрахунок	Значення	Бал	Розрахункове значення	Бал
1.Коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності	$\Phi 1(220+230+240)/(620)$	<0,2 0,1-0,2 >0,2	0 50 100	КЛ1 =0	0
2.Коефіцієнт поточної ліквідності	$\Phi 1((150+160+170+180+190+200+210+220+230+240)/(6200))$	<0,25 0,25-0,5 0,5-0,75 >0,75	0 50 75 100	КЛ2=0,408	50
3.Коефіцієнт загальної ліквідності (коефіцієнт покриття).	$\Phi 1(260/(620))$	<1 1-1,5 1,5-2 >2	0 50 75 100	КЛЗ =1,914	75

Показники фінансової стійкості:

- коефіцієнт автономії. Коефіцієнт визначається за формулою:

$$K_n = V_k / A, \quad (1.5)$$

де K_n - коефіцієнт автономії;

V_k - власний капітал;

A - активи.

Коефіцієнт незалежності характеризує ступінь фінансового ризику і визначається за формулою:

$$K_o = Z_k / V_k, \quad (1.6)$$

де K_0 – коефіцієнт незалежності;

Z_k - залучені кошти, які складаються з довгострокових та поточних зобов'язань;

V_k - власний капітал.

коефіцієнт забезпеченості власними коштами

- коефіцієнт забезпеченості власними коштами. Коефіцієнт визначається за формулою:

$$K_0 = V_{ok}/A_0, \quad (1.7)$$

де K_0 - коефіцієнт забезпеченості власними коштами;

V_{ok} – власний оборотний капітал, який розраховується як різниця між оборотними активами та поточними зобов'язаннями.

- коефіцієнт маневреності власних коштів характеризує ступінь мобільності власних коштів і визначається за формулою:

$$K_m = (V_k - A_n)/V_k, \quad (1.7)$$

де K_m - коефіцієнт маневреності власних коштів;

A_n – необоротні активи;

За показниками фінансової стійкості – 275 балів (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Показники фінансової стійкості

Найменування показника	Розрахунок	Значення	Бали	Розрахункове значення	Бал
1.Коефіцієнт автономії	$\Phi 1(380/280)$	<0,1 0,1 -0,5 0,5-1 >1	0 25 50 100	$K_n=0,545$	50
2.Коефіцієнт незалежності	$\Phi 1((480+620)/380)$	<0,1 0,1 -0,5 0,5-1 >1	0 25 50 100	$K_c=0,788$	50
3.Коефіцієнт забезпеченості власними коштами	$\Phi 1((260-620)/260)$	<0,1 0,1 -0,25 0,25-0,5 >0,5	20 50 75 100	$K_o = 0,477$	75
4.Коефіцієнт маневреності власних коштів	$\Phi 1((380-080)/380)$	<0,25 0,25 -0,5 >0,5	25 50 100	$K_m = 0,677$	100

Показники фінансово-економічної діяльності, які розглядаються в періоді:

- коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів:

$$K_{дз} = D_3 / (V_k + D_3), \quad (1.8)$$

де $K_{дз}$ - коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів;

D_3 - довгострокові зобов'язання;

- рентабельність активів характеризує, наскільки вдало позичальник розміщує свої кошти, виражає віддачу, яка припадає на одиницю активів позичальника. Показник визначається за формулою:

$$P_a = \frac{Чп}{A_{сер}}, \quad (1.9)$$

де P_a - рентабельність активів;

$Чп$ – чистий прибуток;

$A_{сер}$. – середня вартість активів розраховується як (активи на початок періоду+активи на кінець періоду)/2

- рентабельність продажу показує, скільки прибутку припадає на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), тобто скільки коштів залишається у позичальника після покриття собівартості продукції (робіт, послуг). Визначається за формулою:

$$P_p = \frac{Чп}{Чд}, \quad (1.10)$$

де P_p - рентабельність продажу;

$Чд$ – чистий доход;

- коефіцієнт оборотності активів. Визначається за формулою:

$$K_{oa} = \frac{Чд}{A_{сер}}, \quad (1.11)$$

де K_{oa} - коефіцієнт оборотності активів;

- коефіцієнт оборотності матеріальних активів. Визначається за формулою:

$$K_{oz} = \frac{Чд}{TMЗ_{сер}}, \quad (1.12)$$

де K_{oz} - коефіцієнт оборотності матеріальних активів;

$TMЗ_{сер}$. – середня вартість товарно-матеріальних запасів розраховується як $(TMЗ$ на початок періоду + $TMЗ$ на кінець періоду)/2;

- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості. Визначається за формулою:

$$\text{Код} = \text{Чд}/\text{Дсер.}, \quad (1.13)$$

де Код - коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

Дсер. – середня сума дебіторської заборгованості розраховується як (деб.заборг. на початок періоду = деб. заборг. на кінець періоду)/2;

- коефіцієнт валового прибутку. Визначається за формулою:

$$\text{Квп} = \text{Вп}/\text{Чд}, \quad (1.14)$$

де Квп - коефіцієнт валового прибутку;

Вп – валовий прибуток;

Чд – чистий доход.

За показниками фінансово-економічної діяльності – 50 балів (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Показники фінансово-економічної діяльності, які розглядаються в періоді:

Найменування показника	Розрахунок	Значення		Розрахункове значення		Бал
1.Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\Phi 1(480/(380+480))$	Збільшення	0-25	Кдз =0	Кдз =0	0
2.Рентабельність активів	$\Phi 2(035/\Phi 1(280\text{поч.} + 280\text{кін.}] \cdot 0,5)$	Збільшення	0-25	Ра= 0,024	Ра= 0,016	0
3.Рентабельність продаж	$\Phi 2(220/035)$	Збільшення	0-25	Ра= 0,023	Ра= 0,297	25
4.Коефіцієнт оборотності активів	$\Phi 2(035)/\Phi 1[280\text{поч.} + 280\text{кін.}] \cdot 0,5)$	Збільшення	0-25	Коа=35,04	Коа=1,787	0
5.Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$\Phi 2(035)/\Phi 1([100+110+120++130+140)\text{поч.} + (100+110+120+130+140)\text{кін}] \cdot 0,5)$	Збільшення	0-25	Коз=1,750	Коз=0,089	0
6.Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$\Phi 2(035)/\Phi 1[(160+170+180+190+200+210)\text{кін}] \cdot 0,5)$	Збільшення	0-25	Код=5,034	Код=0,256	0
7.Коефіцієнт валового прибутку	$\Phi 2(050/035)$	Збільшення	0-25	Квп=0,051	Квп=0,13	25

Об'єктивні фактори діяльності клієнта становлять 90 балів (табл.2.10).

Таблиця 2.10

Об'єктивні фактори діяльності клієнта

Найменування показника	Значення	Бали	Розрахункове значення	Бали
1. Місцезнаходження клієнта (фактичне).	Тернопільська обл....	50	Тернопільська область	50
	Інші області	25		
	Країни СНД	10		
	Інші країни	0		
2. Термін існування підприємства	Більше 5 років	50	Від 3 до 5 років	25
	Від 3 до 5 років	25		
	Від 1 до 3 років	10		
	Менш 1 року	0		
3. Контроль за поточною діяльністю клієнта:				
а) частка АППБ "Аваль" в Статутному фонді підприємства	>50	100	0%	0
	20%-50%	50		
	10%-20%	25		
	0%-10%	10		
	0	0		
б) керівник клієнта є співробітником АППБ "Аваль".	Так	50	Ні	0
	Ні	0		
4. Кількість місяців, що залишилась до погашення кредиту (від звітної дати, на яку проводиться оцінка).	Кредитів немає	0	Від 6 до 12 місяців	10
	Більш 12 місяців	5		
	Від 6 до 12 місяців	10		
	Від 3 до 6 місяців	25		
	Від 1 до 3 місяців	50		
До одного місяця	75			
5. Специфіка діяльності клієнта:				
сезонність діяльності	Так	-20	Так	-20
наявність власної нерухомості	Так	25	Так	25
контрагенти за угоду	Постійні	25	Ні	0
наявн. постійн. валют. виручки	Так	50	Ні	0

Додаткові умови складають 20 балів (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Додаткові умови

1. Причетність клієнта до судових розглядів.	Так	-30	Ні	0
	Ні	0		
2. Участь клієнта в спільних проектах з АППБ "Аваль".	Так	20	Ні	0
	Ні	0		
3. Наявність державної підтримки клієнта.	Так	20	Ні	20
	Ні	0		

За результатами проведеного аналізу визначається клас позичальника, який залежить від кількості набраних у ході оцінки балів. Загальна сума по всіх показниках становить 630 балів, що свідчить про високу надійність позичальника (табл.2.12).

Таблиця 2.12

Визначення класу позичальника ТОВ “Надія”

Клас позичальника		Кількість балів	Усього балів
А	Позичальник надійний	550 і більше	630
Б	Позичальник з мінімальним ризиком	450-549	
В	Позичальник з середнім ризиком	300-449	
Г	Позичальник з високим ризиком	200-299	
Д	Позичальник з повним ризиком	Менше 200	

На основі дослідження виявлено, що кожна фінансова установа має свій порядок роботи з позичальниками. Проте існує загальна процедура кредитування, в основі якої лежить вивчення і аналіз діяльності позичальника, прогноз ризику неповернення кредиту перед прийняттям рішення про надання цього кредиту. Процес отримання кредиту є досить складним і тривалим. Проте, отримуючи кредит, позичальник формує свою кредитну історію, зміцнює стосунки з кредитною установою.

За методикою оцінки кредитних ризиків при кредитуванні банками підприємств-сільськогосподарських товаровиробників проведено аналіз оцінки кредитоспроможності 16 сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

Розрахунки фінансових коефіцієнтів показують (*Додаток К*), що можливість розрахуватися за своїми зовнішніми зобов'язаннями мають тільки половина підприємств. Коефіцієнт покриття в них знаходиться у межах 2-2,2, вісім підприємств мають значення цього коефіцієнта в інтервалі від 1,0 до 2,0, що

свідчить про те, що всі оборотні активи покривають поточні борги цих підприємств у 1-2 рази, але не мають оптимального значення платоспроможності. Два підприємства за даними коефіцієнтів покриття виявилися абсолютно неплатоспроможними. Значення коефіцієнтів у них менше за одиницю, що свідчить про те, що поточні боргові зобов'язання перевищують оборотні активи.

Можливість розрахуватися за своїми поточними зобов'язаннями за рахунок найбільш мобільної частини оборотних активів, грошових потоків та дебіторської заборгованості серед обстежених 16 підприємств області мають лише три з них. Наступні три підприємства за рахунок наявних ліквідних активів можуть погасити 50-80% поточної заборгованості. В решті підприємств значення коефіцієнтів незадовільне і становить лише 0,5.

Кредиторська заборгованість майже удвічі перевищує дебіторську. Коефіцієнт співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості у більшості підприємств не перевищує значення 0,5.

Серед обстежених підприємств значення показника абсолютної ліквідності за даними розрахунків у жодному не наблизилося до нормативного, що свідчить про відсутність коштів на поточних рахунках підприємств і про неможливість здійснювати навіть першочергові платежі.

Рентабельність виробництва продукції лише у п'яти підприємствах становила 12%, у двох – від 5 до 12%, чотири – мали рентабельність нижче 5%, а решта підприємств виявилися збитковими.

При аналізі фінансового стану підприємств за методом коефіцієнтів виявлено, що по деяких групах показників (платоспроможності, прибутковості) більшістю підприємств нормативні значення не досягаються. Так, оптимального значення по коефіцієнту абсолютної ліквідності не одержало жодне з них. По коефіцієнту швидкої ліквідності не наблизилося до необхідного значення 14 підприємств. Оптимального значення коефіцієнта покриття не мають половина підприємств, що аналізуються.

Така ж ситуація спостерігається і по показниках рентабельності.

За результатами проведеного аналізу визначено клас підприємств-

позичальників, який залежить від кількості вибраних у ході оцінки балів (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Визначення класу позичальників

№п/п	Підприємства	Клас позичальника	Усього балів
1.	СФГ “Надія”	Позичальник надійний	А
2.	СГ ТОВ “Сонячне”	Позичальник з середнім ризиком	В
3.	ПАП “Розтоцьке”	Позичальник з середнім ризиком	В
4.	ТОВ “Веда”	Позичальник з середнім ризиком	В
5.	ПАП “Відродження”	Позичальник з середнім ризиком	В
6.	ПАП “Хлібороб”	Позичальник з середнім ризиком	В
7.	ПАП “Обрій”	Позичальник з мінімальним ризиком	Б
8.	ПАП “Березина”	Позичальник з середнім ризиком	В
9.	ТзОВ “Самолози”	Позичальник з середнім ризиком	В
10.	ПАП “Дзвін”	Позичальник з середнім ризиком	В
11.	ПАП “Паросток”	Позичальник з високим ризиком	Г
12.	ТзОВ “Збруч”	Позичальник надійний	А
13.	ТзОВ “Сокіл”	Позичальник з високим ризиком	Г
14.	ПАП “Подільське”	Позичальник з повним ризиком	Д
15.	ФГ “Семеха”	Позичальник з мінімальним ризиком	Б
16.	ПАП “Маяк”	Позичальник з середнім ризиком	В

Виявлено, що більшість сільськогосподарських підприємств через свій фінансовий стан не має можливості взяти кредит у банку. Тому, на нашу думку, при оцінці кредитоспроможності позичальника необхідно враховувати особистість керівника підприємства, яка повинна стати основою процедури оцінки кредитоспроможності позичальника. Співпраця позичальника з кредитною установою повинна будуватися на довірі і чесності.

Крім того, при оцінці показників кредитоспроможності, враховуючи вказану тенденцію в цілому для всієї галузі, доцільно скоригувати порогові значення деяких коефіцієнтів.

Нами запропоновано комплексний підхід до проведення оцінки стану кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств. Джерелами розрахунку показників служать: а) баланс (форма №1 річного звіту); б) звіт про фінансові результати та використання прибутку (форма №2); в) звіт про рух грошових коштів (форма №3); г) звіт про власний капітал (форма №4); д) відомості статистичних органів; е) дані оперативного обліку.

Основними показниками кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств є індикатори, що характеризують ефективність їх поточної фінансової діяльності та їх фінансовий стан.

До перших відносяться:

1. Коефіцієнт використання фінансових ресурсів - характеризує ефективність використання авансованих активів через прибуток. Розраховується як відношення одержаного прибутку до обсягу використаних активів. Відображає величину прибутку, одержаного на кожну гривню активів, які були на початок року. Величина коефіцієнту залежить від обсягу і структури активів, їх стану, ефективності використання у виробництві та при реалізації виробленої продукції і величини одержаного прибутку. Мінімально прийнятна величина становить не менше норми прибутку;

2. Коефіцієнт використання власного капіталу - характеризує ефективність використання власних коштів, доповнюючи характеристику використання активів. Розраховується як відношення одержаного прибутку до обсягу власних коштів. Відображає величину прибутку, одержаного на кожну гривню власних коштів. Величина коефіцієнту залежить від обсягу одержаного прибутку та від частки власних коштів в активах підприємства. Оптимальне значення має бути на 50-70% вище, від коефіцієнта використання всіх активів;

3. Коефіцієнт використання стабільного капіталу - характеризує ефективність використання постійних пасивів. Розраховується як відношення одержаного прибутку до обсягу власних коштів та довготермінових позичених. Відображає величину прибутку, одержаного на кожну гривню стабільного капіталу. Величина коефіцієнта залежить від обсягу одержаного прибутку та частки стабільного капіталу в обсязі активів і не може перевищувати коефіцієнта використання власного капіталу;

4. Коефіцієнт рентабельності продаж - характеризує ефективність поточних витрат та умов реалізації продукції. Розраховується як відношення одержаного прибутку до обсягу реалізації. Відображає величину прибутку, одержаного на кожну гривню поточних витрат. Величина коефіцієнта залежить від величини собівартості

реалізованої продукції та ціни реалізації і має бути не нижчою 0,15;

5. Коефіцієнт росту термінової заборгованості - характеризує ефективність розрахунків та зміну обсягів зобов'язань. Розраховується як відношення приросту термінової заборгованості до наявної на початок року. Відображає величину приросту неплатежів та росту зобов'язань.

6. Коефіцієнт оборотності запасів - характеризує ефективність використання оборотних запасів. Розраховується як відношення одержаного прибутку до обсягу використаних запасів. Відображає кількість обертів запасів, наявних на початок року, за рік, та величину одержаного прибутку на кожен гривню наявних на початок року запасів. Залежить від обсягу запасів та обсягу одержаного прибутку. В сільськогосподарських підприємствах величина коефіцієнта має наближатись до одиниці;

7. Коефіцієнт росту обсягу продаж - характеризує ріст обсягів виробництва та товарність господарства. Розраховується як відношення приросту продаж в поточному році до обсягу продаж минулого року. Позитивне значення свідчить про підвищення ефективності виробництва.

Фінансовий стан сільгосппідприємств характеризується через:

1. Коефіцієнт абсолютної ліквідності - характеризує готовність підприємства негайно ліквідувати поточну заборгованість і визначається як відношення грошових потоків та поточних фінансових інвестицій до суми поточних зобов'язань. Він показує, яка частина короткострокових зобов'язань може бути при необхідності погашена негайно. Враховуючи, що в жодному підприємстві значення коефіцієнта абсолютної ліквідності не наблизилось до 0,1, вважаємо, що нижня допустима межа даного показника повинна бути наближена до 0,15 (добре), 0,1-0,15 (нормально), менше 0,10 (погано).

2. Коефіцієнт швидкої ліквідності показує, скільки грошових одиниць ліквідних оборотних коштів припадає на одну грошову одиницю поточних зобов'язань. Припускаємо, що значення даного коефіцієнта на рівні 0,5 і вище (добре), 0,4-0,5 (нормально), 0,3 і нижче (погано).

3. Коефіцієнт покриття (загальної ліквідності) визначають

співвідношенням поточних активів до поточних короткострокових зобов'язань і він характеризує достатність оборотних коштів підприємства для погашення своїх боргів протягом року. Коефіцієнт покриття показує, скільки грошових одиниць оборотних коштів припадає на одну грошову одиницю поточних зобов'язань. На нашу думку показник загальної ліквідності доцільно встановити на рівні 1,5 і вище (добре), 1,0-1,5 (нормально), нижче 1,0 (погано), оскільки для нормального функціонування підприємства цей показник має бути більшим за одиницю.

4. Коефіцієнт платоспроможності - характеризує можливість сплати поточної заборгованості. Визначається, як відношення високоліквідних активів, до поточних зобов'язань. Значення має бути не менше 1;

5. Коефіцієнт маневреності - характеризує можливість використання обігових коштів, незалежно від зобов'язань. Визначається, як відношення власних оборотних коштів до загального обсягу оборотних коштів. Оптимальна величина - 70% від обсягу оборотних коштів;

6. Коефіцієнт фінансової стабільності - характеризує наявність стабільних фінансових ресурсів для здійснення процесу виробництва, незалежно від поточних зобов'язань. Визначається, як відношення стабільних коштів до загального обсягу активів. Оптимальне значення - 70% від обсягу активів.

Огляд відомих зарубіжних методик оцінки кредитоспроможності свідчить про те, що на Заході велика увага приділяється репутації позичальника, його моральним якостям, кваліфікації і майстерності управління фірмою, а також наявністю власного капіталу, наявністю забезпечення, можливості погашення. Так, в англійських банках - це системи оцінки PARSER і CAMPARI, а в американських – правило “Шести Сі”.

В Англії розроблені і використовуються сім принципів кредитування, що позначаються аббревіатурою CAMPARI, яка утворилася з початкових букв: С – character – характеристика або репутація позичальника (його особисті якості); А – ability – здатність клієнта до повернення кредиту; М – amount – загальна сума кредиту; R – return – умови повернення позики; І – insurance – страхування ризику неповернення кредиту.

Методика CAMPARI полягає у першочерговому виділенні з кредитної заявки і фінансових документів, що додаються, найсуттєвіших чинників, які визначають діяльність клієнта в оцінці та уточненні після особистої зустрічі з клієнтом.

В англійських банках застосовують також систему оцінки клієнта PARSER: P – person – інформація про особу – потенційного позичальника, його репутацію; A – amount – обґрунтування суми кредиту; R – repayment – можливості погашення кредиту, S – security – оцінка забезпечення; E – expediency – доцільність кредиту, R – remuneration – винагорода банку (відсоткова ставка).

Вітчизняні методики оцінки кредитних ризиків при кредитуванні підприємств-сільгосптоваровиробників мають ряд недоліків:

- не завжди враховують не фінансову інформацію та її вплив на якість потенційної позики (рівень менеджменту, кредитну історію, особисту відповідальність керівника, його репутацію). Як свідчить практика українського кредитування, велика кількість позичальників не повертають кредитів не через відсутність коштів, а через те, що вони просто не мають наміру цього робити;
- дані фінансової звітності, яка складається чотири рази на рік, характеризують фінансове становище підприємств в ті періоди, які вже залишаються в минулому, і не дають відповіді не лише про майбутній, але й про сучасний стан кредитоспроможності.

За результатами досліджень зарубіжного досвіду і вітчизняної практики нами запропоновано наступну сукупність характеристик для комплексної оцінки кредитоспроможності та інвестиційної привабливості сільгоспідприємств (рис.2.5).

Приведена нами схема сукупних характеристик відображає повну оцінку кредитоспроможності, її постійний аналіз та забезпеченість позитивних значень всіх показників з боку позичальників сприятиме збільшенню залучення кредитних ресурсів в сільськогосподарське виробництво, підвищенню ефективності розвитку галузі.

Раціональна позичкова політика може дати підприємству несподіваний “ефект фінансового важеля”, який полягає в додатковому зростанні рентабельності власних засобів за рахунок використання кредиту, незважаючи на платність останнього.

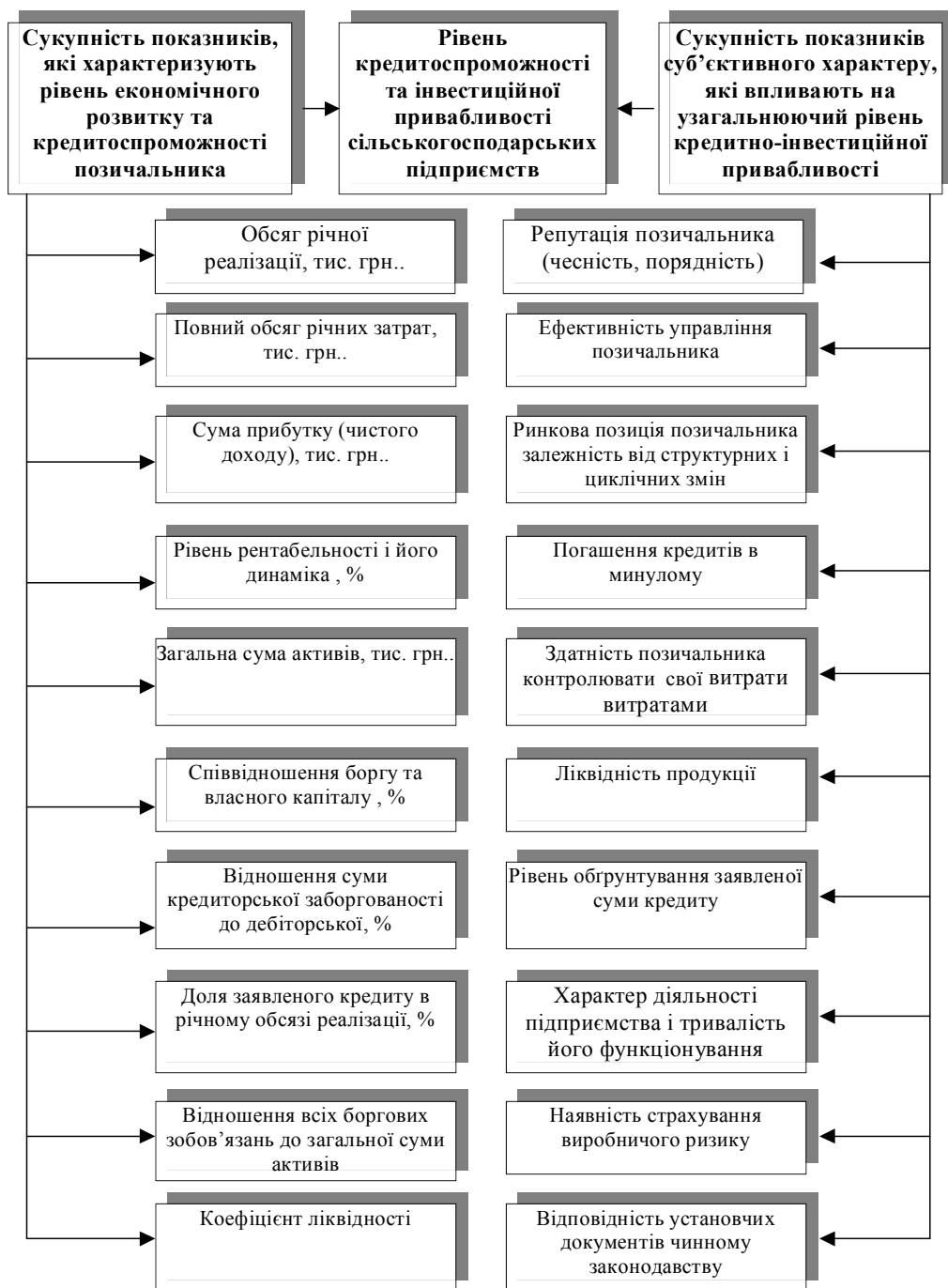

Рис. 2.5. Схема супутніх характеристик комплексної оцінки кредитоспроможності та інвестиційної привабливості сільськогосподарських товаровиробників

Підраховано, що підприємство, яке використовує тільки власні засоби обмежує їхню рентабельність приблизно на 2/3 економічної рентабельності. Підприємство, що використовує кредит, збільшує або зменшує рентабельність власних засобів у залежності від співвідношення власних і позичкових засобів у

пасиві і від величини відсоткової ставки. Цей ефект виникає через розбіжність між економічною рентабельністю і ціною позичкових засобів. При цьому підприємство повинно напрацювати таку економічну рентабельність, при якій вистачило прибутку як мінімум для сплати відсотків за кредит.

Оптимальну структуру капіталу, тобто співвідношення між позичковими коштами і власним капіталом, можна визначити, користуючись ефектом фінансового важеля.

Визначення максимальних розмірів залучення позикових ресурсів може проводитися на основі оцінки впливу структури капіталу на кінцеві результати діяльності підприємства та інтереси його власників, які пов'язані з максимізацією прибутковості власного капіталу сільськогосподарського підприємства. Економічне дослідження показує, що за рахунок раціональної структури капіталу - власних і залучених коштів рентабельність виробництва підвищується.

Вплив структури капіталу на кінцеві результати діяльності підприємства та інтереси його власників можна розглянути на прикладі.

Наприклад, три підприємства працюють в однакових умовах і розрізняються лише за структурою капіталу:

- Підприємство “Колос” фінансує свою діяльність лише за рахунок власних коштів;
- Підприємство “Земля” 50% своєї потреби у фінансуванні покриває за рахунок позикових коштів;
- Підприємство “Вікторія” використовує 30% власних коштів та 70% позикових коштів.

Отже, якщо підприємство використовує як власні, так і залучені кошти, то рентабельність підвищується.

Коли сільськогосподарське підприємство позичає гроші, воно зобов'язується виплатити відсотки, а в майбутньому – погасити всю суму боргу. Чим більше боргів має підприємство, тим більший ризик не покриття боргів. Відповідно, якщо борги зростають, збільшуються і платежі відсотків.

Це небезпечно у період економічних спадів, оскільки збільшує можливість

несплати боргу за рахунок прибутку підприємства. Отже, фінансовий леведрж може бути ефективним у період підйомів і принести збитки у період спадів. Отже, формула рентабельності власних коштів матиме вигляд:

$$РВК = (1-СП) \cdot ЕР + (1-СП) \cdot (ЕР-СВ) \cdot ЗК/ВК, \quad (1.15)$$

де РВК-рентабельність власних коштів;

СП - ставка податку;

ЕР – економічна рентабельність капіталу, як відношення суми балансового прибутку і процентів за кредит, які відносяться на собівартість продукції до суми активів підприємства;

Св – ставка відсотків за використання залучених коштів;

ЗК- сума залучених коштів;

ВК- сума власних коштів.

Таблиця 2.14

Залежність результатів господарсько-фінансової діяльності від структури капіталу підприємства

№ п/п	Показники господарсько-фінансової діяльності	Сільськогосподарське ТОВ "Колос"	Фермерське господарство "Земля"	Фермерське господарство "Вікторія"
1.	Загальний обсяг коштів, що використовуються, у тому числі	1000	1000	1000
1.1	Власний капітал	1000	500	300
1.2.	Позиковий капітал	-	500	700
2.	Доход від реалізації товарів, робіт послуг	500	500	500
3.	Витрати обігу, усього, у тому числі	200	300	340
3.1	Відсотки за кредит, при умові 20%	-	100	140
3.2.	Інші витрати	200	200	200
4.	Прибуток від господарської діяльності	300	200	160
5.	Чистий прибуток після сплати податків(30%)	210	140	112
6.	Рентабельність власного капіталу, %	$(210/1000) \cdot 100 = 21\%$	$(140/500) \cdot 100 = 28\%$	$(112/300) \cdot 100 = 33,7$

Ефект фінансового важеля характеризує приріст рентабельності власних

коштів, тобто фінансової рентабельності за рахунок використання кредиту, незважаючи на платність останнього. Розрахунок фінансового важеля підприємств, які нами аналізуються, наведений у табл.2.14.

Нетто-результат експлуатації інвестицій у підприємство, який характеризує ту частину прибутків, яка залишається в розпорядженні після покриття всіх господарських витрат.

Отже, підприємства мають різну фінансову рентабельність за однакової економічної рентабельності через ефект фінансового важеля.

Ефект фінансового важеля характеризує приріст рентабельності власних коштів, тобто фінансової рентабельності за рахунок використання кредиту, незважаючи на платність останнього.

Величина ефекту фінансового важеля залежить від структури капіталу підприємства, різниці між його економічною рентабельністю та вартістю кредиту, а також рівня оподаткування підприємства.

Таблиця 2.15

Розрахунок ефекту фінансового важеля

№п/п	Показники	Сільськогосподарське ТОВ "Колос"	Фермерське господарство "Земля"	Фермерське господарство "Вікторія"
1.	Нетто-результат	300	300	300
2.	Економічна рентабельність, %	30	30	30
3.	Фінансові витрати	-	100	140
4.	Податки	90	60	48
5.	Чистий прибуток	210	140	112
6.	Фінансова рентабельність, %	21	28	37,3
7.	Ефект фінансового важеля	0	7	16,3

Різницю між економічною рентабельністю і ставкою відсотків за позику називають диференціалом фінансового важеля:

$$ДВ = EP - СВ \quad (1.16)$$

Плече важеля характеризує дії важеля. Його величина визначається співвідношенням між позиковими та власними коштами:

$$ПВ = ПК/ВК \quad (1.17)$$

Прибуток, який залишається у підприємстві після сплати податків визначається за формулою:

$$ПГ = 1 - Пс,$$

де ПГ – податковий гніт.

Таким чином, ефект фінансового важеля може бути представлений у вигляді:

$$ЕФВ = П \cdot ДВ \cdot ПВ \quad (1.18)$$

Ефект фінансового важеля буде тим більший, чим більшою буде економічна рентабельність інвестицій у порівнянні зі ставкою відсотків за позикою та чим більшими буде співвідношення залучених та власних коштів [187, с.90].

Можна сказати, що ефект фінансового важеля показує приріст рентабельності власних коштів, що отримуються завдяки використанню кредиту, не дивлячись на вартість останнього. Якщо ввести у розрахунок оподаткування в розмірі 30%, то це зменшить їх рентабельність на 1/3 [56, с.30].

З вищесказаного випливає, що сільськогосподарське підприємство, яке має лише власні кошти – обмежує їх рентабельність приблизно на 2/3 економічної рентабельності:

$$РВК = 2/3 \cdot ЕР, \quad (1.19)$$

де РВК – рентабельність власних коштів;

ЕР – економічна рентабельність.

Отже, підприємство, яке використовує кредит може збільшувати або зменшувати рентабельність власних коштів. Це залежить від співвідношення власних та залучених коштів у пасиві та від розміру відсоткової ставки.

Отже, ефект фінансового важеля можна записати:

$$ЕФВ = 2/3 \text{ диференціала плеча важеля} \cdot \text{плече важеля.}$$

Взаємозв'язок між фінансовою, економічною рентабельністю та ефектом фінансового важеля відображає формула:

$$ФР = (1 - Пс) \cdot ЕР + ЕФВ \quad (1.20)$$

Як видно з наведеної формули, ефект фінансового важеля, викликаний використанням позикових коштів, забезпечує зростання фінансової рентабельності

підприємств, якщо його значення – позитивне. У протилежному разі результат впливу фінансового важеля призведе до зменшення фінансової рентабельності підприємства.

Завдання фінансового менеджменту на підприємстві полягає в тому, щоб забезпечити:

- Максимізацію диференціалу. Вирішення цього завдання пов'язане з розробкою комплексу заходів, направлених з одного боку на мінімізацію вартості кредиту, (шляхом вибору оптимальних кредиторів, залучення позабанківських форм кредиту, оптимізації умов кредиту), з другого боку, на підвищення ефективності господарської діяльності за рахунок оптимізації ресурсного потенціалу, зменшення витрат, збільшення прибутків та їх рівня, розширення обсягів діяльності та її диверсифікація.

- Регулювання плеча важеля від зміни величини диференціалу. Передбачає встановлення співвідношення між позиковими та власними коштами, яке компенсувало б зменшення диференціалу і сприяло б зростанню ефекту фінансового важеля. Проте, між диференціалом і плечем фінансового важеля, крім нерозривного зв'язку, існують і протиріччя. Нескінчене збільшення плеча посилює ризик неплатоспроможності підприємства при погіршенні економічної кон'юнктури.

- Зростання фінансової рентабельності, її максимальне наближення до економічної рентабельності. Це завдання полягає в тому, щоб оптимізувати ефект фінансового важеля та забезпечити мінімізацію відхилення між економічною та фінансовою рентабельністю. Це досягається при такому значенні ефекту фінансового важеля, коли він здатний компенсувати величину втрати економічної рентабельності в результаті оподаткування:

$$E_{\text{ФВ опт}} = P \cdot E_P. \quad (1.21)$$

Таким чином, оптимальне значення “ефекту фінансового важеля” повинно відповідати рівневі оподаткування підприємства і забезпечити віддачу власним коштам, не нижчу за економічну рентабельність.

Отже, максимальний обсяг залучених позикових коштів можна розрахувати таким чином:

$$PK_{opt} = BK \times \frac{Pc \times EP}{(1 - Pc) \times (EE - CCB)} \quad (1.22)$$

Більшість західних фахівців вважає, що оптимально ЕФВ має дорівнювати 1/3-1/2 рівня економічної рентабельності [187, с.76].

Беручи за основу дане твердження, можна визначити безпечні обсяги залучених коштів, враховуючи рівень економічної рентабельності й умови кредитування.

Перехід до ринкової економіки вимагає від сільськогосподарських підприємств раціонального використання фінансових ресурсів. В протилежному випадку навіть збільшення надходження їх не призводить до покращення фінансового стану господарств.

Ефективність використання фінансових ресурсів значною мірою залежить від того, куди спрямовуються фінансові ресурси підприємства. Дослідження напрямів та структури використання фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах свідчить, що основна їх маса використовується на покриття витрат на виробництво і збут.

Значний обсяг фінансових ресурсів використовується на виконання зобов'язань перед бюджетом, на виробничий та соціальний розвиток. Прослідкується тенденція до погіршення структури напрямів використання фінансових ресурсів. Збільшуються витрати сільськогосподарських підприємств по платежах в бюджет, водночас зменшуються витрати фінансових ресурсів на виробничий та соціальний розвиток.

2.3. Прагматизм кредитування та ефективність кредитних відносин у сільському господарстві

Об'єктивна необхідність постійного збільшення виробництва продукції і особливі умови ведення сільського господарства, пов'язані з існуванням значного розриву між надходженнями коштів та їх витрачанням, вимагають зростаючих обсягів кредитних ресурсів. В ринкових умовах ця взаємозалежність досягається

при забезпеченні ефективного господарювання, що передбачає одержання прибутку від підприємницької діяльності в будь-якій сфері, включаючи сільськогосподарське виробництво.

Загальноекономічні умови функціонування галузі, які виникли з початку 90-х років, призвели до того, що рівень кредитного забезпечення аграрного сектора постійно знижувався.

Ефективність господарювання різко знизилась в період перебудови аграрного сектора, переведення його на ринкові засади. Про це свідчить аналіз зміни прибутковості сільськогосподарських підприємств за 1992-2000 роки.

Аналіз річних звітів сільськогосподарських підприємств дозволяє констатувати, що в динаміці змін прибутковості аграрного сектора можна виділити два періоди, які різняться напрямками процесу. Перший - це 1992-1995 роки, характеризується різким зменшенням прибутковості. За цей період загальна прибутковість сільськогосподарських підприємств знизилася майже в сім разів - від 14251 крб./га до 2064 крб./га. При цьому рослинництво, тваринництво та промислове виробництво стало збитковим.

Другий період - 1996-2002 роки, характеризується певною стабілізацією прибутковості в першій частині періоду та початком зростання в другому. І такий напрямок змін прибутковості характерний як для загальної прибутковості господарств, так і сільськогосподарських галузей - рослинництва і тваринництва, хоч останнє поки що залишається збитковим. Промислове ж виробництво ще знаходиться в стадії стабілізації.

Сьогоднішні умови для відродження аграрного сектору в Україні набагато гірші, ніж на початку реформ, оскільки матеріальна база виробництва зруйнована на 70-80%, що вимагає величезних капітальних вкладень для її відновлення. Аналіз динаміки кредитних відносин у визначені періоди показує, що в 1980-1990 роках питома вага кредитів при формуванні оборотних коштів сільськогосподарських підприємств становила 35-40%. Ставки за короткостроковими позиками не перевищували 2%, а за довгостроковими кредитами – 1%.

В подальшому обсяги кредитування зменшувалися: в 1991 до 12%, у 1993 – до 7%, у 2000-2002 роках – до 1-2% [25, с. 9-10]. Сталося це через кредиторську заборгованість за банківськими кредитами, яка збільшувалася з року в рік. Так, якщо в 1991 році заборгованість становила 20% від загального обсягу банківських кредитів, то в 2002 році вона збільшилася до 78%. У зв'язку з цим ситуація із забезпеченням аграрного сектору економіки кредитними ресурсами негативно позначилася на господарській діяльності сільськогосподарських підприємств і на ході аграрних реформ в Україні.

Кредитування сільськогосподарських підприємств поступово припинялося, оскільки аграрне виробництво з 1996 року стало збитковим: у 1996 – мінус 12,4%, у 1997 – мінус 24,5%, у 1998 – мінус 28,9% у 1999 – мінус 22,8%. З 2000-2002 роках подолано кризу збитковості і виробництво стало рентабельним. Відповідно відбулося відновлення короткострокового кредитування сільськогосподарських підприємств з наступною динамікою відсоткових ставок: 201,7; 107,1; 77,0; 49,1; 54,5; 53,4; 32; 22%.

Дослідження післякризового процесу відновлення кредитування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, показує, що у 2000 році українські комерційні банки надали на умовах часткової компенсації 32644, тис. грн. кредитів. За даними головного управління сільського господарства і продовольства Тернопільської облдержадміністрації, з цього обсягу 12435 тис. грн. отримали сільськогосподарські товаровиробники. Найбільшими кредиторами агропромислових підприємств області стали банки: Промінвестбанк - 16%, “Аваль” - 14%, Приватбанк - 11%, “Україна” - 49%, Державний ощадний банк - 10%.

Кількість комерційних банків, які брали участь у кредитуванні сільського господарства Тернопільської області, в 2001 році збільшилася порівняно з 2000 роком з 5 до 8. З них найбільше кредитних ресурсів було надано банками Промінвестбанк – 25,4%, “Аваль” - 38,1%, Приватбанк - 2,0%, Державний ощадний банк - 20,6%, “Універсальний” - 1,2%, Надра - 1,7%, ВАТ “Укресімбанк” - 5,3%, АКБ “Укрсоцбанк” - 5,7%.

Аналіз обсягів кредитування і відсоткових ставок (табл. 2.16) показує, що

незалежно від суми кредитів плата за них знаходиться на рівні 34-40% у 2001 році, 23-28% у 2002 році, 17-24% у 2003 році.

Таблиця 2.16

**Динаміка пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств
Тернопільської області**

Назва комерційного банку	2001р.		2002р.		2003р.	
	Сума кредиту, тис.грн.	Відсоткова ставка, %	Сума кредиту, тис.грн.	Відсоткова ставка, %	Сума кредиту, тис.грн.	Відсоткова ставка, %
ВАТ Державний ощадний банк	7995,1	35-37	8611,2	28	12816,8	17-18
ВАТ “Банк Універсальний”	459,4	35-40	651,0	28	1253,0	20
ТБ Промінвестбанк	9889,2	34-38	7980,6	28	8846,3	18-20
КБ Приватбанк	780,8	35-37	1202,1	28	5550,3	18
АТ Кредитбанк		-	390,0	23		
УКБ Надра	674,8	38	549,2	28	2679,9	18-20
ВАТ Укресімбанк	2095,3	35	2506,3	25-28	6492,7	18-21
АКБ Укрсоцбанк	2076,9	35-38	1460,4	25-28	1616,4	18-22
АППБ “Аваль”	14812,9	15-35	15792,0	24-28	31299,9	18-24
Інші банки	1772,2	35-38	9768,5	25-28	3658,9	18-24
Кредитна спілка “Народна скарбниця”	-	-	-	-	42	48
Кредитна спілка “Самопоміч”	-	-	-	-	53	30
ВСЬОГО	40556,6	-	48911,3	-	74309,2	-

В цілому, на кредитному ринку ціна позик, особливо короткострокових, є дуже високою. Одна з причин - відносна недостатність кредитних ресурсів, що виникла як результат перевищення попиту на кредити, над пропозицією. Ця причина пов'язана з тим, що банківська система України ще надто слабка і щоб зміцнити її Національний банк підвищує вимоги до розміру статутних фондів комерційних банків.

Важливі висновки випливають з аналізу співвідношення між довгостроковими і короткостроковими кредитами. Значні зміни в структурі як короткострокового так і довгострокового кредитування відображають реальні труднощі перехідного періоду до ринкових відносин. Протягом останніх років велика частка наданих комерційними банками кредитів суб'єктам господарювання припадала на короткострокові кредити. У цілому за останні роки приблизно 2/3 загального обсягу короткострокових кредитів комерційних банків спрямовувалося в сферу матеріального виробництва.

Темпи зростання довгострокових кредитів, наданих комерційними банками суб'єктам господарювання України, не були однорідними протягом п'яти останніх років. Як у цілому, так і за основними напрямками темпи зростання на кінець терміну, що аналізується, були нижчими ніж на його початок. Найбільше зростання при цьому зафіксоване в кредитуванні житлово-будівельної кооперації. Із спрямованих комерційними банками кредитів в економіку в цілому, найбільше отримав не фінансовий державний сектор.

Середня структура кредитного портфелю банків за останні п'ять років має такий вигляд: короткострокові кредити - 62,3%; довгострокові кредити - 6%; кредити в іноземній валюті - 16,7%; міжбанківські кредити - 15%.

З цієї структури можна зробити висновок, що банки надають перевагу короткостроковим кредитам. Це означає, що кредитні ресурси відсторонюються від сприяння структурній перебудові України, модернізації і реконструкції потужностей з довгим циклом виробництва. В аналізованій період вони широко спрямовувалися на кредитування оборотних фондів підприємств, сприяючи тим самим їх непомірному середньорічному зростанню. Крім того, внаслідок нерівномірного перерозподілу кредитних ресурсів по галузях народного господарства, можна побачити певні диспропорції в економіці України, що тим самим гальмувало розвиток інших галузей народного господарства України (найбільша частина короткострокових кредитів була направлена в промисловість).

Основними причинами виникнення диспропорційної структури кредитних

вкладень є значна розпорошеність банківського капіталу по дрібних і середніх банках, а також високий ризик, пов'язаний з видачею довгострокових кредитів. Банки боялись великих збитків у зв'язку з інфляційним забезпеченням відсотків по вкладеним позикам і несвоєчасним поверненням кредитів.

Комерційні банки намагаються значною мірою використати найприбутковіші види кредитування - короткострокові, які забезпечують високий прибуток, більшу гарантію повернення позик й дають змогу підтримувати рівень ліквідності, який відповідає вимогам Національного банку України до банківської системи. Тому комерційні банки основну частку своїх кредитних ресурсів використовують для надання короткострокових позик комерційним структурам. А сільськогосподарським підприємствам в цих умовах постійно не вистачає кредитних ресурсів.

Проведений нами аналіз пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників Тернопільської області показує (табл.2.17), що в 2003 році 14-ма банками було надано 379 кредитів на загальну суму 74309,2 тис. грн. Найбільшу питому вагу (55,4%) складають кредити терміном від 6 до 9 місяців і лише 23,4% займають кредити понад 9 місяців (*Додаток Л, М, Н*).

Таблиця 2.17

**Групування пільгових кредитів за термінами їх надання
сільськогосподарським підприємствам Тернопільської області у 2003 році**

Показники	Кількість Банків	Загальна сума кредитів Тис. грн.	Питома вага, %
Видано 390 пільгових кредитів-всього	-	74309,2	100
Брали участь банків, у тому числі:	14	-	-
- до 3 місяців	1	5721,8	7,7
- від 3-х до 6 місяців	2	10031,7	13,5
- від 6 до 9 місяців	10	41167,3	55,4
Понад 9 місяців	1	17388,4	23,4

Найбільшу активність в кредитування сільськогосподарських товаровиробників проявили АППБ “Аваль”, ВАТ “Державний ощадний банк”, Промінвестбанк (табл.2.18).

Таблиця 2.18

Активність банків в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників Тернопільської області у 2002-2003 рр.

Назва банку	2002 р.			2003 р.		
	Кількість прокредитованих підприємств	Видано пільгових кредитів, тис. грн.	Питома вага, %	Кількість прокредитованих підприємств	Видано пільгових кредитів, тис. грн.	Питома вага, %
ВАТ Державний ощадний банк	104	8611,2	16,6	78	12816,8	17,3
ВАТ Банк Універсальний	8	651,0	1,25	5	1253,0	1,7
ТБ Промінвестбанк	76	7980,6	15,3	89	8846,3	11,9
КБ Приватбанк	16	1202,1	2,31	28	5550,3	7,5
АТ Кредитбанк	1	390,0	0,75	-	-	-
УКБ Надра	6	549,2	1,06	7	2679,9	3,6
ВАТ Укресімбанк	7	2506,3	4,82	9	6492,7	8,7
АКБ Укрсоцбанк	12	1460,4	2,8	8	1616,4	2,2
АППБ Аваль	139	15792,0	30,4	158	31299,9	42,2
Інші банки	9	9768,5	10,6	8	3658,9	4,9
РАЗОМ	379	48911,3	100	390	74214,2	100

Таким чином, не всі банки можуть активно займатися кредитуванням підприємств. Як правило, кредитуванням реального сектора економіки у нас займаються вищеназвані системоутворюючі банки. Значна частина комерційних банків не дуже поспішають заробити гроші на кредитуванні підприємств. В основному їх завдання - це кредитування фізичних осіб. Причина в тому, що немає ніяких проблем щодо забезпечення застави, а також більш просто простежити за там, куди пішли гроші, та у разі виникнення неприємностей закликати боржника до відповіді у суді.

Деякі з комерційних банків намагаються працювати з підприємствами, однак це не приносить більших грошей, ніж співробітництво з фізичними особами. До того ж мають місце окремі проблемні питання.

По-перше, відомо, що половина наших підприємств збиткові, і будь-які інвестиції не в змозі допомогти.

По-друге, навіть якщо у підприємства все добре, це ще не є гарантом того, що кредит буде отримано. Однією з головних причин є те, що для отримання кредиту в банку, необхідно надати фінансово-кредитному інституту ліквідну заставу - нерухомість.

По-третє, фінансові інститути, щоб уникнути будь-яких ризиків, бажають бачити у особі підприємства постійного клієнта.

По-четверте, банки стараються кредитувати підприємство строком не більш ніж на 1 рік.

Особливо гостро перед українськими банками стоїть проблема неповернення кредитів. Невиконання договірних умов і неповернення отриманих кредитів стали нормою. Судові органи виносять постанови про повернення боргів, а борги не повертаються тому, що на розрахунковому рахунку відповідальника немає грошей. Оголошення банкрутом теж мало чим допомагає справі, особливо у випадку, коли відповідальником виступає товариство з обмеженою відповідальністю.

Проведений нами аналіз повернення кредитів сільськогосподарськими товаровиробниками Тернопільської області у 2002 році (табл. 2.19) свідчить про значне невиконання договірних умов. Так, рівень повернення кредитів ВАТ “Укрексімбанку”, ТВ “Промінвестбанку” та УКБ “Надра” складає відповідно лише 8,9%, 41,7% та 14,2%.

Кардинальні зміни вже відбулися в 2000 році, коли лише 44,8% всіх сільськогосподарських підприємств Тернопільської області були збитковими, у 1999 році таких підприємств аграрної сфери було 92%, тобто в 2 рази більше порівняно з 2000 роком (табл. 2.20).

За останні роки нарощено обсяги виробництва продукції. У 2002 році обсяги виробництва зерна по області становили 806,1 тис.т., що на 18% більше порівняно з 1999 роком. У 2002 році обсяги виробництва зерна зросли порівняно з 2000 роком на 168,1 тис.т або на 19% і становили 908,0 тис.т. Тут стабілізується поголів'я, збільшилися обсяги виробництва молока, продукції тваринництва, суттєво

знизилися збитковість галузі. Позитивні тенденції спостерігаються в тваринництві. Так, у 1999 році рівень рентабельності яєць становив - -13,4%, у 2000 році – 4,1%, у 2001 році – 37,5%, у 2002 році – 22,3%.

Таблиця 2.19

**Рівень повернення кредитів сільськогосподарськими товаровиробниками
Тернопільської області у 2002 році**

Назва банку	Видано пільгових кредитів, тис. грн.	Фактично повернуто кредиту	
		Сума	%
ВАТ Державний ощадний банк	8611,2	5269	61,2
ВАТ “Банк “Універсальний”	651,0	282	43,3
ТВ Промінвестбанк	7980,6	3325	41,7
КБ Приватбанк	1202,1	862	71,8
АТ Кредитбанк (Україна)	390,0	390	100
КБ Західком-банк м. Рівне	6500,0	4000	61,5
УКБ Надра	549,2	78	14,2
ВАТ Укрексімбанк	2506,3	223	8,9
АКБ Укрсоцбанк	1460,4	710	48,63
АППБ “Аваль”	15792,0	8426	53,4
Інші банки	3168,5	2480,9	78,3
РАЗОМ	48811,3	29379	

Наведені цифри свідчать про те, що сільське господарство Тернопільської області завдяки фінансовим потокам ресурсів поліпшило результати діяльності. І важливу тут роль зіграли нові підходи у кредитному забезпеченні сільського господарства. Отже, стимулювання комерційних банків до обслуговування аграрного виробництва є ефективним, порівняно з минулою практикою прямого фінансування та забезпечення сільськогосподарських підприємств матеріальними ресурсами.

У 2003 році сільське господарство області мало особливо велику потребу в залученні банківських коштів. Адже, за минулий рік відчутно погіршилося фінансове і економічне становище агроформувань, усіх сільськогосподарських товаровиробників. Через неврегульованість ринку у 2002 році середні реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію знизилися в області на 15,7%. І хоча продукції було вироблено і реалізовано більше, ніж у 2001 році, але через спад цін

селяни недоодержали 40 млн. грн. У травні 2002 року на 10% підвищилися ціни на пальне і нафтопродукти, тому селяни змушені були переплатити за них 10-12 млн. грн. Значними були втрати і через складні погодні умови. В результаті лише 85 сільськогосподарських підприємств завершили 2002 рік з прибутками, 70% - із збитками. Сума збитків становила 40 млн. грн.

Таблиця 2.20

**Ефективність кредитування сільськогосподарських товаровиробників
Тернопільської області**

Показники	Роки				
	1999	2000	2001	2002	2003
Видано кредитів, тис.грн. – усього	340,0	28678,2	71286,1	63103,1	87024,0
у т.ч.: короткострокових, %	100	98,0	96,8	88,6	82,8
довгострокових, %	-	2,0	3,2	11,4	17,2
Видано пільгових кредитів, тис.грн. – усього	-	23789,4	59467,1	51975,0	85513,4
у т.ч.: сільгоспідприємствам, %	-	100	68,2	94,1	86,9
іншим підприємствам АПК, %	-	-	31,8	5,9	13,1
Прибуткові підприємства у % до загальної кількості	8	55,2	48,3	44,8	73,0
Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції, тис.т.:					
зерна	663,4	740,6	806,1	908,0	736,2
цукрових буряків	1374,2	1202,3	1571,6	1203,8	1102,3
картоплі	634,6	1043,0	639,3	129,9	777,7
молока	505,2	505,6	523,0	524,4	490,1
яєць, млн. шт.	244,4	294,5	250,8	281,7	292,7
Рівень рентабельності (збитковості) основних видів сільськогосподарської продукції, %					
зерна	- 0,2	67,0	21,3	14,1	48,6
цукрових буряків	-22,7	-4,3	-7,6	-20,6	7,9
молока	-68,5	-45,5	-31,8	-14,3	12,4
яєць	-13,4	4,1	37,5	22,3	10,2

Дослідження показали, що незважаючи на збільшення кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки і виробництва сільськогосподарської продукції, протягом останніх років поспіль зміцнення фінансового стану сільгоспідприємств не відбулося. Якщо в 2000 році прибуткових господарств у Тернопільській області

було 55,2%, в 2001 році – 48,3%, то у 2002 році – 44,8%, тому повернути надані кредити можуть менше половини підприємств.

Як видно з даних табл. 2.17 протягом останніх років велика частка наданих комерційними банками кредитів суб'єктам господарювання припадала на короткострокові кредити, що свідчить про відсторонення кредитних ресурсів від оновлення матеріально-технічної бази та відновлення втраченого виробничого потенціалу аграрних підприємств, що можливе лише за рахунок довгострокових кредитів.

У 2003 році, згідно наказу Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України № 17/75 від 28 січня 2003 року затверджено “Порядок використання коштів Державного бюджету України, що спрямовуються на здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу та заставних операцій з зерном через механізм здешевлення кредитів”, згідно з яким у 2003 році на ці заходи виділено 145 млн. грн. З цієї суми 72 млн. грн. – на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів комерційних банків, 3 млн. грн. – кредитних спілок (*Додаток Н*). Кредити розподілялися між районами Тернопільської області пропорційно до виробленої продукції за попередній 2002 рік, але також бралися до уваги замовлення сільськогосподарських підприємств.

Сучасна банківська система не задовольняє потреб села у кредитних ресурсах. Особливо це стосується дрібних товаровиробників – особистих підсобних господарств та фермерів. За таких умов важливого значення набувають будь-які форми кредитування дрібних виробників. Однією з вагомих та перспективних форм кредитування села є кредитні кооперативи та спілки, процес відродження яких триває в Україні понад 10 років.

Слід, зазначити, що установи кредитної кооперації суттєво відрізняються від комерційних банків (*Додаток Р*) і мають суттєві переваги:

- позичальники можуть отримувати кредити за меншими відсотковими ставками, а вкладники – більший відсоток за свої заощадження;
- кредитний кооператив перебуває безпосередньо на території, де функціонують

сільськогосподарські товаровиробники;

- члени кредитного кооперативу є не тільки його клієнтами, а й власниками.

Тобто, кооператив - це об'єднання і капіталів, і людей;

- діяльність кооперативів контролюється, насамперед, його членами, а кредити надаються під певне забезпечення;

- можливість оперувати невеликими вкладками та кредитами.

Демократія в умовах кооперації здійснюється за принципом “один член кооперації - один голос”. У банку власник 51% акцій є керівником і саме від нього залежить політика банку. Крім цього, акціонери зацікавлені у високому рівні прибутку. Кредитна спілка є неприбутковою організацією і зароблені кошти від користування позичками розподіляються згідно із затвердженими положеннями на внески членам та на передбачені адміністративні витрати спілки.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку кооперації слугує підставою для висновку, що всі її різноманітні види і форми ґрунтуються на одних і тих самих принципах.

В Україні станом на 1 січня 2003 року було зареєстровано 650 кредитних спілок, з яких діють близько половини. Основою їх діяльності є мобілізація заощаджень членів кооперативу, залучення позикових ресурсів і використання коштів для видачі кредитів членам кооперативу.

Відродження кредитного руху в Україні уже десятий рік підтримує Канадська Програма Відновлення Кредитних спілок в Україні – спільний проект Канадської Кооперативної Асоціації та Української Кооперативної Ради Канади. Значну увагу приділяє програма залученню селян до взаємного кредитування. Сільському населенню кредитні спілки вигідні тому, що вони приносять доходи і дають надію на збереження вкладів. В кредитній спілці все контролюється її членами. Кожний член спілки, незалежно від суми його вкладу має право одного голосу в питаннях управління кредитною спілкою, тому кредитна спілка не може контролюватися обмеженою кількістю людей. Це є запорукою усіх без винятку членів спілки, сприяє тому, що вони провадять свою діяльність на засадах довір'я та взаємодопомоги.

У травні 1993 року українцями Канади вдалось переконати наш уряд в необхідності допомоги Україні, і завдяки чому було затверджено Програму технічної допомоги розвитку кредитних спілок. У вересні 1993 року, під впливом українців діаспори, уряд США схвалив аналогічну Програму.

Після цього процес відродження кредитних спілок в Україні почав набувати реальних ознак. У Києві були відкриті представництва Всесвітньої ради кредитних спілок та Канадської кооперативної асоціації, які розпочали реалізацію відповідно американської та канадської Програм технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні. Їх партнерами були українські кредитні спілки США та Канади.

В лютому 1994 року Національний банк України затвердив Типовий Статут кредитної спілки, після чого почалось стрімке створення кредитних спілок у більшості областей. У червні 1994 року 28 кредитних спілок із 17 областей України заснували Національну асоціацію кредитних спілок України (НАКСУ), ідея створення якої виникла ще при заснуванні Національного оргкомітету по відродженню руху кредитних спілок в Україні. Кредитні спілки, що створювались пізніше, приєднувались до засновників НАКСУ, яка за кооперативним принципом “відкритих дверей” була і залишається відкритою для всіх кредитних спілок, що виникають в Україні та дотримуються кооперативної філософії.

В Тернопільській області ефективно функціонує 13 спілок: кредитна спілка “Альянс” (м. Тернопіль), “Взаємодопомога” (м. Бережани), “Взаємопоміч” (м. Кременець), “Відродження” (м. Копичинці), “Гусятинська” (смт. Гусятин), “Народна скарбниця” (м. Борщів), “Самопоміч” (м. Бучач), “Самопоміч” (м. Козова), “Самопоміч” (м. Заліщики), “Самопоміч” (м. Чортків), “Теребовля” (м. Теребовля), “Тернопільська народна каса” (м. Тернопіль), “Хлібодар” (м. Тернопіль). Їх досвід засвідчує, що найефективніше розвиваються кредитні спілки в сільських райцентрах серед чітко сформованої групи людей, об'єднаних спільним інтересом.

Характерний приклад - Чортківська кредитна спілка “Самопоміч” - одна з перших у незалежній Україні. Вона налічує 1346 членів, жителів Чортківського району, половина з яких - селяни. Її активи становлять понад 300 тис. грн. Кредитна

спілка надає не тільки споживчі позики, а й фінансує розвиток фермерства та малого бізнесу. Її потенційними клієнтами можуть стати ще багато осіб, які оформляють державні акти на право приватної власності на землю. З метою формування позичкового капіталу спілкою ведеться робота з налагоджування співпраці з українськими та міжнародними фінансовими організаціями. Нині така співпраця налагоджена з акціонерною страховою компанією “Скарбниця”, Міжнародною організацією розвитку сільськогосподарських кооперативів “ACDI/VOCA”.

Ця фінансова громадська структура заповнює нішу, що є вільною у суспільному житті та не врахована банківською системою. По-перше, вона залучає до обігу вільні грошові збереження громадян на вигідніших, ніж банки умовах. По-друге, грошова маса, що надходить до спілки, циркулює у вигляді кредитів безпосередньо в одному районі, задовольняючи різноманітні фінансові потреби усіх верств населення. Важлива роль спілки у тому, що вона активно втручається у виробничі процеси в галузі сільського господарства, фермерства, підтримуючи їх матеріально. Кредитна спілка “Самопоміч” за десять років своєї діяльності показала чудові результати. У 1999 році, незважаючи на подальше падіння курсу національної валюти, нестабільність фінансового ринку та інші негаразди, спілчанам вдалося зберегти відкриті взаємовигідні відносини. Про це свідчить збільшення активів за рахунок вкладів членів кредитівки.

“Самопоміч” виявилася єдиною рятівною фінансовою установою в районі, здатною надавати кредити населенню, приреченому на безробіття, інфляцію, безгрошів'я, невиплату зарплат і пенсій, вона довела необхідність і життєздатність народних кредитних спілок. У Чорткові спочатку виникла кредитна спілка, а вже на її базі – районна асоціація фермерів, кожен член якої є членом кредитівки.

До позитиву слід віднести зростання капіталу, що становить 194,9 тис. грн. (рис. 2.6) і в відсотковому відношенні складає 28,2% від активів. власне цей показник підтверджує фінансову стабільність кредитної спілки та є гарантією захисту внесків членів від можливих втрат.

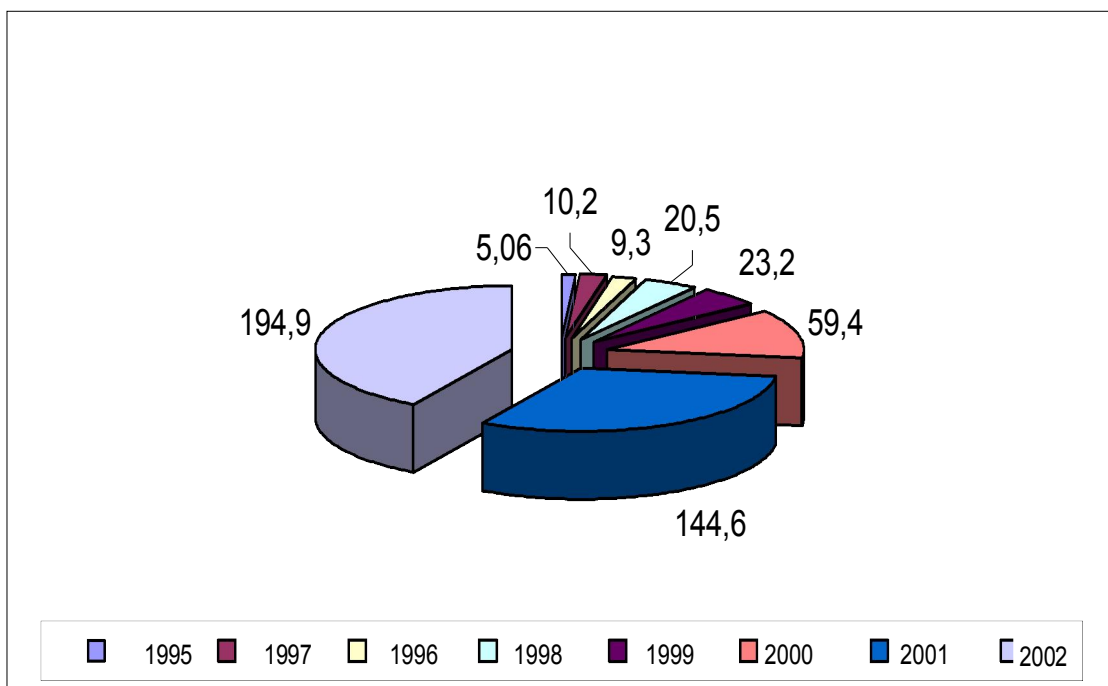

Рис. 2.6. Ріст власного капіталу КС „Самопоміч”

По традиції системно проводиться фінансова підтримки фермерів, селян-одноосібників. так, за 2002 рік на розвиток сільського господарства видано 10 позик на суму 109,4 тис. грн., що становить 13,5% (табл. 2. 21, рис. 2. 7).

Таблиця 2.21

Надані позики КС „Самопоміч” за призначенням

Період	Види позики					
	Фермерські		Підприємницькі		Побутові	
	Кількість	Сума	Кількість	Сума	Кількість	Сума
1995					26	1800
1996			8	15000	135	40200
1997			15	42000	157	105500
1998			17	29100	365	272900
1999	18	29000	51	117070	476	262202
2000	10	40002	22	135500	236	230900
2001	23	205530	29	210320	364	389381
2002	10	109400	36	193320	350	506466
Всього	61	383932	178	742310	2109	1809349

При спілці “Самопоміч” існує спеціальний фермекорський фонд, щоб сільські господарі мали можливість отримувати позички під менші відсотки. фермери вклали у спілку свої гроші і тепер мають доступ до дешевих кредитів під 3%. Створена

фермерська Рада з п'яти чоловік, котрі вирішують кому надавати позички, передають свої пропозиції до Правління Співки, яке їх затверджує після розгляду. Цю Раду очолює фермер Дмитро Слободян, який має 80 гектарів своєї землі. На розвиток фермерства в 1998 році було видано 18 позик на суму 29000 гривень. Роботу кредитної співки "Самопоміч" вивчали дві місії Світового банку, а німецький кооперативний банк Райффайзен проводив аудит. Вони дійшли до висновку, що кредитна спілка гідна працювати в проекті по фінансуванню українського села Світовим банком.

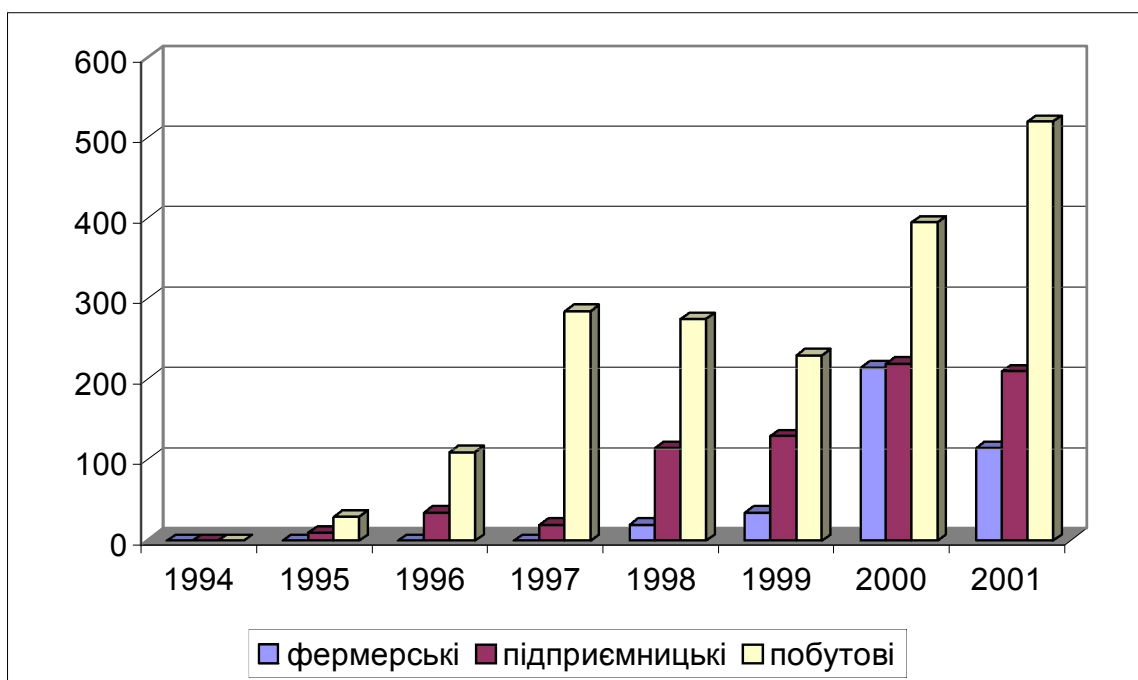

Рис. 2.7. Розподіл позик за призначенням КС „Самопоміч”

Отже, в умовах постійної нестачі кредитних джерел для підприємств сільського господарства одне з першочергових завдань спеціальних кредитних установ з обслуговування АПК полягає у мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів цього сектора економіки. Основним джерелом таких коштів є кошти населення та підприємств АПК, які знаходяться нині поза кредитною системою. Залучення даних коштів в оборот сільськогосподарських підприємств повинні здійснювати кредитні спілки та кооперативні банки, які будуть створені в майбутньому.

Для нормального функціонування у ринковому середовищі сільськогосподарських товаровиробників всіх форм власності і господарювання

необхідне формування адекватної кредитної політики, яка б виходила із статусу аграрного сектора і завдяки цьому створювала пріоритетні умови для його розвитку.

В умовах постійної нестачі кредитних джерел для підприємств АПК одним з першочергових завдань спеціалізованих кредитних підприємств по обслуговуванню АПК є мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів цього сектора економіки. Основним джерелом таких коштів є кошти підприємств АПК та сільського населення, які знаходяться нині поза кредитною системою, та в універсальних комерційних банках і використовуються ними значною мірою для кредитування різних комерційних структур.

Залучення цих коштів у кругообіг підприємств АПК можуть здійснювати кредитні спілки та кооперативні банки. Перші можуть залучати кошти населення та фермерів, а другі - юридичних та фізичних осіб. Переваги таких фінансових установ - максимальне наближення до своїх клієнтів та порівняно низькі експлуатаційні витрати по кредитному обслуговуванню.

Інша група фінансово-кредитних підприємств може також здійснити значний внесок в покращення фінансово-кредитного обслуговування аграрного сектора економіки. До них відносяться фінансово-агропромислові групи, лізингові компанії. Їх діяльність пов'язана з посередницькими функціями між банками, постачальниками та сільськогосподарськими підприємствами.

Для створення таких кредитних підприємств потрібно розробити відповідну законодавчо-нормативну базу та відповідні рекомендації. Особливо це стосується фінансових аграрно-промислових груп, велика різноманітність яких потребує відповідного концептуального рішення та методичного забезпечення.

Для заохочення кредитних установ в наданні кредитів для підприємств АПК потрібно розробити та прийняти систему заохочення цього виду діяльності для комерційних банків на основі пільгового оподаткування подібних операцій та відповідну систему їх страхового захисту.

В країнах з розвинутими ринковими відносинами використовуються різні форми банківського кредитування аграрної сфери, які направлені на задоволення потреб відтворювального процесу з урахуванням його особливостей. Зокрема,

розвинуті і форми середньо- та довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Проте їх надання пов'язане із заставою майна та землі. Тому, крім фінансово-кредитних установ в кредитну систему, яка обслуговує сільське господарство, входять установи, які здійснюють кредитні послуги (земельні та іпотечні банки), та підприємства, які надають відповідні юридичні послуги.

Аналіз досвіду країн з розвинутою ринковою економікою показує, що основними складовими частинами спеціалізованої кредитної системи по обслуговуванню підприємств АПК можуть бути:

- спеціалізовані кредитні структури як основа такої системи. Напрями їх діяльності - залучення тимчасово вільних коштів підприємств АПК та сільського населення, надання кредитів, в тому числі пільгових, закладні операції по майну і землі та довгострокова оренда з викупом технічних засобів;

- державний та регіональні бюджети і позабюджетні фонди як додатковий засіб формування кредитного потенціалу для підприємств АПК, з пільговими умовами їх надання;

- комерційні банки із статусом “Уповноважених банків” для обслуговування цільових державних та іноземних кредитів, які видаються під гарантії Уряду;

- аграрно-промислові фінансові групи різного призначення як засіб інвестиційного, в тому числі пільгового, кредитного забезпечення;

- система комерційного кредиту як засіб удосконалення системи грошових розрахунків та мобілізації дебіторської заборгованості;

- система фінансових послуг як засіб підвищення прибутковості кредитних підприємств та здешевлення кредитного обслуговування;

- система страхового забезпечення діяльності кредитно-фінансових підприємств, які працюють в умовах підвищеного ризику, обслуговуючи підприємства АПК;

- система економічного заохочення діяльності фінансово-кредитних підприємств, які обслуговують АПК.

Оскільки донині кредитування сільськогосподарського виробництва вважається багатьма фінансовими установами досить ризикованою справою, то одним з механізмів забезпечення повернення наданих кредитів є наявність надійної і ліквідної застави. Предметом застави здебільшого виступали основні виробничі фонди (переважно сільськогосподарська техніка), майбутній врожай, а також худоба.

Міжнародна фінансова корпорація зробила спробу з'ясувати ставлення сільськогосподарських виробників до можливості використання землі як застави. За результатами дослідження, керівники сільськогосподарських підприємств розподілилися на дві майже рівні групи: прихильників та противників використання землі як предмета застави. При цьому позиції фермерів та керівників реформованих підприємств діаметрально протилежні.

Якщо 67% фермерів схвалюють ідею використання землі як предмет застави отримання кредиту, то 64% опитаних керівників сільськогосподарських підприємств ставляться до цього негативно. Існують також певні територіальні відмінності в ставленні респондентів до питання застави землі. Більшість респондентів, які ставляться негативно до можливості використання землі як застави, зосереджена в центральному та північно-східному регіоні - Полтавська, Житомирська та Донецька області. Більше половини респондентів Івано-Франківської та Херсонської областей готові використовувати землю як заставу при отриманні кредитів.

Особливості технологічного процесу в аграрному бізнесі (сезонність виробництва та порівняно довга тривалість обороту капіталу в галузі) зумовлюють надзвичайну важливість довгострокового кредитування. Саме тому отримання довгострокових кредитів під заставу землі і розвиток іпотечного кредитування має стати невід'ємним компонентом ринку кредитно-фінансових послуг.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. На кредитні відносини в сільському господарстві певний відбиток накладають природно-кліматичні, соціально-економічні та політичні фактори. Тому

для вирішення проблеми ефективних кредитних відносин в сільському господарстві потрібен системний підхід, який би максимально врахував специфіку аграрного виробництва як суб'єкта кредитування.

2. Для забезпечення ефективних кредитних відносин в сільському господарстві держава повинна втручатись в ситуацію і турбуватися про те, щоб такі основні умови кредитування: за номінальну плату гарантували одержання певного обсягу кредитів; надання їх у визначені строки; використання кредитів за цільовим призначенням; забезпечення повернення кредитів при нормальних умовах господарювання.

3. Основні причини, що стримують розвиток кредитування: висока частка збиткових підприємств; майно сільськогосподарських підприємств не може бути надійним забезпеченням кредитів, оскільки воно дуже низьколіквідне через значний фізичний і моральний знос; відсутність ліквідної застави, нерозвиненість ринку застави та системи страхового захисту фінансових операцій; недосконалість нинішньої кредитної системи; відсутність конкурентного середовища, що привело до використання необґрунтованих відсоткових ставок і відірваності кредиторів від своїх клієнтів у сфері спільних інтересів.

4. Основні причини недостатнього фінансового забезпечення товаровиробників АПК:

а) неможливість відшкодування понесених витрат через відсутність паритету цін між продукцією АПК та матеріально-технічними ресурсами, які надходять в АПК від підприємств інших галузей народного господарства, а також через низьку купівельну спроможність населення, яка ставить верхню межу для підвищення цін на продукцію АПК;

б) високий рівень виробничих витрат, які виникають через технічну і технологічну відсталість, що ведуть до високого рівня виробничих витрат, покрити які не може платоспроможний попит, а також зниження обсягів виробництва у зв'язку з його збитковістю та недостатністю обігових коштів;

в) висока частка витрат обігу в ціні реалізації товарів, які виникають внаслідок діяльності великої кількості комерційних, в тому числі і фінансових посередників;

г) недоліки в існуючій законодавчій та нормативній базі, яка не враховує специфіки виробництва в АПК у міжгалузевих відносинах, взаємовідносинах з державою, податковою та кредитною системами.

Основним постачальником позичкових коштів для АПК є банківська система, основу якої складають комерційні банки. Відсоткова ставка позик комерційних банків сільськогосподарським підприємствам визначається кредитним ринком. Висока ціна позик, пов'язана з відносною недостатністю кредитних ресурсів, що виникла як результат перевищення попиту на кредити, над пропозицією.

Найприбутковіші види кредитування - короткострокові, які забезпечують високий прибуток, більшу гарантію повернення позик й дають змогу підтримувати рівень ліквідності, який відповідає вимогам Національного банку України до банківської системи.

Головними причинами, що стримують розвиток довготермінового кредитування є: висока ціна кредиту; відсутність надійного позичальника; відсутність гарантій повернення кредиту; високий рівень витрат банків з надання послуг; відсутність практики страхування неповернення кредитів тощо.

5. Ефективність кредитних відносин залежить в значній мірі від раціонального співвідношення власних і залучених коштів. Підприємство, яке використовує тільки власні засоби обмежує їхню рентабельність приблизно на 2/3 економічної рентабельності. Підприємство, що використовує кредит, збільшує або зменшує рентабельність власних засобів у залежності від співвідношення власних і позичкових засобів у пасиві і від величини відсоткової ставки. Цей ефект виникає через розбіжність між економічною рентабельністю і ціною позичкових засобів.

6. Основними показниками оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств є індикатори:

а) що характеризують ефективність їх поточної фінансової діяльності – коефіцієнт використання фінансових ресурсів, коефіцієнт використання власного капіталу, коефіцієнт використання стабільного капіталу, коефіцієнт рентабельності продаж, коефіцієнт росту термінової заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів, коефіцієнт росту обсягу продаж;

б) що характеризують їх фінансовий стан - коефіцієнт ліквідності активів, коефіцієнт незалежності, коефіцієнт покриття загальних зобов'язань, коефіцієнт покриття поточних зобов'язань, коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт фінансової стабільності.

7. Сучасними напрямами державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників є: здешевлення комерційних кредитів, доплати сільськогосподарським товаровиробникам за проданий молодняк ВРХ підвищених вагових кондицій, дотації за продане молокопереробним заводам екологічно чисте молоко для виготовлення спеціальних продуктів дитячого харчування, часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, фінансування розвитку комунального господарства у сільській місцевості, фінансування програм селекції у тваринництві та рослинництві.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Організаційно-економічний механізм формування і функціонування державного фонду підтримки сільського господарства

Одним з основних напрямів удосконалення кредитних відносин є посилення державної підтримки сільського господарства без якої практично неможливий стабільний розвиток аграрного виробництва. У цьому зв'язку важливо використати позитивні елементи зарубіжного досвіду і вітчизняної практики. Зарубіжний досвід і вітчизняна практика стверджують, що в сфері фінансово-кредитного обслуговування агропромислового комплексу найбільш доцільно створити фонд кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, запровадити цільові аукціони кредитних ресурсів для суб'єктів кредитного ринку, заходи по реструктуризації заборгованості сільськогосподарських підприємств за позичками в комерційних банках та створення селянського іпотечного банку. Ці заходи започаткують створення специфічної системи кредитного обслуговування галузі.

З метою комплексного підходу до удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві запропоновано структурну модель специфічної системи кредитного обслуговування аграрних товаровиробників на рис.3.1.

Першим етапом покращення ситуації з кредитним забезпеченням є створення умов для здійснення простого відтворення, яке передбачає хоча б повернення понесених витрат на здійснення процесу виробництва. Адже у всіх країнах з розвинутою ринковою економікою держава завжди надає фінансову підтримку галузі, що створює необхідні передумови для нормального функціонування кредитних відносин в агропромисловому комплексі. Така підтримка здійснюється шляхом: забезпечення можливостей для здійснення як мінімум простого відтворення через підтримку цін і доходів; фінансування утримання виробничої і

соціальної інфраструктури села; проведення реструктуризації боргів.

Рис. 3. 1. Модель специфічної системи кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників

Другий напрямок фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників лежить в сфері підтримки цін і доходів, яка має здійснюватись через міжгалузевий перерозподіл частки прибутку, одержаного понад середню норму прибутку. Механізм цього перерозподілу має включати вилучення 50% прибутку, одержаного понад середню норму прибутку всього народногосподарського комплексу держави, з використанням цих коштів для створення фонду підтримки цін і доходів аграрного сектора економіки. До цього фонду можна включити також відрахування від одержаного ввізного та вивізного мита, ПДВ на експортні товари, повернуту заборгованість державі за раніше одержані кредити тощо.

Третім напрямком фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників є фінансування утримання та розвитку виробничої (селекція, насінництво, племінна робота, охорона і поліпшення земель тощо), та соціальної інфраструктури села за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Враховуючи підвищену кредитоемність сільськогосподарського виробництва та високий ризик кредитування, потрібне додаткове поповнення оборотних коштів, перш за все за рахунок отримання додаткових кредитних ресурсів.

Досвід розвинутих країн, окремих країн СНД показує, що ця проблема для сільського господарства певною мірою вирішується шляхом створення спеціального кредитного фонду. Такий фонд, з одного боку, виступає акумулятором кредитних ресурсів за рахунок різних джерел та додатковим гарантом повернення кредитів сільськогосподарськими товаровиробниками, з іншого - є додатковим джерелом надання кредитів та покриття підвищених кредитних ставок. Внаслідок цього створиться конкурентне середовище та збільшиться зацікавленість банківських структур в кредитуванні сільськогосподарського виробництва, забезпеченість кредитами села покращиться.

Враховуючи, що Фонд кредитної підтримки товаровиробників АПК має формуватися і щорічно поповнюватися за рахунок державних коштів його засновником має бути Кабінет Міністрів України.

Діяльність Фонду доцільно спрямувати на надання на конкурсній основі підтримки розвитку ринкових відносин в агропромисловому комплексі України, короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення їм гарантій щодо залучення кредитів інших банків та інвестування в сільськогосподарське виробництво нових прогресивних технологій, науково-технічних розробок, поліпшення якості продукції, її конкурентоспроможності, експортної та лізингової діяльності, здійснення реструктуризації підприємств.

Фонд не повинен бути комерційною структурою. Всі доходи, пов'язані з його діяльністю, включаючи основний кредит та відсотки за користування ним, за винятком оплати банківських, аудиторських та інших послуг і послуг

Мінагрополітики по обслуговуванню фонду, повертаються в фонд і спрямовуються на реінвестування наступних проектів по розвитку агропромислового виробництва України. Фонд не ставить собі за мету одержання будь-якого прибутку від його діяльності.

Кошти фонду, що повертаються позичальниками в погашення одержаних за рахунок коштів фонду кредитів і плата за користування ними, не підлягають оподаткуванню і вилученню та використовуються на його поповнення.

Фонд є суб'єктом фінансово-кредитної діяльності, в тому числі на рівні міжнародних фінансово-кредитних відносин.

Стосунки фонду з іншими суб'єктами фінансово-кредитної діяльності будуються на підставі укладених між ними угод і контрактів.

Джерелами формування Фонду повинні бути:

- кошти, одержані від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі одного відсотка;
- обсяги поверненої заборгованості по раніше одержаних позичках з державного бюджету;
- надходження коштів від одержаного державою ввізного та вивізного мита;
- кошти, одержані в порядку різноманітної допомоги;
- надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати по процентах за ці кредити;
- 50% коштів від обсягу несплачених податків, які залишаються в галузі;
- інші джерела.

Напрямки використання коштів фонду мають цільовий характер, визначаються Кабінетом Міністрів України і використовуються для:

- короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників: придбання насіння, сільськогосподарської сировини для промислової переробки, запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, ветеринарних препаратів, твердого палива та інших матеріальних ресурсів критичного попиту, а переробним та обслуговуючим підприємствам АПК тільки для платежів за одержану сільськогосподарську

продукцію та авансування сільськогосподарських товаровиробників;

▪ відшкодування різниці між комерційною та розрахунковою ставкою плати за кредити, надані аграрним банком, а також надання гарантій для залучення кредитів інших банків та інвесторів для:

- підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації та малих підприємств;
- розвитку експортної та лізингової діяльності;
- запровадження сучасних технологій та науково-технічних розробок;
- здійснення реструктуризації підприємств АПК;
- фінансування інших заходів, пов'язаних із реформуванням в агропромисловому комплексі.

Фонд повинні обслуговувати уповноважені банки визначені на конкурсній основі.

Для забезпечення ефективного і цільового використання коштів фонду в уповноважених банках для позичальників цих кредитних ресурсів відкриваються окремі рахунки, які використовують як для надання так і погашення кредитів. В обслуговуючих банках для прозорості і контролю за рухом коштів фонду відкриваються субкореспондентські рахунки.

За рахунок коштів фонду кредити надаються позичальникам терміном до 18 місяців. Позичкові ставки за користування кредитними ресурсами визначаються рівнем інфляції та витратами по обслуговуванню фонду.

Позичальниками фонду є крім підприємств АПК також трейдери по поставках матеріально-технічних ресурсів в рамках пріоритетних програм визначених на конкурсних засадах міжвідомчою радою фонду. Кредити надаються із врахуванням кредитоспроможності позичальників.

Кредитні ресурси надаються тільки під ліквідну заставу, страхування або поруку третіх осіб.

З метою забезпечення гарантій повернення кредитів міжвідомчою Радою фонду визначаються уповноважені юридичні особи, які здійснюють відчуження застави в разі неповернення боргу.

Кошти фонду не підлягають оподаткуванню, резервуванню, а також не враховуються при визначенні показників ліквідності банку.

Для організації виконання пріоритетних цільових програм (забезпечення сільгосптоваровиробників пально-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, засобами захисту рослин, насінням, сільськогосподарською технікою та запасними частинами) створюються тимчасові координуючі структури (асоціації, консорціуми) за участю обслуговуючих банків, товаровиробників заводів-виготовлювачів, трейдерів, заготівельних та переробних підприємств, які виконуватимуть функції узгодження обсягів і напрямків товарних і грошових потоків, ціноутворення та інших організаційних питань.

Уповноваженим банком - агентом Міністерства аграрної політики України по обслуговуванню фонду повинен бути Державний акціонерний аграрний банк (за умови його створення), або банк, який відповідно до спільної постанови Кабінету Міністрів України та Національного банку України здійснює касове виконання Державного бюджету України, місцевих бюджетів і позабюджетних фондів.

До створення аграрного банку кошти фонду розміщуються в Національному банку України. Уповноважений банк забезпечує облік коштів фонду на окремому рахунку і надає інформацію про його рух Міжвідомчій раді фонду.

Угода з уповноваженим банком укладається терміном на один рік і щорічно поновлюється за умови дотримання банком передбачених угодою вимог.

Уповноважений банк може здійснювати довірче управління коштами фонду, у тому числі і підготовку документів до конкурсу на умовах, які визначаються окремою угодою з Міжвідомчою радою фонду.

Роботу по організації діяльності Фонду повинен виконувати апарат Міністерства аграрної політики України.

Контроль за окремими сторонами діяльності Фонду мають право здійснювати КРУ Мінфіну, Рахункова палата, КРУ Мінагрополітики, Державна податкова адміністрація, інші органи в межах їх компетенції та відповідно до законодавства України.

Фонд має право залучати для перевірок своєї діяльності, у тому числі

виконання умов контрактів, аудиторські фірми та інших незалежних експертів з оплатою їх послуг на договірній основі.

Майно та грошові кошти Фонду не підлягають реквізиції, або конфіскації. Припинення діяльності Фонду може бути проведене шляхом його реорганізації або ліквідації.

На перехідному етапі до ринку виникає необхідність державного кредитного регулювання в АПК. Проведений економічний аналіз показує, що для сільського господарства класичні методи кредитування неприйнятні, тому що ця галузь без державної підтримки нормально існувати не може. Це доведено також багаторічним досвідом тих країн, де сільське господарство вважається еталоном, і саме на які ми часто посилаємось. Отже, треба відпрацювати інші шляхи вирішення цієї проблеми - запроваджувати механізми, які б враховували реальну ситуацію і були обґрунтованими.

Більшість спеціалістів, у тому числі й банківської сфери, поділяють думку, що без кредитів сільське господарство існувати не може. І водночас реальна ситуація щодо сільського господарства така, що користуватись (брати) кредит на умовах класичних методів кредитування товаровиробники не зможуть. Отже, об'єктивно обставини складаються таким чином, що держава повинна втручатись в ситуацію і турбуватися про те, щоб сільськогосподарські виробники одержували кредитні ресурси. Такий підхід покращить становище і в інших галузях народного господарства, так як останні є споживачами багатьох видів продукції сільського господарства.

Оскільки альтернативи регульованому кредитуванню немає, повинні бути запроваджені відповідні механізми, які б задовольняли такі основні умови: за номінальну плату гарантувати одержання певного обсягу кредитів, він міг бути одержаний у визначені терміни, використовувався за цільовим призначенням, при нормальних умовах господарювання забезпечувалось повернення кредитів.

Для раціонального використання кредитних ресурсів АПК необхідно перш за все відновити нормування оборотних засобів, яке офіційно не відмінялося, але було визнане непотрібним. Шляхом нормування оборотних засобів кожним

сільськогосподарським підприємством була встановлена об'єктивна потреба у власних оборотних коштах, а відповідно, і кредитних ресурсах.

По-друге, доцільно залучати банки до більш активного управління цими ресурсами. Мається на увазі перш за все складання господарствами помісячного фінансового плану з урахуванням нормативу власних оборотних коштів і визначення по кожному періоду потреби у кредитах.

Комерційні банки вже зрозуміли, що часи чистої спекуляції проходять, отже, треба вкладати гроші у виробництво, а значить, включатись у такі відносини, які були б і стабільними, і взаємовигідними. А звідси випливає і друге - банки, враховуючи перспективу таких відносин, повинні бути зацікавлені у наданні суб'єктам кредитування, особливо у перехідний період, методичної допомоги щодо здійснення такої роботи. Тим більше, що в результаті спільної діяльності банки матимуть більший обсяг інформації, яка дозволить їм краще управляти кредитним процесом.

Поточні фінансові плани (бізнес-плани) повинні бути покладені в основу кредитних відносин господарств з регіональними установами банків. На підставі таких планів мають укладатись кредитні угоди не тільки із зобов'язаннями господарств, а й банків. Господарства повинні брати на себе зобов'язання по поверненню кредитів, банки - по їх наданню у передбачені фінансовим планом строки.

На таку підвищену відповідальність і дещо збільшений обсяг роботи банки повинні йти, тому що, виходячи з перспективи, це їм вигідно, адже чим економічно міцнішими будуть господарства, тим більший зиск матимуть і банки.

У період становлення ринкових відносин в АПК нормування оборотних засобів має дуже важливе значення. Це пов'язано з тим, що сільському господарству мають надаватися пільгові кредити. Без останніх на значно більшу величину треба буде здійснювати дотування сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим виявиться потреба у жорсткому контролі як за одержанням, так і використанням таких кредитів.

Набутий досвід показав, що на практиці здійснювати це дуже важко. Кредити,

що виділяються сільському господарству, дуже повільно доходять до споживача і часто не в тих обсягах, які передбачалися. Не говорячи про обсяги, термін одержання кредитів для сільських виробників часто має вирішальне значення. Отже, першочерговим завданням за таких умов є визначення мінімальної потреби у кредитних ресурсах товаровиробників, без яких виробництво нормально функціонувати не може.

Оскільки повна потреба сільськогосподарських підприємств у кредитних ресурсах на пільгових умовах задовольнятися не може, завдання полягає в тому, щоб визначити об'єктивно в кожному випадку потребу, яка має покриватися пільговими кредитами. На першому етапі це дасть змогу розмежувати кредитні потоки на звичайні і пільгові. Без нормування оборотних засобів цього зробити неможливо.

На другому етапі потрібно розробити механізм управління цими потоками, особливо пільговою лінією, тому, що доки існуватимуть різні кредитні ставки, завжди будуть елементи необ'єктивності.

Такий захід є вимушеним, розрахованим тільки на перехідний період до ринку, коли суто економічними важелями це врегулювати складно і тому доводиться їх поєднувати з адміністративними. У даному випадку це підвищений адміністративний контроль із застосуванням жорстких економічних санкцій.

Позитивний результат від запровадження цього заходу буде тоді, коли в ньому будуть заінтересовані дві сторони і сільськогосподарські підприємства, і банки.

Що стосується господарств, то ця заінтересованість повинна проявлятися у формуванні власних оборотних коштів на нормативному рівні. Цього можна досягти за рахунок кредитування за різними відсотковими ставками нормативної і ненормативної потреби господарства у фінансових ресурсах. Пільговими кредитами мають покриватися тільки наднормативні затрати і запаси, і лише у розмірі, передбаченому фінансовим планом (бізнес-планом). Решта кредитів, в тому числі і на формування нормативу оборотних засобів, надається на загальних підставах. У таких умовах, щоб не сплачувати зайвих відсотків по кредитах, господарства

вимушені здійснювати відрахування від прибутку на формування власних оборотних коштів, а також скорочувати наднормативні запаси.

Стосовно банків їх заінтересованість в основному полягатиме у своєчасному поверненні кредитів і за рахунок цього прискорення їх обертання, а значить, і підвищення ефективності використання кредитних ресурсів. Але для цього необхідно буде взяти на себе і деякі підвищені зобов'язання.

Перше, це зобов'язання надавати кредити господарствам протягом року у розмірах, передбачених фінансовим планом (бізнес-планом). Для цього потрібно, щоб господарства склали такі плани і подавали їх у місцеві установи банків, а останні після аналізу і узгодження необхідних позицій клали їх в основу кредитних угод.

Друге, якщо банки беруть на себе такі зобов'язання, вони мають посилити контроль за цільовим використанням таких кредитів із застосуванням відповідних санкцій у випадку порушень умов кредитування. При цьому ці санкції за певних умов повинні пов'язуватися з персональною відповідальністю керівників підприємств.

Третє, спеціалісти місцевих банків, особливо на перших порах, повинні надавати методичну допомогу щодо організації економічної роботи безпосередньо у господарствах, оскільки вимоги до неї з боку відповідних управлінських структур певною мірою послаблені.

Банки мають здійснювати глибокий економічний аналіз своїх потенційних позичальників для виявлення їх реального фінансового стану, разом із спеціалістами господарств розробляти програми їх становлення і розвитку. В певних випадках банк може ставити питання про зміну керівного складу господарства, його реорганізацію або навіть оголошення банкрутом. Це повинен, і це має право робити банк, але тільки у тих випадках, коли у складі фінансових ресурсів господарства буде переважна частина ресурсів банку.

Треба, щоб економічні інтереси банківських установ на місцях були більшою мірою пов'язані з інтересами сільськогосподарських підприємств. Нині це

об'єктивна потреба ще й тому, що відбувається докорінна перебудова аграрного сектора економіки, результати якої значною мірою залежатимуть від активної ролі в цьому процесі банківських структур.

Отже, оптимальним шляхом вирішення кредитної кризи у сільському господарстві є зміна механізмів кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з діючими банками.

При реорганізації кредитної системи потрібні відповідні заходи на макрорівні.

Перш за все це стосується відсоткових ставок за кредити, які надаються сільськогосподарським підприємствам на виробничі потреби. Вони, враховуючи термін кругообігу оборотних засобів, повинні бути більш низькими в порівнянні з встановленими Національним банком. Отже, мають бути знайдені джерела для покриття різниці між цими ставками.

Більшість економістів вважають, що ці кошти повинні передбачатися в бюджеті цільовим спрямуванням. Такий варіант фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств вважається більш ефективним і більш простим, ніж наступні дотації.

Регулювання руху кредитних ресурсів тільки через відсоткові ставки в умовах нестабільності економічних відносин в перехідний період до ринку може бути недостатньо дієвим. В умовах дефіциту кредитних ресурсів пільговий кредит може взагалі не дійти або ж дійти до місця призначення із запізненням. Тому на період становлення ринкових відносин в галузі сільського господарства поряд з відсотковими ставками повинно здійснюватися об'ємне регулювання кредитних ресурсів. В практичному плані це означає, що під гарантію з боку держави сільськогосподарським товаровиробникам повинен забезпечуватися певний розмір кредитів.

Світовий досвід свідчить, що в ринкових умовах недоцільно мати одноканальні джерела надходження фінансових ресурсів. Не можна обмежуватись тільки непрямим (через комерційні банки) впливом на процес формування

сільськогосподарськими підприємствами фінансових ресурсів. Мають бути й інші джерела і можливості.

Доцільно, особливо на період становлення ринкових відносин, запровадити державні кредити цільового використання (кредитні лінії). Такі кредити можуть мати разовий характер в залежності від конкретних ситуацій, але загальним і обов'язковим для них має бути цільовий характер використання.

На нашу думку, кредитні лінії мають надаватися і використовуватися за особливими правилами, в яких поряд з підвищеною відповідальністю за цільове використання таких кредитів суб'єктами господарювання, повинна передбачатися і підвищена відповідальність банків та урядових структур за повне і своєчасне надходження цих коштів до господарств. Якщо цього не зробити, тобто не домогтися цільового і в повному обсязі надходження і використання таких кредитів, вони замість фінансової допомоги перетворяться у джерела інфляційних витрат.

В напрямі покращення кредитного обслуговування товаровиробників АПК вимагає удосконалення і механізм кредитування готової продукції, особливо зерна. Оскільки досвід надання товарних кредитів себе не виправдав, зараз господарства орієнтуються на реалізацію продукції через біржі на умовах форвардних і ф'ючерсних угод.

В принципі не заперечуючи доцільність і перспективність для сільськогосподарських виробників такого способу реалізації продукції, ми вважаємо, що таким чином проблему стабільного забезпечення господарств фінансовими ресурсами вирішити не вдасться. Тут має бути більш вагомою участь держави.

Досвід розвинутих країн світу, зокрема США, з використання механізму кредитування готової продукції має такі характерні риси. Федеральний уряд бере на зберігання будь-яку частину врожаю фермерів. Здійснюється це через корпорацію товарного кредиту, яка є складовим підрозділом Міністерства сільського господарства.

Зберігання зерна фермерів здійснюється безкоштовно, а під вартість зерна

надається позика. Така позика називається “безповоротною”, тому що фермер може її не повертати, якщо він не знайшов більш вигідних умов реалізації своєї продукції. Тоді вона вважається закупленою державою за вартість наданого кредиту.

Ціна, за якою оцінюється продукція, що приймається на зберігання і під яку надається кредит, нижча ринкової. Але, по-перше, вона гарантована, по-друге, під неї надається час для реалізації своєї продукції по більш високих цінах. І тільки тоді, коли фермер не зміг це зробити, продукція вважається закупленою державою.

Отже, держава не залишає фермера в ринку без підтримки, вона виступає гарантом отримання ним мінімально необхідних для нормального функціонування доходів.

Таким же чином, тобто через кредитування урожаю, вирішують проблему фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у Латвії. Тут функцію кредитора взяв на себе державний концерн, що займається виробництвом хліба і продуктів з борошна. Він надає сільськогосподарським товаровиробникам пільгові кредити (2% річних) під поставку зерна. Максимальний розмір кредиту обмежується половиною вартості зерна, яке товаровиробник зобов'язується поставити концерну.

Вважаємо, що аналогічний механізм взаємодії держави з сільськогосподарськими товаровиробниками потрібно запроваджувати і в Україні. І тут, окрім Міністерства аграрної політики України, більш активну роль повинен відіграти Державний аграрний банк, оскільки основним елементом в системі фінансових відносин виступає кредит. Необхідно прискорити також формування системи іпотечного кредитування, розвиток лізингу сільськогосподарських машин, обладнання, технологій; формування за участю комерційних банків агрофінансових груп, що об'єднують виробників сировини, переробників, зберігання і реалізацію продукції; створення системи сезонного кредитування на основі застави сільськогосподарської продукції.

3.2. Іпотечне кредитування аграрного сектора економіки та шляхи його розвитку

В умовах переходу до ринку важливу роль в подальшому розвитку аграрного сектору економіки відіграє іпотечне кредитування, яке є важливим резервом фінансової підтримки сільського господарства.

Формування системи іпотечного кредиту в Україні відкриває нові фінансові перспективи для розвитку ринкової економіки. Розвиток аграрної економіки у сільському господарстві дасть можливість отримувати сільськогосподарськими товаровиробниками іпотечний кредит під заставу землі для здійснення виробництва: купівлі нової техніки, насіння, матеріалів та інше. Тому економічне значення іпотека має не сама по собі, а як засіб залучення під заставу земельної ділянки кредитних ресурсів для довгострокового користування.

Іпотечний кредит не є простим різновидом довгострокового банківського кредиту, хоча спроби подати його зміст саме так мають місце. Він є “окремою й важливою формою кредиту, яка перетинається з банківським кредитом, але не підпорядкована йому”.

З метою об'єктивного підходу до вирішення поставленої проблеми важливо проаналізувати історичний досвід і світову практику розвитку іпотечного кредитування.

Відповідно до світової практики та історичного розвитку України, земля як економічний базис кредитної системи була і залишається першим, головним і єдиним ресурсом для оздоровлення економічної ситуації. Цей кредит дозволяє сільськогосподарським підприємствам збільшувати розмір продуктивного капіталу, зокрема, землевласникам фінансувати купівлю додаткових ділянок землі, дає можливість придбати машини, устаткування та інші засоби виробництва, тобто сприяє розвитку та зміцненню ринкових відносин [169, с.23].

Класичною країною зародження іпотечних банків є Німеччина, в якій у 1770 році створено перший іпотечний банк. Сьогодні Німеччина нараховує 30 приватних та 10 державних іпотечних банків. Наймогутнішими вважаються Німецький

центральный земельный банк, Франкфуртский ипотечный банк, Рейнский ипотечный банк. Цікавим для України є процес приватизації землі в Східній Німеччині, так як аналогічні процеси відбуваються і в Україні. Однак у Німеччині приватизація (близько 37% всіх земель сільськогосподарського призначення) здійснюється через її оренду з правом викупу. За умов довгострокової оренди (7-18 років) земля може продаватися орендарю за пільговою ціною, що становить до 55% її ринкової ціни. При цьому обмеженнями виступають розмір земельної площі – до 150 га і заборона продажу землі протягом 20 років. Стосовно позички під заставу землі, що надаються іпотечними банками діє Закон “Про іпотечні банки”, де вказується про те, що розмір позичок не може перевищувати 3/5 або 60% загальної вартості земельної ділянки, що заставляється. Перша іпотека за розміром рідко перевищує 30-35% вартості застави. А тому, у випадку примусового продажу земельної ділянки з публічних торгів вона відносно добре забезпечена, тому гроші будуть повернуті у випадку продажу земельної ділянки.

У Франції найстарішим іпотечним банком, створеним у 1852 році, є “Креді фонсьє де Франс”, який надає позики терміном до 15 років. Іпотечні операції здійснює також заснований ще у 1852 році банк земельного кредиту (Французький поземельний кредит) на строк від 5 до 20 років. Сьогодні у Франції функціонують понад 30 банків, які здійснюють іпотечні операції.

Слід відмітити, що іпотечний ринок завжди найбільше розвивався під час економічних криз. В 30-х роках у США особливе місце в “Новому курсі Рузвельта” посідала програма збільшення платоспроможності населення за допомогою іпотечного кредитування. У США іпотечний кредит надають спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові установи та державні іпотечні банки.

У Швеції, Бельгії, Нідерландах є і приватні, і державні іпотечні банки. Так, у Швеції є 4 державних іпотечних банки, у Бельгії операції з надання довгострокових позичок виконують спеціальні кредитні установи, що утворюють так званий “державний сектор” У Нідерландах іпотечним кредитуванням займаються сільськогосподарські кредитні банки, організовані на кооперативних засадах і об’єднані у центральний кооперативний селянський банк (Рабобанк) [169, с.24].

Досвід створення іпотечних (земельних) банків у нашій країні був ще в середині ХІХ - на початку ХХст. Імпульс для розвитку іпотеки відкрила реформа 1861 року, завдяки якій іпотечні відносини бурхливо розвивалися. Значну роль у проведенні аграрної політики країни тоді відіграли Державний селянський поземельний банк (заснований в 1882 році). Банк видавав селянам довгострокові (до 34,5 років) позички [137, с.48]. За 1883-1895 роки банк видав 15000 позичок [107, с.32] на загальну суму 82 млн. руб. [137,с 106]. Згодом були відкриті його перші відділення у Київській, Катеринославській, Подільській, Чернігівській, Волинській, Полтавській, Херсонській та інших губерніях. Позики надавалися на 25-35 років під 6,5-8,5% річних. Пізніше максимальний термін кредиту збільшився до 55 років. Розмір позики не перевищував 75% від вартості землі, а покупець повинен був заплатити не менше 10% від вартості ціни продажу. У 1905 році на цей банк були покладені обов'язки з вирішення всіх фінансових питань землеустрою країни [107, с.58].

У 1885 році засновано Державний дворянський земельний банк, який за своєю діяльністю поступався Державному Селянському поземельному банку, тому землі, які закладалися в першому банку продавалися другому.

Завданням банку було підтримання поміщицької землевласності шляхом видачі дворянам іпотечних позичок строком під заставу маєтків на період від 11 до 66,5 років у розмірі 60% вартості дворянських маєтків [184, с. 15].

Відсоткові ставки за іпотечними позиками були диференційовані банками залежно від фінансового становища позичальника. Так, Державний селянський поземельний банк видавав позички селянам з розрахунку 7,5-8,5% річних, а Державний дворянський земельний банк спочатку встановлював процентні ставки на позички в розмірі 5,7% річних. Потім ці ставки знижувалися і в 1887 році були доведені до 3,5% річних [169, с. 26].

До 1917 року функціонували 3 державних земельних банки та 18 приватних, які були ліквідовані після революції.

Враховуючи історичний досвід, за сучасний період здійснення земельної реформи відбулися кардинальні зміни у відносинах власності на землю, у складі

землекористувачів, запроваджена плата за користування землею, набули розвитку орендні відносини, створюються умови для формування ринку землі.

Основним досягненням земельної реформи стало становлення приватного власника на землю, що є основою іпотеки. Держава втратила монопольне право власності на землю. Станом на 1 січня 2004 року в державній власності перебувало 49,5% земель, приватній – 50%, колективній – 0,5%, відповідно – 28,2%; 71,4%; і 0,4% сільськогосподарських угідь, та ріллі 20,1%;79,6% і 0,3% (табл.3.1).

Сільськогосподарські угіддя, на відміну від земель інших галузей народного господарства, є основним виробничим ресурсом, що за певних умов може розглядатися і як значний потенційний фінансовий ресурс, оскільки має в активах суб'єктів господарювання значну питому вагу (до 40–50%) і, як правило, стабільну ліквідність. Ця особливість сільськогосподарських угідь представляє для суб'єктів господарювання фінансовий інтерес, оскільки надає можливість залучати в господарський оборот у вигляді кредитів додаткові фінансові ресурси [49,с. 98].

Таблиця 3.1

**Структура земельного фонду України за формами власності
станом на 1 січні 2004 року**

(тис.га.)

Форми власності	Земельний фонд		Сільськогосподарські угіддя			
			Всього		у тому числі рілля	
	тис.га.	% до підсумку	тис. грн.	% до підсумку	тис. грн.	% до підсумку
Приватна	30177,4	50	29845,4	71,4	25905,1	79,6
Державна	29875,6	49,5	11787,7	28,2	6541,4	20,1
Колективна	301,8	0,5	167,2	0,4	97,6	0,3
Усього земель	60354,8	100	41800,4	100	32544,1	100

Новим Земельним кодексом України предметом іпотеки визначено земельну ділянку, яка перебуває у власності громадянина або юридичної особи, або частку у праві спільної власності на земельну ділянку [84]. Скористатися іпотекою сільськогосподарські товаровиробники зможуть лише з 1 січня 2005 року, так як до 1 січня 2005 року забороняється продаж земельних паїв та сільськогосподарських

угідь, призначених для товарного сільськогосподарського виробництва, а значить вони не можуть даватися в заставу.

Згідно законодавства суб'єктами іпотеки мають виступати власники землі, а це – 6,6 млн. фізичних осіб із середнім розміром 4 га. Але сьогодні сільськогосподарське виробництво здійснюється переважно на орендованих землях. Власні паї в загальному майні мають незначну частку, основне майно знаходиться за балансом, тому баланс таких підприємств пустий і не цікавить кредитні структури. Так, 5,5 млн. власників сертифікатів та державних актів передали земельні ділянки в оренду новим агроформуванням за укладеними договорами. Укладено 5,9 млн. договорів оренди земельних часток, причому короткострокових договорів терміном від 1 до 3-х років (40%), середньострокових та довгострокових від 4 до 15 років (60%), це не сприяє організації стабільного виробництва, підвищенню родючості ґрунтів.

Як видно з наведених даних у табл. 3.2, станом на 1 січня 2003 року майже 90% сільськогосподарських угідь у аграрних підприємствах займає орендована земля. Таким чином, у найближчій перспективі близько 90% сільськогосподарських земель не може бути об'єктом іпотеки, а лише 10% землі. Однак і до цих 10% потрібно ставитися з певним застереженням, адже не всі засновники підприємства можуть погодитися на заставу своєї землі, ризикуючи її втратити. Як показали результати соціологічних досліджень більшість керівників сільськогосподарських підприємств негативно ставляться до іпотеки землі, тоді як фермери є активними прихильниками.

Таблиця 3.2

**Землекористування сільськогосподарських підприємств
станом на 1 січня 2003 року**

Показники	Всього, Га	У тому числі взято в оренду, га	Орендовані землі, %
Всього с.г. угідь	24017,1	21369,7	88,9
У тому числі рілля	20720,7	18546,4	89,5
Сіножаті	930,2	840,8	90,3
Пасовища	1833,9	1576,6	85,9

У Німеччині співвідношення між власною та орендованою землею 48:52, в США близько 33% земель у сільському господарстві належить фермерам на правах повної власності, 545 – часткової власності і 13% - на правах оренди [48, с.99].

Отже, в Україні, на відміну від інших розвинутих країн, основним суб'єктом господарювання є орендарі, а це означає, що сільськогосподарські підприємства не мають об'єкта іпотеки.

Таким чином, використання в якості іпотеки земель сільськогосподарського призначення для залучення кредитних ресурсів при реальних відносинах і організаційних формах господарювання, що склалися у більшості сільськогосподарських підприємств дуже проблематичне.

Ми притримуємося думки дослідників, які вважають, цю ситуацію можна виправити шляхом прискорення формування ринку земель сільськогосподарського призначення [140, с.5]. Таким чином передбачається, що можна сконцентрувати земельні ділянки у більш великі масиви, завдяки чому підвищиться їхня іпотечна привабливість [126, с. 4]. Світова практика свідчить, що включення її в економічний оборот розв'яже проблему ощадливого використання землі. Адже ресурсний потенціал земель аграрного сектора оцінюється в сотні мільярдів гривень. Це обов'язкова вимога переходу до ринкової економіки господарювання. Не можна виривати земельні ділянки із системи економічних відносин.

Важливим у розв'язанні цієї проблеми є визначення норми прибутку з врахуванням вартості землі, яка б забезпечила нормальне функціонування аграрного виробництва. Методика визначення норми прибутку розроблена Інститутом аграрної економіки. Суть полягає в тому, що вона визначається як відношення прибутку до середньорічної вартості основних фондів і матеріальних оборотних засобів, включаючи вартість землі. Нормативний прибуток є сума прибутку на одиницю авансованого капіталу, обчисленого за середньою нормою прибутку по середньому господарству країни. Встановлюючи рівні умови для розвитку сільського господарства, потрібно встановити, що середня норма прибутку у сільському господарстві не повинна опускатися нижче фактичної норми прибутку у промисловості (4%) і в суміжних сферах.

Використання землі в якості гаранта повернення кредитів є одним з принципів ринкової економіки. В світовій практиці землевласники заставляють землю для оплати поточних виробничих потреб, для купівлі техніки, додаткової землі. Складається цікава ситуація в Україні. Сільськогосподарські товаровиробники мають великі земельні ресурси і не можуть їх використати у іпотечних операціях для придбання іншого не менш важливого для виробництва.

Механічно зводити ринок землі до купівлі-продажу помилково. Становлення земельного ринку необхідно пов'язати з, насамперед, притягненням до обороту землі фінансового капіталу, зокрема через розвиток іпотеки.

Досвід країн Східної Європи та трирічний експеримент у Росії підтверджує абсолютний пріоритет використання землі, як гарантії платоспроможності над її продажем. Угоди купівлі-продажу укладаються лише за надзвичайних обставин, а їх кількість не перевищує 1% від кількості іпотечних угод.

Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, комерційні банки, не завжди враховують специфічні умови господарювання на селі. В розв'язанні таких проблем активну роль повинна відігравати держава. Створення Державного селянського іпотечного банку, є не тільки доцільним, а й необхідним для розширення кредитної системи, зменшення монополізму комерційних банків, створення конкурентного середовища в обслуговуванні сільськогосподарських товаровиробників.

При заставі заставодавцю передається право власності у вигляді певної форми користування об'єктом застави. Але, щоб передати це право, воно має бути зафіксовано певною правовою формою. А такі форми ще недостатньо розроблені.

Це стосується як рухомого так нерухомого майна та землі. Потрібна система реєстрації прав на майно та земельні ділянки сільськогосподарського призначення, яка тільки створюється. Завершення її формування розширить можливості іпотечного кредитування. З одного боку це забезпечить банкам чітке визначення прав на об'єкт застави. А з іншого - унеможливить несанкціоновану кількаразову заставу одного й того ж майна та землі через чітку систему реєстрації руху прав на майно та земельні ділянки. Заставлене майно та земельні ділянки сільськогосподарського призначення повинні мати й інший механізм передачі прав,

ніж не заставлене. Це унеможливить зміну прав власності на заставу без згоди заставодержателя.

Ми вважаємо, що чинному законодавству бракує системності для практичної реалізації програми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі взагалі та сільському господарстві зокрема. Законодавством не передбачено механізму, який би давав змогу вводити забезпечені іпотекою зобов'язання у вільний господарський обіг з метою підвищення операцій іпотечного кредитора та запровадження дієвого довгострокового рефінансування. Прийнятий Закон України “Про іпотеку” та Земельний кодекс є базовим для іпотеки. Наступними кроками по створенню правового поля для розвитку іпотеки має стати прийняття ряду законів:

- Закон України “Про ринок землі”;
- Закон України “Про державний земельний кадастр”;
- Закон України “Про створення та діяльність державного селянського банку”;
- Закон України “Про державну реєстрацію прав власності на об’єкти нерухомого майна”.

Проведені нами дослідження щодо запровадження іпотеки показують, що передача земель сільськогосподарського призначення у власність є не перетворення її в товар, а використання як засобу залучення інвестицій та кредитних ресурсів через заставу (іпотеку) земельних ділянок. Ці операції повинні здійснюватись спеціалізованою кредитною установою, яка має бути не просто комерційного характеру, а керуватись інтересами держави та власника землі, функціонувати за сприянням та під контролем держави.

Державний іпотечний банк має бути фінансово стабільною, ліквідною структурою. Забезпечити такий стан може раціонально обґрунтована стратегія розвитку банку та визначена нею тактика поточної діяльності, основними напрямками яких є: недопущення надмірних ризиків і отримання нормованого прибутку, згідно плану; цільовий характер кредитів; диверсифікація діяльності банку; інтеграція і кооперація банку з агропідприємницькими структурами.

Обґрунтована нами система іпотечного кредитування включає:

1. Систему реєстрації прав на майно та земельні ділянки сільськогосподарського призначення, складовою якої має бути реєстрація їх руху.

2. Юридичні форми, як свідоцтва прав власності та прав користування нею. Разом з тим такі форми мають виступати інструментом на фінансовому ринку.

3. Ринок застав з відповідною інфраструктурою та правилами здійснення операцій із заставою і правом застави як майна, так і земельних ділянок.

4. Механізм оцінки нерухомого майна.

5. Механізм страхування іпотечних кредитів, стандартизацію діяльності на іпотечному ринку, механізм рефінансування іпотечних кредитів.

6. Створення спеціалізованих іпотечних банків та інших установ, які здійснюватимуть діяльність на іпотечному ринку за участю держави.

Забезпечення обороту землі, як основного капіталу на ринку повинно здійснюватися через земельні цінні папери, які засвідчуватимуть право власника на безоплатне отримання дивідендів у процесі приватизації земельного фонду та майна. На сьогодні випуск цінних паперів на земельному ринку є недостатнім.

Враховуючи позитивну роль та історичний досвід роботи земельного банку, нами здійснено обґрунтування необхідності створення та основних засад функціонування “Державного селянського іпотечного банку України”.

Стосовно правового забезпечення слід відмітити, що для створення Державного іпотечного банку є основні законодавчі і нормативні умови.

По-перше, Конституцією України визначено право на власність, в тому числі і на земельну, та її господарське використання як для громадян, так і для юридичних осіб, а держава має забезпечувати реалізацію цих прав. Працівники сільського господарства усіх форм господарювання в процесі роздержавлення і приватизації отримали від держави право (земельні сертифікати) на володіння, користування та розпорядження земельною власністю.

По-друге, після постанови Кабінету Міністрів України №213 від 21 березня 1995 року “Про грошову оцінку сільськогосподарських угідь” (*Додаток Р*) виникла можливість порівнювати через вартісні показники всі сільськогосподарські угіддя. Визнання державою грошової оцінки землі є величезним кроком для включення її

до складу основних засобів сільськогосподарських підприємств, як це було до 1932 року.

По-третє, довершені роботи з кадастрової оцінки земель, а це значить, що в бонітеті землі грошову оцінку має кожен гектар землі. Більш того відповідно до Указу Президента введена плата за землю, єдиний податок на землю.

По-четверте, відбувається перерозподіл земельних угідь між сільгосппідприємствами суспільного сектора і приватними землекористувачами.

По-п'яте, практично завершене паювання земель. Це означає нове право кожного власника паю здати його в оренду, обміняти, продати.

По-шосте, в Україні немає діючого контролю над використанням землі, над збереженням родючості землі. Держава не може миритися з подальшим таким відношенням до землі, треба наводити порядок у її використанні, а отже має бути створений державний орган контролю за головним засобом виробництва в сільському господарстві - землею, у виді Державного селянського іпотечного банку.

Ряд питань, пов'язаних із законодавчо-нормативним регулюванням земельних відносин залишаються не вирішеними. Це стосується, в першу чергу, механізму надання кредиту під заставу землі та використання прав заставоутримувача, (держави в особі її банку) в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань, державної реєстрації прав власників на землю, проведення експертної грошової оцінки земель; участі держави в формуванні іпотечного банку. Для вирішення цих питань паралельно з установчими документами створення банку розробляється відповідний пакет документів.

Обґрунтовуючи мету і завдання проекту слід зазначити, що фінансування і кредитування сільського господарства має специфічний характер, обумовлений такими особливостями галузі як сезонність виробництва, значна тривалість виробничого періоду, наявність колективних, кооперативних, сімейних форм власності і господарювання на землі та застосування орендних відносин в сільському господарстві, тощо. Специфічність фінансово-кредитних відносин в галузі призводить до підвищеної потреби в коротко- і довгострокових кредитах та необхідності понижених позичкових ставок.

Основними функціями Державного селянського іпотечного банку мають бути наступні:

- кредитне обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі кредитування під заставу земельних ділянок і майна, майнових та інших прав на користування;

- запобігання спекуляції землею, в тому числі з метою “відмивання грошей” та з метою запобігання розвитку тіньового ринку землі;

- зміцнення та стабілізація фінансового механізму і стимулювання економічного розвитку;

- повне і всебічне використання ресурсного потенціалу АПК;

- здійснення інших банківських операцій відповідно до чинного законодавства.

- забезпечення обслуговування централізованих цільових бюджетних коштів, призначених для фінансування сільськогосподарського виробництва. Адже бюджетні кошти, які виділяються для потреб сільськогосподарських підприємств, в основній своїй масі обслуговуються в комерційних банках;

- здійснення фінансово-кредитних операцій пов'язаних із земельними відносинами відповідно до чинного законодавства;

- надання консультаційних послуг сільськогосподарським підприємствам, бо в сучасних умовах більшість підприємств не має спеціалістів відповідної кваліфікації для визначення платоспроможності своїх контрагентів, складання бізнес-планів та бізнес-проектів, проведення маркетингових досліджень, налагодження обліку та фінансового аналізу тощо;

- здійснення лізингових операцій для сільськогосподарських товаровиробників;

- страхування фінансових ризиків у сільській місцевості та здійснення комісійних операцій з товарами, майном та землею, як складової частини банківських операцій, які розширюють спектр фінансових послуг сільськогосподарським товаровиробникам та додаткового джерела одержання прибутків банку;

- обслуговування зовнішньоекономічних операцій сільськогосподарських товаровиробників як спеціалізованого виду фінансових послуг;

- організаційно-методичного забезпечення створення кооперативних форм фінансово-кредитних закладів як засобу подальшого розвитку системи кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників.

Якщо виходити з того, що потреба в кредитних ресурсах сільськогосподарських товаровиробників сягає 10 млрд. грн. (близько 20% оборотних коштів, що складає 2 млрд. грн., та близько 10% основних фондів, або 8 млрд. грн.), а банк може видавати кредити в розмірі, який не перевищує восьмикратного розміру власних коштів, то оптимальний статутний фонд такого банку має складати близько 1,2 млрд. грн.

Фактичний обсяг кредитних ресурсів, які залучало сільське господарство, в останні роки склав близько 3,6 млрд. грн. Якщо виходити з цього обсягу кредитів залучення потреби в сільське господарство, то розмір статутного фонду банку може бути зменшеним до 500 млн. грн.

Джерела кредитних ресурсів: власні кошти банку, фонди кредитної підтримки підприємств АПК, підтримки малого бізнесу та фермерських господарств, підтримки цін і доходів, цільові кредити Національного банку України, емісія цінних паперів, додаткове залучення клієнтів по обслуговуванню їх коштів, кошти іноземних кредитів, кредитні лінії та фонди допомоги сільськогосподарським підприємствам, державні та місцеві бюджети, інші фонди та кошти.

В подальшому власні кошти банку мають формуватись за рахунок прибутків та залучення інших коштів.

Державний селянський іпотечний банк, як спеціалізований по кредитному обслуговуванню сільськогосподарських товаровиробників в ринкових умовах не може виконувати цю функцію без відповідної підтримки держави. Для цієї мети банк повинен мати право обслуговування “Фонду кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників”, який має діяти постійно, а не на період дії бюджету. Крім того усі форми інвестування та державної підтримки аграрного

сектору мають здійснюватись через цей банк, що значно збільшить його кредитні ресурси.

Щодо інших пасивних операцій, то основним напрямком їх здійснення є залучення коштів населення. Для цього банк має забезпечити збереження залучених коштів від інфляції, шляхом встановлення відповідних відсотків по поточних внесках та підвищення цих ставок по депозитах до рівня ставок плати за кредит, з врахуванням коефіцієнта повернення кредитів.

Активні операції мають здійснюватись таким чином, щоб в першу чергу забезпечити обслуговування аграрного сектору економіки на засадах партнерства і співробітництва за спільними інтересами. Окрім кредитно-розрахункового обслуговування аграрного сектору іпотечний банк надає аграрному сектору послуги по складанню бізнес-планів та проектів, по веденню обліку, в тому числі і податкового, по здійсненню розрахунків сільськогосподарських товаровиробників з податковою системою, по страхуванню життя та майна, по здійсненню операцій із землею, тощо.

Державний селянський іпотечний банк має бути фінансово стабільною, ліквідною структурою. Забезпечити такий стан може раціонально обґрунтована стратегія розвитку банку та визначена нею тактика поточної діяльності, основними напрямками яких є: недопущення надмірних ризиків і отримання нормованого прибутку, згідно плану; цільовий характер кредитів; диверсифікація діяльності банку; інтеграція і кооперація банку з агропідприємницькими структурами.

Уникнення надмірних ризиків є багатоаспектною проблемою. При цьому особливо важливе значення мають такі моменти:

- об'єктивна оцінка фінансового стану позичальника і недопущення так званих “поганих кредитів”;
- забезпеченість кредитів (короткострокових - високоліквідним майном, середньо- і довгострокових - іпотекою землі та її оренди, а також іпотекою іншої нерухомості);
- обґрунтована вартісна оцінка об'єктів застави;

▪ відповідність строків розміщення активів банку та залучених ним пасивів, тощо.

Це дозволить банку проводити більш гнучку політику щодо залучення фінансових джерел (наприклад, шляхом емісії індексованих середньо- і довгострокових облігацій).

Важливим фактором ліквідності банку є забезпеченість кредитів. Тому особливе значення має обґрунтована вартісна оцінка об'єктів застави, в першу чергу, земель сільськогосподарського призначення. Така оцінка має проводитись на основі досконалих методик і максимально наближатися до ринкової, сума наданого кредиту може знаходитись у межах 60-80% від вартості застави, що також знижуватиме ризики банку. Кредити банку повинні бути цільовими. При потребі позичальники розроблятимуть відповідні бізнес-плани. Особливо важливе значення при цьому матиме кваліфікована оцінка таких бізнес-планів працівниками банку.

В зв'язку з тим, що іпотека земель сільськогосподарського призначення буде з пониженою прибутковістю, банку доцільно обов'язково займатися всіма видами іпотеки несільськогосподарських земель, житла тощо, а також іншими високоприбутковими операціями.

Диверсифікація діяльності банку - один з факторів його надійності. Будучи цільовим у галузевому відношенні (основна мета банку - сприяння розвитку сільського господарства), він повинен бути універсальним щодо виконуваних функцій.

Нами наведені методичні положення визначення позичкової ставки, розрахунку ціни і застави землі, а також проведені умовні практичні розрахунки

1. Визначення позичкової ставки здійснюється за формулою:

$$C_{\text{п}} = (C_{\text{д}} + \text{ММ} + \text{П}_{\text{р}}) / K_{\text{пов}},$$

де, $C_{\text{п}}$ - позичкова ставка, %

$C_{\text{д}}$ - депозитна ставка, %;

ММ - мінімальна маржа, % від обсягу кредиту;

$\text{П}_{\text{р}}$ - прибуток банку, % від обсягу кредиту;

$K_{\text{пов}}$ - коефіцієнт поверненості кредиту.

2. Встановлення розміру застави землі під конкретний кредит здійснюється за наступною схемою:

2.1 Визначається сума кредиту з відсотками за формулою: :

$$K_{\Pi} = K \cdot (1 + C_{\Pi}/100)^{T_K}$$

де, K_{Π} - сума кредиту з відсотками, грн;

K - сума кредиту, грн;

C_{Π} - річна позичкова ставка, %;

T_K - термін кредиту, роки.

2.2. Визначаються площі землі під заставу за формулою:

$$P_z = K \cdot (1 + C_{\Pi}/100)^{T_K} / C_z$$

де, P_z - площа землі під заставу, га;

C_z - ціна 1 га землі, грн.

Приклад: Обчислити площу землі під заставу при умові:

$K = 100000$ грн.

$C_{\Pi} = 15\%$ річних

$T_K = 5$ років

$C_z = 9897$ грн/га

Розрахунок:

$$K_{\Pi} = 100000 \cdot (1 + 15/100)^5 = 201135,7$$

$$P_z = 201135,7 / 9897 = 20 \text{ га.}$$

В табл. 3.3 проведені розрахунки необхідних розмірів застави землі під кредит в 100 тис.грн, в залежності від позикової ставки і терміну надання кредиту.

Таблиця 3.3

Застава землі під кредит в 100 тис. грн.

Ціна землі, грн/га	Термін надання кредиту, роки	Позичкова ставка,% річних		
		45	15	7
9897	5	43	20	17
	10	90	31	46
	25	288	68	50

В таблиці 3.4 проведено розрахунки можливих обсягів іпотечного кредитування в Україні під заставу землі при різних його параметрах і аналіз рівня забезпечення потреби кредитами.

Таблиця 3.4.

Можливі обсяги іпотечного кредитування в Україні під заставу землі (при позичковій ставці 17 % річних і 5-річному терміні кредиту)

Ціна землі, грн/га	Частка заставленої ріллі, %							
	5		10		30		50	
	сума, млн.грн	% від потреби	сума, млн.грн.	% від потреби	сума, млн.грн	% від потреби	сума, млн.грн	% від потреби
9897	5208	65,1	10415	130,2	31246	390,6	52076	651,0

Особливу небезпеку для іпотечного банку становить інфляція. Тому при наданні середньо- і довгострокових кредитів важливе значення має застосування так званих плаваючих ставок, які враховуватимуть зміну економічної ситуації в країні протягом терміну кредиту. Так, у Великобританії застосовують три основні види кредитних ставок: фіксована, яка діє протягом всього терміну кредиту; змінна, яка варіює у визначені терміни кредиту та комбінована. Це дозволить банку проводити більш гнучку політику щодо залучення фінансових джерел (наприклад, шляхом емісії індексованих середньо- і довгострокових облігацій).

Іпотечне кредитування повинно стати головним елементом розвитку ринкової економіки. Отримання сільськогосподарськими товаровиробниками іпотечного кредиту під заставу землі, дасть можливість: купівлі сільськогосподарської техніки, насіння, проведення агрохімічних заходів та інше.

Передумови створені лише частково, тому на сьогодні воно знаходиться на початковому етапі зародження. В майбутньому іпотека має стати важливим засобом забезпечення кредитів, пов'язаних довгостроковими інвестиціями терміном від 5 до 25 років.

Проблему створення іпотечного кредитування слід розглядати як важливе завдання держави при наявності політичних, економічних та правових передумов.

Так, як свідчить зарубіжний досвід країн з розвинутою економікою, регулювання державного ринку є складовою частиною державних програм розвитку аграрного сектору економіки. Жодна з високо розвинутих нині ринкових економік не функціонує стихійно, всі вони є об'єктами втручання держави. Це потрібно використати при існуючій ситуації в сільському господарстві України з врахуванням своїх специфічних особливостей.

3.3. Механізм кредитного кооперування на напрями його удосконалення

Бурхливий розвиток дрібного товаровиробництва, у зв'язку з реформуванням земельно-майнових відносин, вимагає створення нових інституцій для фінансового забезпечення новостворених аграрних формувань. Найбільш ефективним в цьому питанні, як показує зарубіжна та вітчизняна практика, є кредитні спілки та кредитні кооперативи. Саме ці установи повинні відігравати ключову роль у мікрокредитуванні сільськогосподарського виробництва. У майбутньому кооперативні союзи та спілки мають стати надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні.

Основна мета діяльності кредитних кооперативів – це мобілізація заощаджень членів кооперативу, залучення позикових коштів і використання коштів для видачі кредитів членам кооперативу. Основними принципами діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів є: взаємодопомога; самоврядування; взаємна відповідальність; локальна регіональна орієнтація діяльності; управління ризиками; мобілізація заощаджень.

Створення кредитних спілок в Україні знаходиться на стадії становлення і розвитку (*Додаток С*). Тому для того, щоб не повторяти помилок, необхідно узагальнити зарубіжний досвід та власний і розробити заходи щодо його впровадження у вітчизняну практику.

Сьогодні в Німеччині функціонує трирівнева система кооперативних банків (рис. 3.2):

- Нижній рівень складають місцеві кооперативні банки – “Райффайзенбанк”, “Фольксбанк”. На сьогодні вони включають 2500 місцевих кооперативних банків, які мають 19700 банківських відділень.
- Другий рівень належить центральним кооперативним банкам. Три центральні одночасно обслуговують сільські та міські кооперативні банки.
- На верхньому рівні знаходиться “Дойче Гоноссенштаффтсбанк”, завданням якого є вирівнювання грошового попиту і пропозицій кооперативних банків, має право емісії цінних паперів.

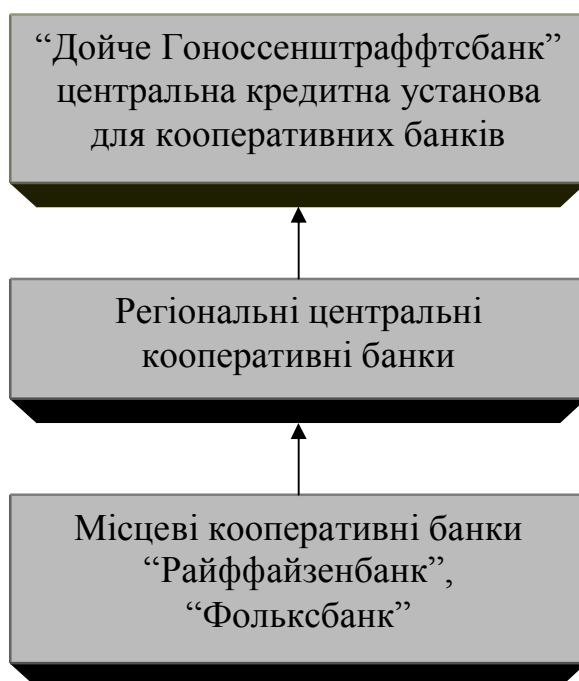

Рис.3.2. Структура системи кооперативних банків у Німеччині

У 1990 році частка кооперативних банків Німеччини у загальному обсязі залучених вкладів становила 28%, а частка кредитів – 18%. На початку 2000 року діяло 2267 кредитних кооперативів із 15,8 млн. членів та 34 млн. клієнтів.

Кредитні операції місцевих кооперативних банків включають усі види позичок, які надаються сучасними універсальними банками. Райффайзенбанки спеціалізуються на наданні кредитів сільськогосподарським підприємствам.

Центральні кооперативні банки ФРН надають кредити великим підприємствам аграрного сектору та здійснюють операції страхування.

Дойче Гоноссенштаффтсбанк стоїть на вершині кооперативної системи. Він коригує діяльність та надає кредити центральним банкам, отримуючи потрібні для цього кошти за рахунок випуску власних облігацій, здійснює підтримку позичкових операцій місцевих кооперативних банків, об'єднуючись з ними у консорціуми, у випадках, коли клієнти пред'являють попит на великі позичкові суми, які місцеві банки не в змозі надати самі або разом з центральними кооперативними банками [54, 100]. Крім того ДГ та центральні кооперативні банки є власниками капіталу спеціалізованих фінансових інститутів, пропонуючи клієнтам послуги лізингу, страхування, іпотечні операції. Іпотечний кредит, як правило не може бути більшим ніж 60% вартості земельної ділянки.

У Франції розвинута система кооперативних кредитних установ, де функціонує асоціація кооперативних банків “Креді агриколь”. Існує з 1920 року. Банк “Креді агриколь” має мережу із 150 представництв у 60 країнах світу. Кредитування аграрного сектора забезпечується переважно кооперативними банками: “Креді агриколь мютюель”, “Креді мютюель агриколь е рюраль”, “Банк популер”.

• “Креді агриколь” має трирівневу структуру (рис.3.3) для кредитування сільського господарства:

Рис. 3.3. Структура кооперативного банку “Креді агриколь” у Франції

- На нижньому рівні знаходяться місцеві кооперативні банки, які акумулюють вклади пайовиків і передають їх регіональним банкам. Місцеві кооперативні банки включають 2900 місцевих банки, з понад 6 млн. клієнтів.

- На другому рівні знаходяться регіональні банки, що об'єднують місцеві банки. Вони визначають комерційну політику підлеглих їм місцевих банків, приймають рішення про надання кредитів на основі заявок, які передають місцеві банки, забезпечуючи необхідними коштами покриття кредитів, підтримують місцеві банки. Їх є близько 60, біля 8000 відділень, понад 16 млн. клієнтів.

- Національна каса сільськогосподарського кредиту знаходиться на верхньому рівні і представляє інтереси “Креді агриколь”. До кінця 1988 року була державною інституцією, згідно з законом 1988 року стала акціонерним товариством, 90% капіталу якої належить регіональним банкам, а 10% співробітникам “Креді агриколь”. Вона контролює фінансову єдність структури, випускає облігаційні кредити, інвестує вільні кошти регіональних банків, отримуючи від них ощадні депозити, надає їм позики. Крім національної каси “Креді агриколь” до третього рівня входить Національна федерація сільськогосподарського кредиту, яка представляє інтереси регіональних банків.

Цікавим є досвід Голландії у розвитку кредитної кооперації. Перший кооперативний банк був створений у 1896 році. З часом кооперативні банки були об'єднані в загальнонаціональний Рабобанк. Він ефективно розвивався навіть в період кризи 30-х років без допомоги держави [54, 90].

В США кредитну спілку заснував Альфонс Дежарден у 1909 році у Манчестері. У 20-х роках у період зростання економіки США, кооперативний рух ставав дедалі прогресивнішим. І вже у 1921 році в штаті Массачусеттес було зареєстровано 19 нових спілок. У 1995 році загальний обсяг позикових коштів у сільському господарстві становив приблизно 160 млрд. доларів, з яких 35% припадали на комерційні банки, 30% - на систему фермерського кредиту, близько 13% - на Об'єднану федеральну агенцію фермерських послуг, близько 10% - на страхові компанії і 12% - на інші фінансові і кредитні організації [3]. На початку 1999 році у США успішно працювали 10 тисяч кредитівок. На сьогодні до участі в

таких спілках залучено близько 70 мільйонів американців. Активи складають понад 360 мільярдів доларів. Сучасна система кредитування фермерів – це мережа кооперативних установ, які надають послуги фермерам. У США система кредитної кооперації відрізняється від країн Європи [58, с. 104]:

- У США кредитні ресурси отримуються за рахунок емісії і продажу цінних паперів на фінансових ринках країни, а у країнах Європи – це вклади членів кооперативних банків або інших осіб.

- У Європі – це пайові внески учасників і зовнішні приватні інвестиції. У США постійних пайових внесків учасників немає. Пай учасника існує лише в період, протягом якого він бере кредит і становить 5% від загальної суми кредиту. Збільшується чи зменшується він в залежності від зміни суми кредиту і повністю відшкодовується в момент виплати боргу. На персональному рахунку клієнта залишається символічна сума 5 доларів, що дає право вважати себе членом.

Першу згадку про Систему фермерського кредиту США можна знайти у 1908 році. Незважаючи на те, що на початковій стадії вона розвивалася лише завдяки уряду, вона є приватною власністю банків та асоціацій, які володіють нею на кооперативній основі. До середини 80-х років ця система включала [54, 67]:

- 12 федеральних земельних банків довгострокового кредиту, терміном на 5-40 років. Їх капітал належав фермерським кредитним асоціаціям.

- 12 федеральних банків середньострокового характеру, терміном від 9 місяців до трьох років. Їх капітал належав державі.

- 12 окружних кооперативних банків, які очолює центральний банк для фермерських кооперативів. Центральний банк та окружний кооперативний можуть перераховувати зобов'язання фермерів у федеральних земельних банках середньострокового кредиту.

На сьогодні СКФ складається з семи кооперативних банків, що кредитують фермерів, які забезпечують надання коштів 232 локальним асоціаціям позичальників, 2 банки для кооперативів, створені спеціально для потреб сільськогосподарських кооперативів.

У США кредитування фермерських господарств здійснює також об'єднана федеральна агенція з надання послуг фермерам, яка була створена ще в 40-х роках. Вона надає сільськогосподарські позики, стежить за процесом кредитування і рухом застави землі, щорічно аналізує фінансовий стан фермерських господарств, класифікує ризики з наданих кредитів. У складі Агенції знаходиться Товарно-кредитна корпорація, яка є власністю держави. У США функціонує майже 12 тисяч кредитних спілок з чисельністю понад 62 млн. членів. Причому спостерігається тенденція постійного зростання загальної кількості членів кредитних спілок [67, с. 305].

Канадська система теж ґрунтується на кооперативній основі, первинною ланкою якої є кредитна спілка. Для прикладу можна сказати, що кожен третій мешканець Канади є членом кредитної спілки. Одна з кредитних спілок Канади має свої активи понад 3 млрд. доларів.

Основою кредитної системи Японії є первинний сільський кооператив. Кредитна кооперація включає 4,4 тис. сільськогосподарських кооперативів, 468 трудових кооперативів, їх федерації та центральні банки, такі як Банк Сін кін (416 кредитних операцій), Центральний кооперативний банк сільського та лісового господарства. Фінансово-кредитні корпорації спеціалізуються на наданні пільгових кредитів підприємствам сільського господарства.

У 1971 році створено Всесвітню раду кредитних спілок, яка зараз представляє кредитний рух 84 країн світу. Наймасовішою кредитна кооперація стала в Ірландії, США, Канаді та Австралії. Загалом у світі налічують близько 40 тисяч кредитівок, які об'єднують 100 мільйонів членів і мають 400 мільярдів доларів активів.

Через систему кооперативних банків у Польщі проходить до 90% кредитів для сільськогосподарських товаровиробників. Система кредитних кооперативів складається з трьох рівнів: центральний банк кредитних спілок, 9 регіональних та 1200 локальних кооперативних банків. Крім того існують 3 самостійних кооперативних банки [1, с. 105].

В Італії діє 663 кредитні організації, що об'єднують 1720 тис. осіб. В Іспанії існує 95 кредитних кооперативів, у яких понад 1млн. членів та 7,3 млн. клієнтів [1,

с. 106]. В Нідерландах функціонує 882 місцевих кооперативних банків, що мають понад 3000 відділень [1, с. 90].

Росія, враховуючи досвід Німеччини та власний історичний досвід, створила кредитні сільськогосподарські кооперативи, яких зараз більш ніж 250, нараховують 16 млн. членів і майже 17 мільйонів клієнтів. Досвід Волгоградської, Ростовської, Саратовської областей доказав переваги дворівневої системи сільської кредитної кооперації. Обласні кооперативи беруть на себе накопичування і перерозподіл засобів місцевих кредитних кооперативів, оперативне управління фінансовими ресурсами. Тому, гарантійний фонд важливо створити саме на другому (обласному рівні).

Вивчення вітчизняного досвіду засвідчує, що перше ощадно-позичкове товариство було створене в 1869 році в м. Гадячі на Полтавщині. Згодом цей досвід поширився по всій Україні. Невдовзі створено ряд кредитних кооперативів: у Львові у 1895 році кооперативний банк “Дністер”, позичкові каси в Тернополі, Золочеві, Станіславі, Коломиї тощо. Тоді ж виникла позичкова каса “Поміч” у Тереховлі, до якої в перший рік своєї діяльності належали 64 особи, надала кредитів на суму 4170 крон. У 1912 році товариство об’єднувало вже 1923 спілчан, його позички становили 326735 крон. Стрімкому піднесенню кредитного руху в Галичині та на Буковині сприяла діяльність створеного 1898 року у Львові Крайового кредитного союзу. Ця спілка кредитних товариств не лише видавала позички, а й ревізувала діяльність первинних кооперативів. На початку Крайовий союз об’єднував 17 кооперативів, 1904 року – 68, а в 1913 року – 427 кредитних товариств.

На початок ХХ уже діяло 3 тис. кредитних спілок та інших ощадно-позичкових товариств, що об’єднували понад 2 млн. осіб. Однак, всі ці кооперативи припинили свою діяльність у 1939 році. І лише після проголошення незалежності України почалося відродження кредитного руху в нашій державі.

Як свідчить міжнародна практика та власна історія України, кредитні спілки виникали там і тоді, коли небагаті люди потребували певних фінансових послуг, яких не надавала жодна фінансова інституція. Ця обставина змушувала людей об’єднуватися і спільними зусиллями створювати для себе такі послуги, які були б

дешевшими. Тому з часом кредитівки зайняли свою нішу на фінансових ринках у багатьох розвинутих країнах. Багато країн пережили подібні труднощі при переході до ринкової економіки і виробили систему сільської кооперації, яка витримала жорстку конкуренцію з банками та іншими фінансовими структурами і утвердила за собою сферу кредитування середніх та малих сільськогосподарських товаровиробників. Кредитні кооперативи існують у більшості країн світу, мають незаперечні переваги. Добровільно об'єднані члени кредитних спілок створюють кооперативи для надання фінансової допомоги самим собі і самі управляють ними.

Уряди Канади, США сприяють поширенню ідеї та створенню кредитних спілок в Україні. Завдяки їх допомозі в Україні вже створені і діють кредитні спілки. Ідею кредитної кооперації підтримали і розвинули в діаспорі ті українці, доля яких закинула за океан. Рух українсько-американських кредитних спілок розпочався зі створення Асоціації американців українського походження “Самопоміч”.

Кожна Кредитна Спілка, це насамперед громадська установа, метою якої є і морально і матеріально допомагати своїм членам покращити добробут, укріпити їх матеріальну базу, що в свою чергу, надає людям певності та сприяє також задоволенню духовних потреб. Недарма гасло кооперації – “служити, а не панувати”.

У дуже нелегкі, для українських поселенців в Канаді часи, основоположники українських кредитівок показали, що можна робити добро і допомагати людям, коли робити це спільно. Українські люди, у взаємній співпраці розбудували кредитівки у важливі фінансові установи, які користуються довір'ям громади, про це свідчить сьогоднішній успішний стан українських кредитівок Канади.

Нині в США функціонують 23 українсько-американські кредитівки, що надають послуги понад 75 тисячам членів. Сукупні активи цих об'єднань перевищують мільярд доларів. У Канаді налічується 22 українські кредитівки, які мають 62 тисячі членів та близько 800 мільйонів доларів, в Австралії – 6 кредитівок (13 тисяч членів та 63 мільйони доларів).

Сьогодні в Україні ще не склалася надійна система сільського кредитування, а її створення потребує розв'язання наступних питань.

На нашу думку доцільно створити систему кредитної кооперації трьох рівнів:

- на першому – створення місцевих кредитних кооперативів, пропаганда ідеї становлення кредитної кооперації, розповсюдження рекламних листівок, підготовка кадрів для роботи в таких установах, розроблення комплексу заходів державної підтримки процесу створення кредитних кооперативів;

- на другому - регіональних кооперативних банків, які забезпечать перерозподіл коштів між місцевими кредитними кооперативами, зв'язок їх із фінансовими ринками країни і державними програмами розвитку сільськогосподарського виробництва;

- на третьому – створення центрального кооперативного банку, що стане організатором роботи регіональних банків, забезпечуватиме перерозподіл коштів між ними та сприятиме їхньому виходу на світові фінансові ринки. Створення такого банку, на нашу думку, є оптимальнішим розв'язанням проблеми кредитування аграрної сфери, ніж пропозиції щодо формування Аграрного банку. Підтвердженням цього може бути той факт, що фінансування системи кооперативного кредитування здійснюється за рахунок самих виробників та фермерів і це дає змогу розв'язати наступні завдання: зміцнити фінансовий стан сільськогосподарських виробників, залучити в економіку фінансові ресурси населення і юридичних осіб, скоротити потреби у бюджетній підтримці.

Побудова системи кредитного кооперування повинна проходити в декілька етапів:

Перший етап – це підготовка до створення системи, яка поділяється на дві складових: соціальна (бажання людей об'єднуватися для досягнення спільної мети – надання кредитних послуг членам кооперативу) і наукова (створення ініціативної групи на проведення дослідної роботи по створенню сільського кредитного кооперативу);

Другий етап – реєстрація кредитного кооперативу в органах юстиції. Необхідним елементом другого етапу є поширення інформації про вигоду кооперативного кредиту для фермерів і сільськогосподарських підприємств, а також достовірні дані про діючі кредитні кооперативи. Необхідно, щоб селяни побачили в

кредитному кооперативі вигідну для себе справу. Коли фермер зрозуміє вигоду від об'єднання в кооператив, тоді кооператив буде створений і почне активно працювати;

Третій етап – будова кооперативу. Класична схема кооперативного об'єднання рекомендує членам через 9-10 місяців роботи провести загальні збори, на яких підвести підсумки діяльності по перших двох етапах роботи, намітити шляхи об'єднання;

Четвертий етап – включає пошук форм ефективної взаємодії обласних кооперативів України і вихід на фінансовий ринок держави. Співробітництво з іншими країнами має бути направлена на отримання технічної підтримки.

Серед факторів внутрішнього середовища виділяється соціальний фактор: ідея кооперації будується на пріоритеті членів кооперативу. Фермери, вивчивши основи сільської кооперації, принципи організації кредитного кооперативу, можуть ставати членами таких кооперативів. Управлінський фактор – демократичність в управлінні кооперативом. Основна складність полягає в тому, що начальник одночасно є і керівником фермерського господарства. Виробничий фактор – дозволяє планувати вклади кооперативу з метою їх найбільш ефективного використання.

Серед факторів зовнішнього середовища особливе місце займає державно-правовий, який характеризує ставлення адміністративних структур всіх рівнів АПК до системи сільської кредитної кооперації. Науковий фактор – це участь економічної науки в становленні та розвитку сільської кредитної кооперації. Загально-інформаційний фактор виражається в пропаганді і розвитку ідей на території України.

Задача сільського кредитного кооперативу – це пошук і впровадження оптимальних варіантів для досягнення геніальної цілі – підвищення якості життя членів кооперативу за рахунок найбільш ефективної організації кредитних послуг.

Кошти, залучені кредитною спілкою від своїх членів у вигляді внесків, спрямовуються на надання позик членам спілки на різні потреби. Як відомо, головною проблемою більшості сільськогосподарських виробників є неможливість отримання кредиту через відсутність достатніх гарантій повернення позичених

коштів. Вважається, що найбільш надійним видом забезпечення кредиту є застава. Майно, яким володіє переважна більшість товаровиробників аграрного сектора, не має ніякої цінності для кредитора. Суттєвою перепорою на шляху становлення кредитної кооперації є відсутність розвиненої системи іпотеки і застави землі. У такому випадку втрачають і фінансові установи, які не можуть розмістити свої кошти і змушені встановлювати високі відсотки на кредити, ні селяни, які не можуть отримати кредити і розширити обсяги кредитування.

Тому ми, врахувавши зарубіжний досвід, пропонуємо ввести механізм надійного забезпечення для кредитування дрібних та середніх – “кредитну кругову поруку” членів кредитної спілки. На цій ідеї побудована райффайзенська система кооперативного кредитування села, яка довела свою життєздатність у багатьох країнах світу. Цікавий досвід використання класичних елементів кооперативного кредитування на основі кредитної кругової поруки за схемою “позикових кіл”. Суть даної системи полягає в тому, що фермери, які є членами кредитної спілки формують “позикове коло”, учасники якого добре знають один одного і готові нести майнову та моральну відповідальність за отримані кожним членом “позикового кола” кредити. Так, об’єднавшись, фермерські господарства стають міцною, платоспроможною одиницею, яка може забезпечити гарантії повернення кредиту на кілька ступенів вище, ніж система застави. У випадку, якщо в одного з членів виникне проблема з поверненням кредиту, то члени “позикового кола” зобов’язані допомогти у вирішенні даної проблеми.

Використовуючи такий механізм кредитування, кредитна спілка розподіляє кредитний ризик на учасників “позикового кола”. Члени “позикового кола”, прийнявши на себе ризик за своїх спілчан, отримують можливість користування кредитом. Це дозволяє кредитній спілці здешевити та спростити процес оформлення кредиту (рис. 3.4).

Кругова порука відіграє вагомое психологічне значення для кожного позичальника і спонукає його до виконання взятих на себе зобов’язань, оскільки традиційні двосторонні відносини „кредитор-позичальник” в системі “кредитного кола” замінюються на тристоронні відносини “кредитор - група – позичальник”.

Таким чином, між кредитором і окремим позичальником постає група, яка з одного боку, несе матеріальну відповідальність, а з другого – має моральні важелі впливу на позичальника.

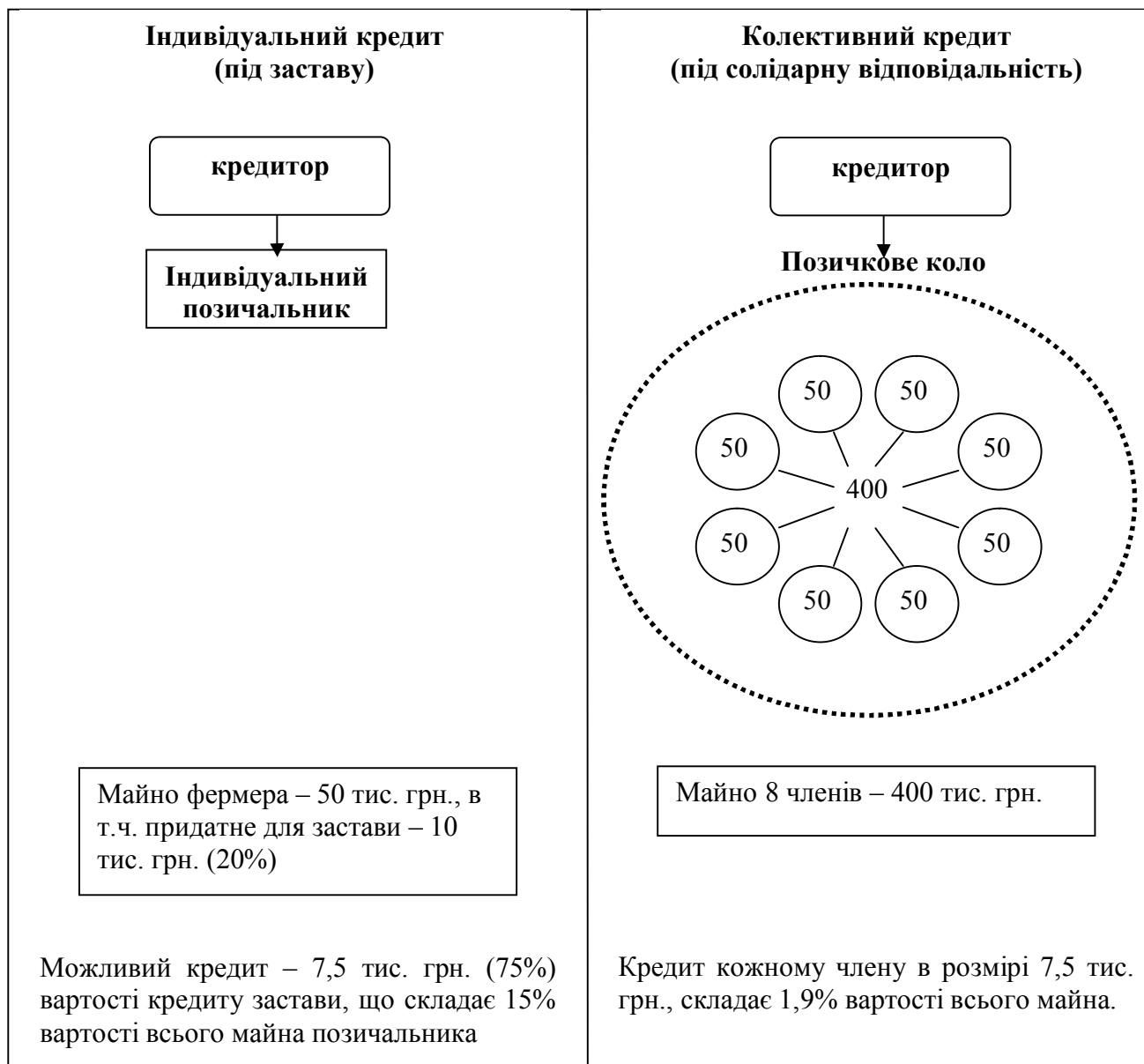

Рис. 3.4. Порівняння кредиту під заставу і кругову поруку

Отже, при невиконанні навіть половиною позичальників своїх обов'язків вартість загального майна в 13,3 рази перевищить суму їхнього боргу.

Застосовуючи такий механізм кредитування, кредитівка розподіляє кредитний ризик на багатьох учасників “кредитного кола”, загальне майно яких набагато

перевищує суму наданих кредитів. Члени ж “кредитного кола”, прийнявши на себе додатковий ризик за своїх колег, отримують реальну можливість користування кредитом. Відмова від застави дозволяє кредитній спілці здешевити та спростити процес оформлення кредиту.

Кругова порука та ефективний контроль за виробничим використанням позик можливий лише за умови, що кооператив діє на невеликій території та надає кредити виключно своїм членам. Прагнучи до здешевлення кредитів, в райффайзенських спілках не платили за виконання обов’язків управління спілкою, так як функція управління була почесним обов’язком.

Таким чином, слід сформулювати наступні основні принципи кредитних спілок:

- обслуговування лише членів кредитної спілки;
- демократичність;
- неприбуткова кооперативна природа;
- виробниче призначення позичок;
- територіальне обмеження діяльності спілки;
- безоплатний характер функції управління спілкою;
- взаємна солідарна майнова та моральна відповідальність членів за зобов’язання спілки.

У зв’язку з тим, що кредитні спілки не мають на меті отримання прибутку, а діють в інтересах своїх членів, які є одночасно клієнтами, то повинні надавати кредити під нижчі відсотки і на вигідніших умовах, ніж пропонується на фінансовому ринку. Це стає можливим внаслідок низьких операційних витрат кредитних спілок, тому ми пропонуємо особливий механізм фінансової діяльності кредитівки (рис. 3.5).

Впровадження кредитної кооперації в сільській місцевості матиме успіх, якщо в ідеології цього напрямку розвитку ринкових відносин не буде його протиставлення формуванню та розвитку кредитних відносин через банківську систему.

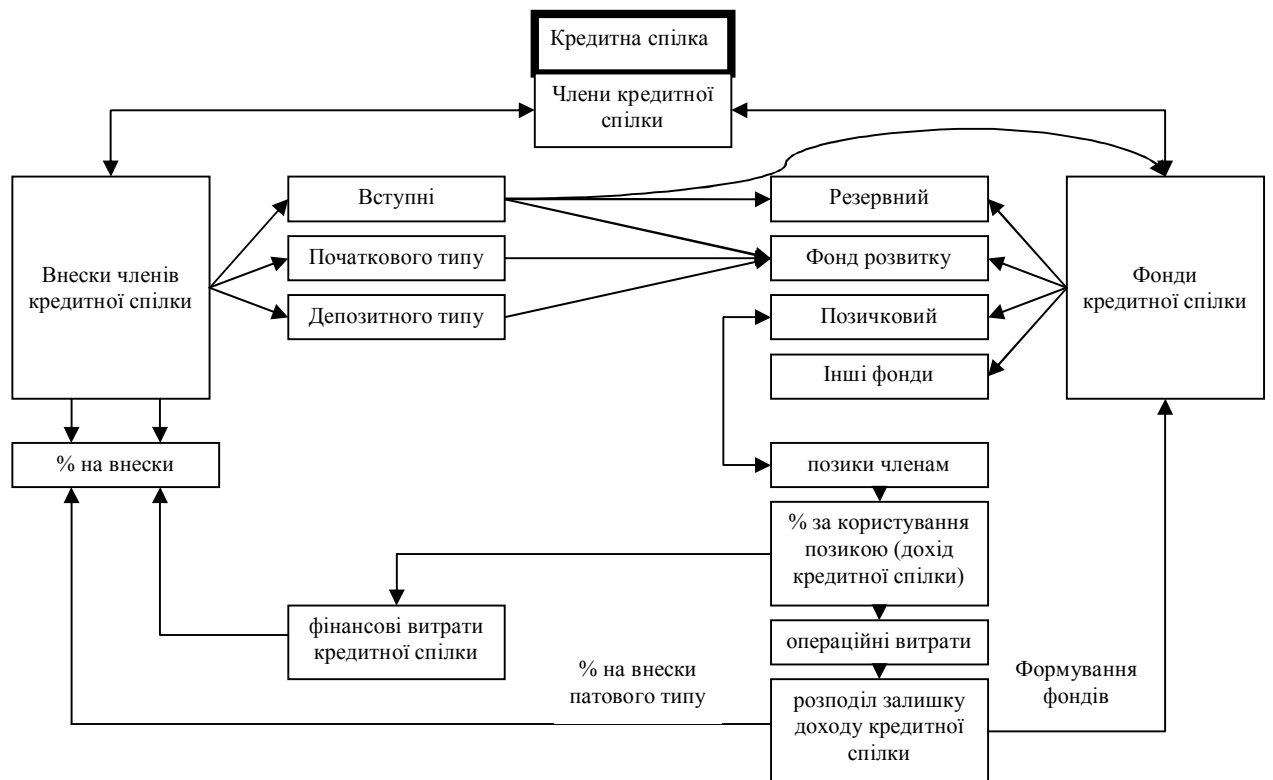

Рис. 3.5. Фінансові методи діяльності кредитної спілки

Слід чітко усвідомлювати відмінності у діяльності кредитних кооперативів і діяльності банків та інших кредитних організацій. Останні є комерційними структурами, призначення яких – організація грошових потоків, обслуговування грошового обігу, кредитування фізичних та юридичних осіб. При цьому вони отримують величезний розмір прибутку. Кредитна спілка, як і будь-яка юридична особа, неодмінно є клієнтом банку. Кредитна спілка, сформована на селі, за чинним законодавством створюється як некомерційна організація, яка не ставить за основну мету систематичне отримання прибутку. Її некомерційна сутність характеризується наступними ознаками:

1. Основна мета діяльності кредитної спілки полягає в наданні послуг певного характеру лише членам спілки за рахунок концентрації здебільшого їхніх власних грошових ресурсів;

2. Мета концентрації коштів у кредитній спілці – надання можливості кожному її члену періодично збільшувати свої фінансові ресурси для господарської діяльності;

3. Користування цими ресурсами є тимчасовим, оформляється договором позики між спілкою і її членом. Для члена спілки зазначені ресурси є позиковими і їх не можна прирівнювати до його доходів.

Існує думка, що без допомоги держави функціонування кредитних спілок неможливе. Можна погодитися з оцінкою значимості державної підтримки, проте її не варто розглядати як необхідну умову, постійний чинник у діяльності цих об'єднань. Надання через кредитні спілки коштів приватним сільськогосподарським товаровиробникам із бюджетів різних рівнів лише створює сприятливі умови, дає поштовх для активізації грошового обігу засобів учасників кредитної кооперації.

Тому, вважаємо, що надавати кредити можна лише за умови їх повернення. Фінансування з бюджетних ресурсів на безповоротній основі гальмує консолідацію власних ресурсів спілки та ініціативу їх раціонального використання. У зарубіжних країнах значна частина спілок отримала поштовх для розвитку за рахунок державних ресурсів, наданих на тривалий термін, але за умови їх повернення.

Для реального виникнення кредитної кооперації потрібні цілеспрямовані зусилля держави: створення адекватної нормативної бази та навчання сільських жителів кооперативним принципам, можлива і фінансова допомога новоствореним кредитним спілкам. Щодо останнього, слід діяти обережно, щоб бюджетні субсидії не стали псевдо економічною принадою до спілки.

Об'єднання дрібних і середніх сільгоспвиробників у кредитні спілки дало б змогу розв'язати цілу низку проблем. Розміщення кредиту в спілці, а не між позичальниками значно зменшує витрати. Колективна відповідальність її членів за отриманий кредит у багато разів підвищує рівень їх поверненості. Система кредитних спілок дає змогу державі раціональніше допомагати сільському господарству, оскільки гарантує виробниче використання ресурсів і підвищує рівень їх поверненості. Крім того, фінансова підтримка державою кооперації

спрямовується тільки на цільовий розвиток перспективних програм. Домінантою реформування сільського господарства повинен стати безпосередній виробник сільськогосподарської продукції та його інтереси. Без наявності товаровиробника, який на свій страх і ризик займається господарством і вільно розпоряджається виробленою продукцією, результатами своєї праці, неможливе функціонування справжньої ринкової економіки. Сільськогосподарська кооперація повинна об'єднувати ні від кого незалежних селян – власників, індивідуальних виробників. Вона не може втручатися у процес сільськогосподарського виробництва. Разом з тим, сільськогосподарська кооперація підвищуватиме продуктивність, рентабельність фермерів, їх конкурентоспроможність, ліквідує ізольованих окремих селянських господарств одне від одного.

Причинами повільного розвитку кредитних спілок є те, що в населення виробилася недовіра до будь-яких комерційних фінансових структур, відсутня належна увага до кредитної кооперації з боку державних органів.

Активне залучення коштів кредитних спілок для фінансування сільського господарства вимагає розробки ефективних проектів і всестороннього аналізу ризиків. Природно, що все ж таки кооперація приватних товаровиробників у кредитній спілці суттєво знижує ризик неповернення позик. Проте для її поширення потрібні цілеспрямовані зусилля держави.

Кредитна кооперація повинна стати найбільш впливовою в системі сільськогосподарської кооперації сучасної України. Кредитні кооперативи повинні бути у кожному великому селі і будуватися на “райффайзенських” принципах, що дасть поштовх до їх зростання. Разом із стабілізацією фінансової системи України кредитні кооперативи та їх об'єднання стануть важливим засобом мобілізації грошових заощаджень сільського населення, засобом взаєморозрахунків і платежів, джерелом фінансування різноманітних програм аграрного характеру. Саме через кредитні установи повинна йти фінансова допомога держави, інвестиції, тощо. Розширення кооперативної діяльності у селі дозволить призупинити вплив сільського населення у міста та за кордон, дасть роботу десяткам тисяч людей, призупинить безробіття. Кооперативи зможуть налагодити збирання статистичних

даних, які у свою чергу дозволять побачити реальну картину сільського господарства держави.

Сьогодні основне завдання розвитку кооперативного руху – нарощування можливостей кредитування, тобто не лише допомога дрібним підприємцям, а й кредитування масштабніших проектів. Для цього світова практика напрацювала безліч схем, зокрема об'єднання кредитних спілок. Власне ідея об'єднання закладена в самій природі кредитної спілки. Об'єднані кредитні спілки в Україні матимуть значні переваги, ніж можливості кожної окремої кредитної спілки: це і прогресивніші технології, і ширші зв'язки з зовнішніми організаціями, і налагодження співпраці з банківською системою, тощо.

Передумовою відродження кооперативних банків в Україні є впровадження на початковому етапі державної підтримки їх створення з наступним викупом членами кооперативу паїв держави, наприклад, протягом 10-15 років, або навіть на безповоротних засадах. Таким чином можливі використати і частину міжнародної допомоги. Вважаємо, що без державної підтримки створення кооперативного банку приречене якщо не на невдачу, то займе кілька десятків років.

Створення системи кредитного кооперування в Україні, дозволить максимально концентрувати, а не розпорошувати аграрний капітал, депозити населення та інші джерела фінансування для підтримки розвитку аграрної сфери економіки. На нашу думку, для розв'язання проблеми державної підтримки створення кредитного кооперування доцільно використати частину коштів, передбачених в державному бюджеті для здешевлення кредитів, які надаються банками для підприємств АПК.

Кредитні спілки обов'язково мають стати засновниками кооперативних банків. Це дасть можливість акумулювати в їхніх фондах кошти населення України і спрямувати їх на розвиток виробничої діяльності аграрних підприємств. Успішний розвиток системи кредитної кооперації стане важливим фактором економічного розвитку сільського господарства та інструментом державного регулювання фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників.

3.4. Перспективи розвитку лізингових відносин у сільському господарстві

Кризові явища, що мають місце протягом багатьох років в аграрному секторі економіки, позбавили сільськогосподарські підприємства економічної основи своєчасно поновлювати власні технічні засоби виробництва. В умовах нестачі оборотних коштів підприємства не можуть розвиватися, впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу.

Внаслідок економічної нестабільності, недостатньо розвинутої і пристосованої до ринку й потреб села кредитної системи, різко скоротилося надання сільськогосподарським підприємствам довгострокових банківських позик, які відігравали б важливу роль в оновленні їх матеріально-технічної бази.

На наш погляд, в таких складних умовах позитивно вирішити проблему оновлення матеріально-технічної бази господарств можна дещо нетрадиційним для вітчизняного сільського господарства шляхом - через лізинг, який має 2 різвиди, 3 форми (*Додаток Т*). Останній в аграрному секторі АПК застосовується в незначних обсягах, що свідчить про недостатній рівень використання тих потенціальних можливостей і переваг, які закладені в такій формі вкладання коштів в основні фонди, як лізинг.

В умовах трансформування економіки України лізинг може бути найефективнішим рішенням для підприємств, які змушені через інфляцію та податковий тягар фінансувати лише свої поточні витрати, а коштів на оновлення основного капіталу не вистачає. Наслідком є старіння та вибуття основних фондів, зниження конкурентоспроможності та збитковість господарюючих суб'єктів.

Впровадження лізингу дає відчутний вплив на оновлення основних фондів. За даними Міжнародної фінансової корпорації, у 1998 році частка основних засобів, придбаних через лізинг, у Чеській Республіці становила 28%, в Естонії – 25%, Німеччині – 19,7%, Франції – 17%, Австрії – 16,1%, Угорщині – 12,6%, Італії – 12,3%, у Польщі - 8,8%.

В країнах з розвинутою ринковою економікою лізингові операції для багатьох об'єктів господарювання стали переважаючими при технічному переозброєнні

матеріально-технічної бази виробництва. Так, частка витрат у лізингові операції в загальних капіталовкладеннях в машини і обладнання становить у США - 30%, Англії, Франції, Швеції, Іспанії - 13-17, Італії, Голландії - 12-14, Австрії, Данії, Норвегії - 8-10%. В Японії щорічний приріст лізингових операцій - 25-30% [86, с. 51;142, с. 30].

За обсягом лізингових операцій за 1996 р. Німеччина посідає третє місце, поступаючись США і Японії, він становить 33,3 млрд. дол. Лізингові фірми Німеччини розвивають досить велику активність за межами країни, особливо у Франції, Італії, Іспанії. Останнім часом вони виявляють зацікавленість і до співробітництва з постсоціалістичними країнами Східної Європи, в тому числі з Україною.

В Англії лізинговий бізнес бурхливого розвитку набув після 1970 року коли були введені податкові пільги, за якими компанії могли вираховувати 100% інвестицій із оподаткованого прибутку за рік, протягом якого вони здійснювалися. Надані пільги поступово зменшувалися, і зараз початкова знижка при купівлі машин і устаткування складає 25%. Однак, на нашу думку, реалізація такого підходу сприятиме вирівнюванню прибутковості лізингових контрактів, що має привести до збільшення валютних надходжень за рахунок фінансового експортного лізингу. Крім того, було здійснене поступове зниження корпоративного податку з 52% до 35%. Тому англійські економісти вважають, що приріст обсягу лізингових контрактів найближчим часом становитиме приблизно 15% щорічно. Фінансовий лізинг в Англії характеризується низкою специфічних особливостей:

- збереження за лізингодавцем права власності на майно на весь період договору, після закінчення якого здійснюється купівля;

- вибір типу устаткування і постачальника здійснюється тільки лізингодержувачем;

- лізингодержувач несе відповідальність за транспортування, стан і ремонт майна, починаючи з підписання угоди;

- якщо орендар відмовляється купити устаткування і воно продається лізинговою компанією третій особі, то орендар має право претендувати на частину

виручки від цього продажу.

У Франції вперше лізингові угоди почали укладатися в 1960-1961 роках. Орендно-фінансовою діяльністю почали займатися перш за все спеціалізовані фінансові компанії, які частково знаходилися під контролем іноземного капіталу. Вже в 1995 році за балансом лізингових операцій Франція була на другому місці в Європі та в п'ятірці на світовому лізинговому ринку, відкривши 33 спеціалізованих філії з лізингу за кордоном. Серед споживачів лізингових послуг значне місце посідає оптова і роздрібна торгівля, транспорт і зв'язок, а також підприємства обробної промисловості. Зросла і частка лізингових угод у сільському господарстві, на підприємствах харчової промисловості. Це відбулося завдяки політиці уряду, який стимулює підвищення конкурентноздатності продукції французьких фермерів на європейському ринку, що було б неможливо без використання самої передової техніки.

Спостерігаються високі темпи росту впровадження лізингу в Ірландії та Іспанії, що зумовлено проведенням державної політики на модернізацію економіки за рахунок імпортуємих лізингових контрактів. Частка лізингу в інвестиціях в економіку Швеції та Іспанії в даний час становить 13-17%, в Італії та Нідерландах - 12-14%, в Австрії, Данії, Норвегії - 8-10%.

З середини 80-х років лізинг включається в офіційну економічну політику Угорщини, Болгарії. Елементи лізингових структур з'являються в Чехії, Польщі, Хорватії, Росії.

Основна частина світового ринку лізингових послуг сконцентрована в "трикутнику": США - Західна Європа - Японія (табл.3.5).

Зарубіжний досвід застосування лізингу свідчить про те, що лізингові відносини розвиваються надзвичайно високими темпами. У США лізинг має найбільший обсяг інвестицій - 45%. Одна з причин швидкого зростання лізингу в США - податкові пільги: прискорена амортизація та інвестиційна податкова пільга (до 10% вартості нових інвестицій вираховувались із суми податку).

У США багато лізингових компаній не тільки знаходять об'єкт лізингу, який цікавить споживача, але і здійснюють всі економічні розрахунки, програмне

забезпечення, займаються розміщенням обладнання, поставляють науково-технічну документацію, допомагають у рекламі. Цей приклад є дуже корисним для економіки України. Американські економісти оптимістично оцінюють перспективи розвитку лізингу як у країні, так і за її межами. Вони вважають, що насиченість внутрішнього ринку орендними послугами буде доповнюватися розширенням супутнього сервісу, диверсифікацією діяльності лізингових компаній, залученням до цього виду бізнесу міжнародних банків. За 1996 рік обсяг лізингових інвестицій в економіку США складає 168,9 млрд. дол.

Таблиця 3.5

Розвиток лізингу у країнах світу

Місце в світі	Країни	Річний обсяг в млрд.дол. США	Приріст в % 2000 до 1999	Питома вага в інвестиціях, %
1	США	168,90	5,1	30,9
2	Японія	71,40	6,7	9,5
3	Німеччина	33,25	5,9	18,0
4	Великобританія	23,75	33,7	24,0
5	Південна Корея	16,31	-11,7	26,5
8	Бразилія	10,40	-12,2	18,1
9	Австралія	6,95	20,0	23,2
10	Канада	6,50	32,6	16,1
20	Колумбія	2,79	3,3	32,0
22	Чехія	1,74	52,1	20,0
27	Чилі	1,28	5,6	12,2
29	Польща	1,05	80,5	7,2
32	Угорщина	0,90	77,1	13,0
34	Малайзія	0,90	6,7	3,5
36	Росія	0,63	455,6	1,0

Підприємці Західної Європи перспективність лізингових операцій зрозуміли значно пізніше. Перші внутрішні лізингові угоди почали укладати фірми таких країн, як Швейцарія, Швеція і Австрія. У 70-х рр. створюються і національні лізингові асоціації Італії, ФРН, Англії, Франції.

Економіка Німеччини вважається в Західній Європі взірцем стійкого розвитку. Лізингові фірми Німеччини об'єднані у Федеральний союз лізингових компаній. У

1972 р, частина лізингових компаній і банків об'єдналися в Німецьку лізингову асоціацію (НЛА). З 1970 по 1990 роки обсяг обороту компаній-членів НЛА зріс з 0,8 до 94,9 млрд. марок. Таким чином, лізингові компанії відіграють значну роль в економіці Німеччини, де щорічно укладається до 2 млн. лізингових угод.

У практичному плані діяльність німецьких лізингових фірм здійснюється наступним чином. Мінімальний термін, на який здається в оренду устаткування, - 36 місяців. Максимальний термін визначається, виходячи із 90% придатності виробничого устаткування, що здається в оренду. Початковий внесок коливається від 20 до 40% вартості орендованого устаткування. Решта суми виплачується рівними частками до закінчення терміну оренди. Лізинг у даний час дає економіці країни можливість додатково залучити приблизно 13-16% загального обсягу інвестицій.

Світовий досвід доводить, що лізинг відіграє досить відчутну позитивну роль в агробізнесі. У Франції лізингом задіяно 120 компаній, Німеччині – 96, Великобританії – 68. Обсяг продажу техніки по лізингу компанією “John Deere” досяг 20% від реалізації і продовжує щорічно збільшуватися.

Розрахунок лізингових платежів доцільно здійснювати в такій послідовності:

- розраховуються розміри лізингових платежів по роках протягом дії лізингового договору;
- розраховується загальний розмір лізингових платежів за весь строк лізингового договору як сума платежів по роках;
- розраховуються розміри лізингових внесків згідно з вибраною сторонами періодичністю внесків, а також погодженими ними методами нарахування і способами виплати.

За формою лізингові платежі можуть здійснюватись:

- коштами (грошова форма);
- продукцією або послугами лізингоодержувача (компенсаційна форма);
- коштами в поєднанні з поставкою продукції або надання послуг лізингоодержувачем (змішана форма).

За періодичністю лізингові платежі бувають: щорічними, піврічними, щоквартальними, щомісячними.

При розрахунках переважно використовують платежі з фіксованою загальною сумою. Лізингова плата в даному випадку включає амортизаційні відрахування, плату за користування позиковими коштами, суму комісійної винагороди лізингодавачу і плату за надані ним додаткові послуги за угодою.

Плата за ресурси, лізингова маржа і ризикова премія складають лізинговий відсоток. Для розрахунку суми лізингових платежів використовують формулу аннуїтетів (щорічних платежів по конкретній позиції), яка відображає взаємозв'язок основних умов лізингової угоди: вартість майна, термін контракту, рівень лізингового процента, періодичність платежів.

Згадана формула має такий вид:

$$\text{Слп} = A \cdot [(Vл/Плп)] / [1 - 1/(1 + Vл/Плп)^{Плп \times Tк}]$$

де, Слп - сума лізингових платежів;

A - сума амортизації або вартість лізингового майна:

Tк - строк контракту;

Vл - лізинговий процент;

Плп - періодичність лізингових платежів.

Використання даної формули характеризує лінійний графік, який показує, що протягом всього періоду дії угоди сума кожного лізингового платежу залишається незмінною.

Наприклад, при вартості орендованого обладнання 15000 умовних грошових одиниць, терміні договору 5 років, ставці 9%, квартальній періодичності платежів сума їх буде постійно дорівнювати 956,3 ум.гр.од. ($15000 \cdot 0,06375$):

$$\text{Слп} = 15000 \cdot [0,09/4] / [1 - 1/(1 + 0,09/4)^{5 \cdot 4}] = 15000 \cdot 0,06375 = 956,3.$$

При укладанні лізингової угоди, як правило, не передбачається повна амортизація вартості орендованого майна. Розрахункова ліквідаційна вартість (залишкова вартість) не вираховується при обчисленні зносу, якщо вона не перевищує 10% початкової вартості. Слід зауважити, що загальна сума зносу не повинна перевищувати різниці між початковою і ліквідаційною вартістю

обладнання.

Для визначення суми платежу, скоригованого на величину вибраної клієнтом залишкової вартості, застосовують формулу дисконтного множника:

$$1/[1+Vз \cdot 1/(1+Вл/ПЛП)^{Плп \times Tк}],$$

де Вз - залишкова вартість.

Якщо в нашому прикладі розмір залишкової вартості дорівнює 5% (0,05), то величина дисконтного множника дорівнюватиме 0,9689:

$$1/[1+0,05 \cdot 1/(1+0,09/4)^{5 \cdot 4}] = 1/1,03204 = 0,9689$$

Якщо перший лізинговий платіж здійснюється авансом, тобто в момент підписання договору, то при поквартальній оплаті відсотка, в розрахунок суми платежу вносять ще один коректив за формулою:

$$1 / (1 + ВЛ / ПЛП) = 1 / (1 + 0,09 / 4) = 1 / 1,0225 = 0,9779$$

Остаточна сума лізингового платежу, внесеного в лізингову угоду, дорівнюватиме 906 ум.гр.од. (15 000 x 0,06375 x 0,9689 x 0,9779). При цьому структура лізингових платежів матиме такий вид (табл. 3.6).

Переважно лізингові платежі здійснюються у грошовій формі, але можуть мати й товарну форму, котрі мають компенсаційний характер і здійснюються шляхом оплати, товарами або наданням зустрічних послуг лізингодавачу. Можлива й змішана форма платежу, коли крім грошових виплат, платежі здійснюють товарами або послугами. В лізинговому договорі вказують суму лізингового платежу, спосіб його виплати та періодичність лізингових внесків.

Лізинговий платіж з авансом (депозитом) передбачає, що користувач майна дає лізингодавачу аванс в момент підписання угоди в установленому розмірі, а решта суми платежу виплачується після підписання акта про приймання обладнання в експлуатацію.

Мінімальна лізингова плата - це сума всіх лізингових платежів, яку повинен сплатити користувач за весь період лізингу.

Повна лізингова плата включає, крім того, також і суму, яку повинен виплатити лізингоодержувач, якщо він має намір придбати об'єкт лізингу у власність після закінчення терміну угоди.

Графік сплати лізингових платежів

Періодичність платежів (квартал)	Залишкова вартість на початок періоду (А – 5)	Лізингові платежі	В тому числі:	
			Відсотки 2 x (0,09 / 4)	Амортизація (3 – 4)
1	2	3	4	5
I	15000,0	906,0	-	906,0
II	14094,0	906,0	317,1	588,9
III	13505,1	906,0	303,9	602,1
IV	12903,0	906,0	290,3	615,7
Разом за 1-й рік		3624,0	911,3	2712,7
I	12287,3	906,0	276,4	629,6
II	11657,7	906,0	262,3	643,7
III	11014,0	906,0	247,8	658,2
IV	10355,8	906,0	232,9	673,1
Разом за 2-й рік		3624,0	1019,4	2604,6
I	9682,7	906,0	217,8	688,2
II	8994,5	906,0	202,4	703,6
III	8290,9	906,0	186,5	719,5
IV	7571,4	906,0	170,3	735,7
Разом за 3-й рік		3624,0	777,0	2847,0
I	6835,7	906,0	153,7	752,3
II	6083,4	906,0	136,7	769,3
III	5314,1	906,0	119,5	786,5
IV	4527,6	906,0	101,8	804,7
Разом за 4-й рік		3624,0	511,7	3012,3
I	3723,4	906,0	83,7	822,3
II	2901,1	906,0	65,2	840,8
III	2060,3	906,0	46,3	859,7
IV	1200,6	906,0	27,0	879,0
Разом за 5-й рік		3624,0	222,2	3401,8
Залишкова вартість	321,6	328,8	7,2	321,6
Всього за 5 років		18448,8	3448,8	15000

На відміну від платежу з фіксованою сумою метод нарахування невизначеного лізингового платежу ґрунтується на встановлених в договорі відсотках. При взаємній згоді за основу розрахунків можуть брати обсяг реалізації продукції, виробленої на обладнанні, яке орендується, суму одержаного прибутку від реалізації продукції та інші параметри.

На практиці переважають періодичні лізингові внески. До лізингової угоди повинен прикладатися графік сплати періодичних лізингових внесків. Одноразовий

платіж, в поєднанні з періодичними внесками, застосовується у тому випадку, якщо в угоді передбачена виплата лізингодавачу лізингового авансу.

При визначенні в договорі способу виплат сторонами може враховуватись фінансовий стан і платіжні можливості лізингоодержувача. Поряд з виплатами рівними частками можуть застосовуватись розрахунки із збільшуваними розмірами внесків в умовах освоєння обладнання і нарощуванням темпів випуску вироблюваної на ньому продукції. Прискорені платежі здійснюються лізингодавачем із стійким фінансовим станом, коли в початковий період лізингу виплачується більша частина платежів власнику обладнання.

Вигідність застосування лізингу в аграрному секторі АПК полягає в тому, що підприємство-лізингоодержувач має можливість користуватися майном без одноразової мобілізації для даної мети як власних, так і залучених коштів. Заощаджені таким чином кошти дають змогу більше залучити засобів праці, які орендуються, і направити їх в інші фонди.

Привабливою стороною лізингу є порядок здійснення платежів за лізингом. З одного боку, строки і розмір виплат є предметом взаємної домовленості сторін, і таким чином можна гнучко враховувати інтереси кожної сторони. Так, виходячи із особливостей фінансового стану лізингодавача і лізингоодержувача може застосовуватись відстрочка першого платежу, нарощування лізингових виплат або, навпаки, авансовий платіж, зниження обсягу виплат і т.д. З другого боку, взаємна заінтересованість може бути реалізована при визначенні порядку і характеру лізингових платежів, а саме: лізингові внески можуть здійснюватися із виручки від продажу виробленої на цьому обладнанні продукції, платежі можуть набувати не лише грошової форми, а й частково або повністю товарної чи зустрічних послуг.

Для того, щоб стимулювати процес створення і розвитку лізингу в Україні Уряд встановив ряд пільг для учасників лізингової діяльності.

Для лізингової компанії (лізингодавця):

1. Звільнення від сплати податку на прибуток, одержаний нею від реалізації договорів фінансового лізингу з терміном дії не менше трьох років;

2. Звільнення від сплати податку на додану вартість при виконанні лізингових послуг, зі збереженням діючого порядку сплати податку на додаткову вартість при придбанні майна, що є об'єктом фінансового лізингу;

3. Включення в собівартість продукції (робіт, послуг) у порядку формування фінансових результатів, що враховуються при оподаткуванні прибутку, платежів по відсотках за отримані позичкові засоби, у тому числі кредити банків і інших організацій, використовувані суб'єктами лізингу для здійснення операцій фінансового лізингу, а також лізингові платежі по операціях фінансового лізингу.

Для лізингоодержувача:

1. Зменшення платежів податку на майно підприємства (транспортного податку), оскільки вартість об'єктів лізингу відображається в активі балансу лізингоотримувача тільки у випадку переходу майна у власність лізингоотримувача після закінчення договору лізингу. До цього вони рахуються на балансі лізингодавця;

2. Зниження для підприємств АПК, які не на сплаті фіксованого сільгосподатку. Адже, лізингові платежі відносяться на витрати, що включаються в собівартість продукції. Оскільки розмір амортизаційних відрахувань менше лізингових платежів, то оподатковувана база помітно зменшується.

Спрощення бухгалтерського обліку, тому що облік основних коштів, нарахування амортизації, сплату частини податків і зборів, а також управління боргом здійснює лізингова компанія;

3. Прискорене і якісне відновлення виробничої бази шляхом додаткового фінансування;

4. Використання гнучких схем погашення заборгованості.

Порівнюючи зарубіжні роботи з лізингу з вітчизняними методиками лізингу, можна відзначити три істотних недоліки останніх:

- по-перше, у вітчизняних роботах часто немає аналізу зовнішнього середовища - тих умов, які обґрунтовують коректне використання вибраного методу оцінки інвестицій для аналізу лізингу. Найчастіше застосовуються п'ять основних методів оцінки інвестицій, які можна об'єднати в дві групи: методи, засновані на

застосуванні концепції дисконтування, тобто визначення чистої поточної вартості, розрахунок рентабельності інвестицій, розрахунок внутрішньої норми доходу; методи, що не передбачають застосування концепції дисконтування, а передбачають розрахунок періоду окупності інвестицій та визначення бухгалтерської рентабельності інвестицій;

- по-друге, найбільша складність полягає саме у визначенні завдання. Воно починається з вибору і обґрунтування критерію (системи критеріїв), на якому (яких) в подальшому може бути побудована методика оцінки лізингу. Основними вимогами до критеріїв є: об'єктивність - дозволяти оцінити принцип, що досліджується, однозначно і не допускати спірних оцінок; адекватність - оцінювати саме те, що має бути оцінене; нейтральність - рівноцінне ставлення до явищ, що досліджуються. Вітчизняні методики лізингу, в своїй більшості, не відповідають саме цим вимогам;

- по-третє, найважливіший мотив для видимих відмінностей в методиках лізингу - визначення предмета дослідження. Тобто по-різному дається відповідь на питання "Що таке лізинг?". У більшості вітчизняних джерел лізинг розглядається як форма оренди. Мабуть, недостатня розвиненість ринкових відносин в країнах СНД стала причиною обґрунтування багатьох вітчизняних методик лізингу виключно на розрахунку орендних ставок і величини орендної плати. З іншого боку, вивчення зарубіжної літератури з питань лізингу дозволяє зробити висновок, що між лізингом та орендними відносинами є суттєві відмінності.

Важливо розробити чіткі критерії відбору лізингодавців. Головні умови цих критеріїв мають бути такі: строк лізингової угоди, вартість об'єкта лізингу, розмір винагороди лізингодавця, гарантії забезпечення зобов'язань по угоді, умови страхування, терміни поставки техніки, можливість гарантійного та сервісного обслуговування.

Використання бюджетних коштів у процесі активізації інвестиційної діяльності комерційних лізингових компаній в аграрному секторі, на нашу думку, може бути представлено такими основними напрямками:

1. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки проводиться

протягом 1 року угоди; при фінансовому лізингу – в частині лізингового платежу, який є передоплатою і не може перевищувати суму, що амортизується за відповідний період, тобто 15% вартості сільськогосподарської техніки;

2. Компенсація лізингодавцю (у випадку використання залучених коштів) процентної ставки банківського кредиту за умови укладання ним угод фінансового лізингу: для кредитів у національній валюті до 70% облікової ставки, встановленої Національним банком України на день укладення кредитної угоди (але не більше 10% річних), для кредитів в іноземній валюті – до 5% річних.

3. Компенсація лізингодавцю (у випадку використання власних коштів) величини винагороди за угодами фінансового лізингу: в розмірі, який не перевищує 70% облікової ставки, встановленої Національним банком України на день укладання кредитної угоди (але не більше 10% річних).

Механізм компенсації запропонований в пункті 2 і 3 дозволить комерційним лізингодавцям встановлювати значно нижчу плату за лізингові послуги порівняно з процентними ставками банківського кредиту, що допоможе значно збільшити частку лізингових операцій в аграрному секторі економіки.

Незважаючи на зростаючу потребу в лізингу сільськогосподарської техніки, пов'язану з розвитком багатоукладності, нестачею або відсутністю необхідного капіталу в сільськогосподарських товаровиробників, розширення обсягу лізингових операцій стримується неврегульованим законодавством, невирішеною проблемою загальноприйнятих за кордоном податкових пільг, відсутністю мережі лізингових фірм, правових основ їх функціонування і підготовки кадрів, ціновим диспаритетом, необґрунтовано високими ставками за послуги лізингових компаній, чому сприяє відсутність конкуренції між ними. Тому в агропромисловому комплексі доцільно прискорити процес створення мережі лізингових компаній для ширшого залучення додаткових коштів комерційних банків та іноземних інвесторів.

Посиленої уваги потребує законодавче та нормативне забезпечення лізингових відносин, оскільки створення сучасного економічного законодавства стримує ділову активність всіх учасників бізнесу, і лізинговий бізнес тут не виняток. Необхідно вирішити питання єдиного стабільного оподаткування на всій території країни, яке

зможе зацікавити великі іноземні лізингові компанії, що мають сучасні високоякісні об'єкти лізингу для переоснащення підприємств. При наявності конкуренції між лізинговими і фінансовими компаніями обмежений попит на об'єкти лізингу змусить лізингодавців знижувати лізингові ставки.

У нинішньому законодавстві є ряд неузгодженостей, які роблять фінансовий лізинг менш економічно привабливим для потенційних орендарів основних засобів. Так, згідно з Законом України “Про лізинг” лізингові платежі повністю включаються у витрати лізингодавців і тим самим зменшують його прибуток. У той же час Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” у валові витрати платника податку включається не вся сума лізингових платежів у частині виплачуваного за відповідний період основного боргу, яку займає домінуюче місце в їх структурі, а лише частина його, еквівалентна річній сумі амортизації об'єкта лізингу. Це означає, що в разі, коли строк лізингової угоди менше строку корисного використання основного засобу, а таке явище характерне для абсолютної більшості лізингових угод, то у валові витрати платника податку включатиметься менша сума витрат на величину різниці між вартістю об'єкта лізингу і сумою амортизації, нарахованої за роки дії лізингової угоди. Зазначена різниця може бути досить істотною і зростає пропорційно до зменшення строку дії лізингової угоди порівняно із строком корисного використання об'єкта лізингу. Цим самим завищується прибуток підприємства як об'єкт оподаткування, і лізингоотримувачі несуть через це більші витрати по відрахуванню до бюджету. Для аграрних підприємств ця проблема стане особливо актуальною із завершенням дії Закону України “Про фіксований сільськогосподарський податок”. Необґрунтованість наведеної юридичної норми є очевидною. Якби, наприклад, підприємство не взяло основний засіб у довгострокову оренду, на умовах фінансового лізингу, а придбало його за гроші чи кредит, воно нарахувало б на даний основний засіб амортизацію протягом всього строку його корисного використання і завдяки цьому збільшувало б свої валові витрати. В результаті прибуток до оподаткування по підприємству зменшувався б і воно витрачало менше коштів по платежах у бюджет.

Як видно, через недосконалість податкового законодавства фінансовий лізинг

як спосіб придбання основних засобів частково втрачає свою економічну привабливість. Тому з метою стимулювання розвитку фінансового лізингу доцільно передбачене в Законі “Про лізинг” положення щодо включення лізингових платежів у витрати лізингоотримувачів поширити повною мірою і на податкове законодавство.

Позитивним моментом в розвитку лізингових відносин є прийняття Закону України “Про фінансовий лізинг”. Так, у ньому передбачена можливість застосування сублізингу, розширені права лізингодавців тощо. Однак, з окремими положеннями Закону ми не погоджуємося і вважаємо, що це зроблено в інтересах лізингодавців, а не лізингоотримувачів сільськогосподарської техніки. Насамперед, це стосується мінімального строку укладання лізингової угоди, який у новому Законі відсутній взагалі. До 2004 року мінімальний термін регламентувався і був не менший строку, за який амортизується 60 відсотків вартості об’єкта лізингу, визначеної в день укладання договору. Якщо законодавчо не передбачити мінімального строку лізингової угоди, лізингодавці з метою мінімізації ризику і прискорення обігу авансованих ними коштів диктуватимуть свої умови, зокрема скоротять строк угоди до 2-3 років. Це передбачає збільшення виплат лізингоотримувачів у коротші терміни, що негативно позначиться на фінансовому стані сільськогосподарських підприємств.

В різних країнах мінімальний строк переданого в лізинг майна стосовно терміну його амортизації використовують по-різному. Наприклад, у Нідерландах застосовують 100% амортизаційного строку майна, що передається в лізинг, у ФРН – 40-70%, у Великобританії – 90%, у США угода укладається на повний строк використання об’єкта лізингу, у Франції такий строк не визначається.

Не менш важливим елементом, що вирішує долю фінансового стану аграрного підприємства є метод нарахування амортизації і строк корисного використання об’єкта лізингу. Щоб пересвідчитися в цьому, здійснимо необхідні розрахунки. При умові, що за період лізингової угоди має бути відшкодовано не менше 60% вартості об’єкта лізингу. Припустимо, що об’єктом лізингу є комбайн “Славутич”, який має вартість 516,6 тис. грн., термін корисного використання – 10 років. Згідно цих умов

мінімальний термін угоди буде таким, за який лізингодавцю буде відшкодовано 310,0 тис. грн. вартості об'єкта лізингу $(516,6 \cdot 60)/100$, але ця сума може бути відшкодована за різні терміни його експлуатації залежно від вибору методу нарахування амортизації (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Річна сума амортизації на об'єкт лізингу вартістю 516,6 тис. грн. і терміну корисного використання 10 років за різних методів нарахування амортизації

Роки	Прямолінійний метод	Кумулятивний метод	Метод прискореного зменшення залишкової вартості	Метод амортизації, передбачений податковим законодавством
Перший	51,7	93,0	103,3	77,5
Другий	51,7	82,7	82,7	155,0
Третій	51,7	77,5	66,1	103,3
Акумуляована сума амортизації	155,1	253,2	252,1	335,8
Четвертий	51,7	67,2,	52,9	-
Акумуляована сума	206,8	320,4	305,0	-
П'ятий	51,7	-	42,3	-
Шостий	51,7	-	-	-
Акумуляована сума	310,2	-	-	-

При використанні прямолінійного методу вартість об'єкта основних засобів погашається однаковими частинами протягом усього періоду його експлуатації. Річна сума амортизації визначається діленням амортизованої вартості на очікуваний термін використання об'єкта основних засобів:

$$A = V_a / T,$$

де A – сума амортизаційних відрахувань, грн.;

V_a – амортизована вартість об'єкта, грн.;

T – очікуваний термін використання об'єкта.

Використовуючи метод прямолінійного списання, визначаємо річну суму амортизаційних відрахувань: $516600/10 = 51660$.

Тобто за даного методу 60% вартості об'єкта комбайна відшкодовується за 6 років.

При методі прискореного зменшення залишкової вартості річна сума амортизації визначається, виходячи із залишкової вартості об'єкта на початок звітнього року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації щодо введення протягом року об'єктів і подвоєної річної норми амортизації, обчисленої, виходячи з терміну корисного використання об'єкта.

Норма амортизації в даному випадку розраховується аналогічно нормі амортизації при використанні прямолінійного методу нарахування амортизації, тобто використовується подвоєна ставка амортизаційних відрахувань, розрахована методом прямолінійного списання.

При цьому норму амортизації обчислюємо наступним чином:

$$N_a = 2 \cdot (51,66/516,6) = 2 \cdot (516,6/10)/516,6 = 2/10.$$

Норма амортизації становитиме 0,2.

Річна норма амортизації за кумулятивним методом визначається як добуток амортизованої вартості та кумулятивного коефіцієнта.

Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням числа років, що залишаються до кінця очікуваного терміну служби об'єкта основних засобів, на суму чисел років його корисного використання.

Сума чисел років – це результат підсумовування порядкових номерів тих років, протягом яких функціонує об'єкт.

Так, якщо термін служби об'єкта дорівнює 10 рокам, сума чисел років становить:

$$1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 + 10 = 55.$$

Річна норма амортизації визначається як співвідношення терміну служби, який залишився (на початок звітнього року), до суми чисел років.

У прикладі ця норма складає:

1 рік експлуатації – 10/55;

2 рік експлуатації – 9/55;

3 рік експлуатації – 8/55;

- 4 рік експлуатації – 7/55;
- 5 рік експлуатації – 6/55;
- 6 рік експлуатації – 5/55;
- 7 рік експлуатації – 4/55;
- 8 рік експлуатації – 3/55;
- 9 рік експлуатації – 2/55;
- 10 рік експлуатації – 1/55.

Для визначення річної суми амортизаційних відрахувань норму амортизації відповідного року помножують на різницю між первісною вартістю об'єкта та його ліквідаційною вартістю, тобто амортизовану вартість:

$$A = N_a \cdot (V_p - V_l).$$

Розрахуємо амортизацію об'єкта основних засобів, використовуючи кумулятивний метод, що покажемо в табл.3.8.

Таблиця 3.8

Розрахунок амортизації об'єкта за кумулятивним методом

Рік	Амортизована вартість	Кумулятивний коефіцієнт	Сума амортизаційних відрахувань	Сума накопиченої амортизації
1	516,6	0,18	93,0	93,0
2	516,6	0,16	82,7	175,7
3	516,6	0,15	77,5	253,2
4	516,6	0,13	67,2	320,4
5	516,6	0,11	56,8	377,2
6	516,6	0,09	46,5	423,7
7	516,6	0,07	36,2	459,9
8	516,6	0,05	25,8	485,7
9	516,6	0,04	20,7	506,4
10	516,6	0,02	10,3	516,6

Дані табл. 3.8 свідчать, що при застосуванні податкового методу прискореної амортизації за перших три роки погашається відповідно 15, 30 і 20% первісної вартості основного засобу, що становить 335,8 тис. грн. або на 25,8 тис. грн. більше мінімальної суми погашення вартості об'єкта лізингу. Тобто за даного методу 60% вартості погашається за 2 роки і 9 місяців $(103,3/12) = 8,61$ тис. грн.; $(103,3-$

25,8)/8,61=9. При застосуванні кумулятивного методу – за три роки і 10,1 місяців, методу прискореного зменшення залишкової вартості – за 4 роки і 1,4 місяців, і нарешті, прямолінійного методу за 6 років.

Отже, найбільше фінансове навантаження на економіку лізингоотримувача формується при застосуванні податкового методу прискореної амортизації, потім методу прискореного зменшення залишкової вартості і кумулятивного.

Найпривабливішим для лізингоотримувача є застосування методу прискореного зменшення залишкової вартості, особливо прямолінійного.

Значно зростає фінансове навантаження на лізингоотримувача при встановленні меншого терміну корисного використання основного засобу. Якщо, скажімо, в нашому прикладі цей строк взяти не 10, а 8 років, то з'ясується, що при застосуванні прямолінійного методу за перші 6 років експлуатації об'єкта лізингу акумульована сума амортизації становитиме 387,45 тис. грн. або більше, ніж за 10 річного терміну використання, на 77,25 тис. грн., що рівнозначно скороченню терміну погашення 60% вартості об'єкта лізингу з 6 років до 5 років і 5 місяців. Аналогічна ситуація складається і при застосуванні інших методів нарахування амортизації.

Отже, взятий для розрахунку термін корисного використання основного засобу, а також метод нарахування амортизації відіграють вирішальну роль у визначенні мінімального терміну лізингової угоди.

Лізингоотримувачі в більшості випадків намагаються уникнути великого фінансового навантаження у перші роки дії лізингової угоди через свій недостатньо стабільний фінансовий стан на етапі її укладання. Саме тому лізингоотримувач зацікавлений у збільшенні мінімального терміну лізингової угоди і подовженні корисного строку використання основного засобу.

Вирішення даної проблеми ускладнюється тим, що згідно з П (С) БО 7 “Основні засоби” підприємства отримали право самостійно встановлювати термін корисного використання основних засобів.

Для уникнення негативних явищ, ми пропонуємо, на законодавчому рівні встановити мінімальний термін лізингової угоди, за який погашається не менше 60% вартості об'єкта лізингу, централізовано встановлювати термін корисного використання основних засобів. У Законі України “Про фінансовий лізинг” передбачити можливість зменшення фінансового навантаження на лізингоотримувача шляхом введення положення, яке передбачало б можливість використання прямолінійного методу нарахування амортизації, який забезпечить відносно меншу акумульовану суму амортизації в перші роки дії лізингової угоди *(Додаток С)*.

Ознакою монополізованості ринку лізингових послуг у сільському господарстві є той факт, що лізингові компанії часто встановлюють високі ставки передоплати (до 30%) і цим самим ставлять лізингоотримувачів у складне фінансове становище через необхідність здійснення великого одноразового платежу на початок дії лізингової угоди (передоплата плюс сума лізингових платежів за рік). Сільськогосподарські підприємства змушені йти на укладання лізингової угоди внаслідок відсутності більш привабливіших варіантів придбання техніки.

Послаблення монопольного впливу лізингодавців у цій частині лізингових відносин можна досягти двома альтернативними шляхами: або законодавчо обмежити розмір передоплати, встановивши її верхню межу на рівні річної амортизації, нарахованої на об'єкт лізингу прямолінійним методом, або диференціювати ставку лізингової маржі залежно від розміру передоплати за принципом: чим більша частка передоплати у вартості об'єкта лізингу, тим меншою має бути ставка лізингової маржі, і навпаки.

Крім того, з практики лізингових відносин необхідно виключити встановлення лізингодавцями так званої торговельної надбавки до вартості об'єкта лізингу, що значно збільшує вартість лізингової угоди.

Таким чином, використовуючи переваги лізингу, сільськогосподарські товаровиробники, не маючи достатніх коштів, без залучення кредитів, можуть

використовувати у виробництві нове прогресивне обладнання і технології.

Запровадження лізингу може бути повною мірою реалізоване за умов активнішого втручання держави в даний процес. Насамперед, треба значно збільшити фінансові ресурси на формування лізингового фонду. Взагалі, державний підхід має відчуватися у всьому, що так чи інакше пов'язане з лізинговим бізнесом, має відбуватися поєднання ринкової ініціативи з державною підтримкою.

Висновки до розділу 3.

1. З метою покращення кредитних відносин в сільському господарстві потрібно створити Державний фонд кредитної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок: коштів, одержаних від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі одного відсотка, поверненої заборгованості по раніше одержаних позичках з державного бюджету, отриманих коштів в порядку різної допомоги, надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за відсотками за ці кредити, інших джерел.

Кошти фонду спрямовувати на кредитування сільськогосподарських товаровиробників, інвестування в сільське господарство нових прогресивних технологій, підвищення конкурентоспроможності, розвиток лізингової діяльності.

2. Для нормального функціонування кредитних відносин в аграрно-промисловому комплексі необхідно забезпечити можливості для здійснення як мінімум простого відтворення через підтримку цін і доходів, яка повинна здійснюватись шляхом міжгалузевого перерозподілу частки прибутку (до 50 відсотків), одержаного понад середню норму прибутку всього народногосподарського комплексу України;

3. Доцільно формувати за участю комерційних банків агрофінансові групи, що об'єднують виробників сировини, переробників, зберігання і реалізацію продукції; з метою створення системи сезонного кредитування на основі застави

сільськогосподарської продукції.

4. Доцільно створити Державний селянський іпотечний банк з наданням йому функцій інвестиційного та кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земельних ділянок і майна, майнових та інших прав на користування, здійснення лізингових і факторингових операцій, надання консалтингових послуг, страхування майна, життя та фінансових ризиків у сільській місцевості, обслуговування зовнішньоекономічних операцій сільськогосподарських товаровиробників.

5. Необхідно розвивати нові фінансові інституції - кредитні спілки та кредитні союзи, які повинні відігравати ключову роль у мікrokредитуванні сільськогосподарського виробництва і у майбутньому мають стати надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні. Встановлено, що розвитку кооперативного руху в кредитній сфері сільського господарства перешкоджають такі фактори: недовіра населення до різного виду фінансових структур, необізнаність та недостатня інформованість населення про принципи і переваги кредитної кооперації.

6. З метою удосконалення кредитних відносин слід запровадити механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель трирівневої кредитної кооперації, що функціонально поєднає місцеві, регіональні та центральний кооперативні кредитні установи з обов'язковим проходженням структуроутворюючих процесів знизу вгору.

7. В складних фінансових умовах доцільно вирішувати проблему оновлення матеріально-технічної бази господарств через лізинг, який забезпечує економію коштів підприємства в порівнянні зі звичайним кредитом на придбання основних засобів до 10 відсотків від вартості устаткування за весь термін лізингового договору.

8. З метою удосконалення лізингових відносин пропонується на законодавчому рівні встановити мінімальний строк лізингової угоди не менше 60% вартості об'єкта лізингу, передбачити пряmolінійний метод нарахування амортизації. Задля покращення стану офіційної статистики про стан лізингу потрібно розробити та ввести форми фінансової звітності для суб'єктів лізингових відносин.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методологічних і прикладних засад удосконалення кредитних відносин в сільському господарстві.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

1. Для створення нормальних умов виробничо-фінансової діяльності сільського господарства необхідно сформулювати ефективний економічний механізм, у складі якого особливе місце посідає система кредитних відносин. Нормальне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного зростання результативності сільськогосподарських товаровиробників.

2. На основі дослідження теоретичних засад поставленої проблеми уточнено розуміння суті кредитних відносин як системи економічних відносин між суб'єктами ринку щодо надання позики у грошовій або товарній формах на умовах, передбачених договором, який визначав би умови отримання та повернення кредиту, форму повернення, розмір відсоткової ставки, графік сплати, права та обов'язки. Кредитні відносини аграрного сектора характеризують якісно новий рівень розвитку економіки, коли виробничому процесу передують кредит, кредитна операція, яка дає змогу завчасно визначати обсяги виробництва та умови реалізації продукції на певному ринку.

3. Основну нішу у системі кредитних відносин повинні займати кооперативні банки, кредитні кооперативи та спілки, державні іпотечні банки, державні сільськогосподарські банки, лізингові компанії та фонд державної підтримки. Раціональні кредитні відносини разом з іншими економічними ланками і структурами активно сприяють підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва і зміцненню взаємовигідних договірних ринкових зв'язків між всіма виробничими і господарськими підрозділами АПК: аграрними товаровиробниками, сервісними та переробними підприємствами, іншими організаціями.

4. На основі узагальнення зарубіжного досвіду і передової вітчизняної практики запропоновано модель формування специфічної системи кредитного обслуговування сільського господарства, що базується на раціональному поєднанні діяльності конкурентних державних і приватних кредитних установ, які забезпечать ефективне кредитування підприємств аграрної сфери економіки. Доцільно використовувати державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, що пов'язано з особливістю функціонування сільського господарства.

5. З метою комплексного підходу до оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників обґрунтовано методичні засади та запропоновано особливу увагу у виборі позичальника звертати на аналіз особистості керівника підприємства, його ділову репутацію і компетентність.

6. Доцільно створити Державний фонд кредитної підтримки, який повинен формуватися за рахунок: коштів, одержаних від реалізації продукції всіх товаровиробників в розмірі одного відсотка, поверненої заборгованості по раніше одержаних позичках з державного бюджету, отриманих коштів в порядку різної допомоги, надходження від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за відсотками за ці кредити, інших джерел. Кошти фонду спрямовувати на кредитування сільськогосподарських товаровиробників, інвестування в сільське господарство нових прогресивних технологій, підвищення конкурентоспроможності, розвиток лізингової діяльності.

7. Обґрунтовано комплексні заходи щодо запровадження іпотечного кредитування на основі створення Державного селянського іпотечного банку України як засобу залучення під заставу земельної ділянки кредитних ресурсів для довгострокового користування, що сприяє активізації кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запобіганню спекуляції і тіньового ринку землі, стимулюванню економічного і соціального розвитку села. Відсоткові ставки за іпотечними позичками повинні бути диференційованими в залежності від фінансового стану позичальника.

8. З метою удосконалення кредитних відносин за постійної нестачі кредитних

ресурсів для підприємств сільського господарства одним з першочергових завдань спеціалізованих кредитних підприємств по обслуговуванню сільськогосподарських виробників є мобілізація внутрішніх фінансових ресурсів цього сектора економіки. Основним джерелом таких коштів повинні стати кошти підприємств та сільського населення, які знаходяться нині поза кредитною системою та в універсальних комерційних банках і використовуються ними значною мірою для кредитування різних комерційних структур. Залучення цих коштів у кругообіг підприємств запропоновано здійснювати кредитним спілкам та кооперативам, які стануть надійною підставою для створення кооперативних банків в Україні.

9. В практику кредитних відносин слід запровадити механізм формування кооперативної кредитної системи обслуговування сільського господарства на базі розвитку кредитних спілок та кооперативних банків. Запропоновано модель трирівневої кредитної кооперації, що функціонально поєднає місцеві, регіональні та центральний кооперативні кредитні установи.

10. Запропоновано вирішувати проблему оновлення матеріально-технічної бази господарств через лізинг. З метою удосконалення лізингових відносин пропонується на законодавчому рівні встановити мінімальний термін лізингової угоди не менше 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, передбачити прямолінійний метод нарахування амортизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П.Т.Саблука та ін. - К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.
2. Алексійчук В.М. Кредитне обслуговування АПК: досвід та напрямки розвитку, - К.: ІАЕ УААН, 1998. – 92 с.
3. Алексійчук В.М. Напрями реформування системи кредитного забезпечення в АПК // Економіка АПК. – 1998. – №1. – С. 40-45.
4. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учеб. Пособие / Под ред. Проф.. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 471 с.
5. Андрійчук В.Г. Агролізінг на пореформеному етапі розвитку аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С. 19-24.
6. Антоненко О.І. Методи оцінки вартості фінансових ресурсів підприємств // Фінанси і фінансова інфраструктура АПК. – Київ. – 2001. – С. 10-14.
7. Антонов Н.Г., Пессель М.А. Денежное обращение, кредит и банки. – М.: Финстатинформ, 1995. – 135 с.
8. Анулова Г.Н. Денежно-кредитное регулирование: опыт развивающихся стран. – М.: финансы и статистика, 1992. – 230 с.
9. Баєва О.І. Місце ризику в лізингових відносинах у АПК України // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука. – Київ. – 2001. – С. 173-176.
10. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. Фінансова діяльність підприємства: Підручник. - К.: Либідь, 1998. – 312 с.
11. Банківська енциклопедія / Під ред. д.е.н., професора Мороза А.М. – К.: Фірма “Ельтон”, 1993. – 345 с.
12. Банківські операції: Підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф.

Пуховкіна та ін.; За ред. д.е.н., проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.

13. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп./ А.М. Мороз, І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д.е.н., проф. А.М. Мороза. – К.:КНЕУ, 2002. – 476 с.

14. Банковское дело: Учебник // Под ред. О.Й. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 576 с.

15. Банковское дело: Учебник / Под ред. д.э.н., проф. Г.Г. Коробовой. – М.: Юрист, 2002. – 751 с.

16. Безуглий М. Якою повинна бути державна фінансова підтримка аграрного сектора? // Пропозиція. – 2003. – №12. – С. 12-14.

17. Бень Т.Г., Довбня С.Б. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси. – 2002. – №8. – С. 53-61.

18. Березовик В. Кредитні відносини банків з агропромисловим комплексом України // Економіка України. – 2003. – №1. – С. 18-23.

19. Бизнес-план инвестиционного проекта: отечественный и зарубежный опыт. Современная практика и документация. Учеб. Пособие / Под ред. В.М. Попова. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 418 с.

20. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування: Навч. Посібник. – Вид. 2-ге / С.Ф. Покропивний, Соболь, Г.О. Швиданенко, О.Г.Дерев'яненко. – К.: КНЕУ, – 2002. – 379 с.

21. Білик Ю.Д. Економічний оборот землі в системі ринкових відносин // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. – К.:ІАЕ УААН, 2003. – С. 478-488.

22. Бобкова Ю.И. США: центральный банк и экономика. – М.: Наука, 1988. – 230 с.

23. Боев В. Совершенствовать экономический механизм развития АПК // АПК: экономика, управление. – 1993. – №6. – С. 61-64.

24. Боева Ф. Субсидирование и кредитование сельского хозяйства во Франции // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1992. – №5. – С. 34-46.
25. Бороденко С. Застава як форма забезпечення кредитів // Економіка, фінанси, право. – 2001. – №4. – С. 15-19.
26. Брагинский С. Кредитно-денежная политика в Японии. – М.: Наука, 1989. – 120 с.
27. Брицен А. Ефективне управління ризиками в сільському господарстві // Welcome. – 2002. – №11-12. – С. 4-8.
28. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 255 с.
29. Вовченко С.М. Практика та перспективи кредитування підприємств АПК Банком “Аваль” // Welcome. – 2002. – №2-3. – С. 35-40.
30. Волков С. Перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні // Вісник НБУ. – 2003. – №6. – С. 49-55.
31. Волохов А. Підвищення ефективності кредитування шляхом розподілу функцій у кредитному процесі // Вісник НБУ. – 2002. – №1. – С. 30-33.
32. Гайдуцький П.І. Аграрний сектор: від реформи до стратегії розвитку(питання власності та господарювання) // Економіка АПК. – 2003. – №2. – С. 29-32.
33. Галасюк В. Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? // Вісник Національного банку України. – 2001. – №5. – С. 54-56.
34. Гальчинський А. С. Теорія грошей: Навч. посібник. - К.: Основи. - 1996.- 413 с.
35. Гладких Д. Основні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні, або колективний портрет українського позичальника // Вісник Національного Банку України. – 2001. – №6. – С. 49-53.
36. Гринчишин П.С., Мороз Л.В., Тимошенко І.І. Фінансово-кредитна,

податкова та інвестиційна політика у агропромисловому комплексі (зарубіжний досвід). – Київ. – 1994. – С. 27-35.

37. Гроші і кредит Підручник / За ред. проф. Івасіва Б.С. - Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 510 с.

38. Гроші і кредит. Підручник / М.І. Савлук, А. М. Мороз М.Ф. Пуховкіна та ін. - К.: Либідь. – 1992. – 331 с.

39. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф.Пуховкіна та ін. / За ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.

40. Гроші та кредит: Підручник / За ред. проф. Б. С. Івасіва. - К.: КНЕУ, 1999. – 404 с.

41. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях: Навч. посібник / За ред. Б.Л. Луціва.-2-ге видання, перероб. - Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 225 с.

42. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами // Економіка АПК. – 2003 – №1. – С. 86-90.

43. Гудзь О.Є. Кредитне забезпечення підприємств аграрного сектора економіки: досвід та проблеми // Бухгалтерія. – 2002. – №13. – С. 27-30.

44. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики). - Львів: ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.

45. Гуцал І.С. Процентні ставки за кредитами // Фінанси. – 2002. – №11. - С. 100-107.

46. Дворядкин Н., Козаченко В., Гайдук В. Государственное регулирование сельскохозяйственного производства за рубежом и в России // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1998. – №4. – С. 12-15.

47. Дем'яненко М.Я. Реформування фінансів в період становлення ринкових відносин в АПК / Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука П.Т. - Київ. – 2001. – С. 4-10.

48. Демяненко М.Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель // Економіка АПК. – 2003. – №2. – С.98-104.
49. Дем'яненко С.І. Досвід Німеччини під заставу сільськогосподарської землі // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С. 134-139.
50. Дем'яненко С.І. Вплив макроекономічного регулювання на виробничі витрати у сільському господарстві. - К., 1996. – 100 с.
51. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграф книга, 2000. – 512 с.
52. Дишлюк О.А. Сучасні тенденції інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки та напрями його активізації // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука П.Т. – Київ. – 2001. – С.196-198.
53. Діденко М.І. Методичні підходи до визначення привабливості АПК регіонів для іноземних інвесторів // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука П.Т. – К. – 2001. – С.239-243.
54. Добрякова С.В. Неприбуткова природа сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С.91-95.
55. Довгань Л.П. Визначення оптимальної вартісної структури капіталу та мінімізації ризиків залучення позикових коштів у акціонерних товариствах // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №12. – С.30-34.
56. Економіка і організація аграрного сервісу / За ред. П.О. Мосіюка. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 345 с.
57. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.1 / Ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 863 с.
58. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т.3 / Ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 847 с.
59. Економічна енциклопедія: У 3-х т.Т.2 / Ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 951 с.

60. Економічний довідник аграрника. В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін. / За ред. Ю.А. Лузана, П.Т. Саблука, -К.: “ПресаУкраїни”, 2003. – 800 с.

61. Єфіменко Н.М. Кредитоспроможність позичальника як інструмент визначення кредитного ризику // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука. – Київ, 2001. – С.75-79.

62. Забезпечення умов розвитку банківського кредитування агропромислового виробництва // Формування ринкового механізму в аграрному секторі економіки АПК / За ред Терещенка В.К.- К.: ЗАТ “Нічлава”, 2002. – С. 336-345.

63. Заїка І.П. Оцінка ефективності використання готової продукції як умовного фінансового ресурсу Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука П.Т. – Київ, – 2001. – С. 26-31.

64. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – №1. – С. 3-47.

65. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про оренду землі” // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №4. – С.294-298.

66. Закон України “Про господарські товариства” // Діло. – 1994. – №26.

67. Закон України “Про заставу” від 02.10.1992 р. №2654-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – №47. – С. 42-49.

68. Закон України “Про іпотеку” // Бюлетень систематизованого законодавства України. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №38. – С. 28-40.

69. Закон України “Про кредитні спілки” від 20 грудня 2001 року №2908 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2002. – №1. – С. 3–18.

70. Закон України “Про лізинг” із змінами від 14 січня 1999 року №394 – XIV// Податки та бухгалтерський облік. – 2002. - №20.

71. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. №1679-

XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. - 1999. - №7. - С.3-23.

72. Закон України “Про оцінку земель” // Офіційний вісник України. – 2004. - №1. – С.294-298.

73. Закон України “Про кооперацію” // Відомості ВРУ. – 2004. – №5. – С.148-160.

74. Закон України “Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 року №887-ХІІ.

75. Закон України “ Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 - 2004 років” від 18 січня 2001 року №2238.

76. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. // Welcome. - 2002. - №11-12. – С.4-8.

77. Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” // Відомості ВРУ. – 3003. – №26. – С.191.

78. Закон України “Про фермерське господарство” // Відомості ВРУ. – 2003.- №45. – С. 363-345.

79. Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” від 18.06.1991р., №1202-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - №35.

80. Залучення іноземних кредитів: довідково-методичні матеріали для сільськогосподарських товаровиробників // За редакцією Саблука П.Т.- Київ. - 1999.

81. Зарубежный опыт государственного регулирования сельскохозяйственного производства / Федорова Л.А. // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 1992. – Сер.5. – Вып.1. – С.80-82.

82. Зеленкова Н. М. Финансирование и кредитование капитальных вложений: Учебник. – 3-е изд., пере раб. и доп. – М: Финансы и статистика, 1990. – 220 с.

83. Земельна реформа: питання і відповіді. – Київ. – 2000. – С. 25-78.

84. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001. - №2768. // Український інвестиційний журнал “WELCOME” – 2002. – №2-3. – С.48-82.

85. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Друге видання, доповнене і перероблене. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
86. Зуб Г.Е. Сучасний стан розвитку кредитування в аграрному секторі економіки та державна політика // Welcome. – 2002. – №2-3. – С. 4-8.
87. Іванишин В.В. Економічний механізм формування та функціонування лізингових відносин // Економіка АПК. – 2002. – №10. – С. 49-53.
88. Іванов В.М., Софіщенко І.Я. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Курс лекцій. - К.: МАУП, 2001. – 232 с.
89. Іванов В.М., Молчанов В.Б. Грошовий обіг у Київській Русі // Вісник ЖІТІ. – 1995. - №4. – С. 131-134.
90. Івасів Б.С. Кредитний механізм і деякі його форми // Вісник Національного банку України. – 1997. – №11. - С. 54-56.
91. Івасів Б. С., Клапків М.С. Економічний зміст та форми страхування кредитів // Вісник Національного банку України. – 1998. – №5. – С. 51-52.
92. Івасів Б.С. Операції комерційних банків: Навч. Посіб. – К.: Основи, 1992. - 230с.
93. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 №368 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. - №10. – С. 3-35.
94. Калінчик М.В. Іпотека землі: Що далі? // Економіка та держава. – 2003. – №2. – С. 46-48.
95. Киристюк Г. М., Ляховский В. С. Оценка банком кредитоспособности заемщика // Деньги и кредит, 1993. – №4. – С.34-56.
96. Кисіль М.І. Інвестиційний процес в АПК України у період ринкової трансформації економіки // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред. Саблука. – Київ. – 2001. – С. 189-196.
97. Клименко Т. Кредитна діяльність банків України // Економіка України. –

2000. - №3. – С. 34-37.

98. Коваленко В.В. Особливості кредитування підприємств і організацій сучасних умовах // Фінанси України. – 1998. – №10. – С. 84-88.

99. Ковальчук А. Т. Банківський кредит: правові засоби повернення. - К.: 1-ю “Знання”, КОО, 2001. – 150 с.

100. Ковальчук Л. Кредити – річ приземлена // Пропозиція. - 2001. - №2. - С.21-22.

101. Колотуха С.М., Мельник К.М. Пошук шляхів реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки // Економіка України. – 2001. - №2. - С.24 - 28.

102. Колотуха С.М., Мельник К.М. Реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2001. - №12. - С.74-80.

103. Колотуха С.М., Мельник К.М. Удосконалити систему кредитування сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2003 - №6. - С.64-69.

104. Конституція України // Урядовий кур'єр. – 1996. - № 84.

105. Коровкин В. Опыт экономической поддержки фермерских хозяйств в ЕЭС и других капиталистических странах // Международный сельскохозяйственный журнал. - 1992. - №4. – С.34-40.

106. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства и ее позитивное использование в условиях современной России // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2001. - №4. – С.3-5.

107. Красиков А.В. Крестьянский банк и его деятельность с 1883 по 1905 гг., - 1910.

108. Красникова О. З історії іпотечного кредитування в Україні // Фінанси України. - 1998. - №4 – С.95-100.

109. Краснощекова Г.А., Редькина Т.В. Экономика, организация и планирование производства на предприятиях хранения и переработки зерна. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Агропромиздат, 1991. – 302 с.

110. Кредит і кредитні правовідносини: економічна природа і практика законодавчого регулювання / М. Олексієнко, В. Ольшанський, Д. Лилик, Е.Першиков - К.: “Козаки”, 1996. – 144 с.

111. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посібник // В.В.Вітлінський, О.В. Перенарівський, Г.І. Великоіваненко; за ред. В.В.Вітлінського. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.

112. Кропивко М.М. Сучасний стан селянських (фермерських) господарств та їх інвестиційне забезпечення // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / За ред. Саблука. – Київ. – 2001. – С.233-237.

113. Крохмалюк Д. Банківська справа в Україні у складі Російської імперії (друга половина ХІХ століття - 1917) // Вісник НБУ. – 2000. - №11. – С.58-62.

114. Кручок С.І. Оцінка фінансового стану підприємств // Фінанси. – 2002. – №8. – С.40-48.

115. Кручок С.І. Передумови іпотечного кредитування // Вісник аграрної науки. – 2002. – №3. – С. 74-78.

116. Купалова Г.І. Аналіз кон'юнктури ринку праці на селі // Економіка АПК. – 2002. – №1. – С.87-92.

117. Лагутін В. А. Іпотечний кредит в Україні: перспективи і можливі наслідки // Банківська справа. – 2003. – №4. – С.42-49.

118. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. – 215 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

119. Лайко Г.П. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських виробничих кооперативів // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / За ред. Саблука. – Київ. – 2001. – С. 198-202.

120. Лайко П.А. Фінанси АПК: Навч. посіб. для студ. – К.: ДІА, 2000. – 225 с.
121. Лебедев Е. Развитие денежно-кредитной системы в современных условиях. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 340 с.
122. Лексис В. Кредит и банки / Пер. с нем. - М.: Перспектива, 1994. – 120 с.
123. Лізингоотримувачі в НАК “Украгролізинг” по Тернопільській області та отримана сільськогосподарська техніка за 2000-2003 роки.
124. Липчиу Н. Совершенствование экономического механизма хозяйствования предприятий аграрного сектора // АПК: экономика, управление. – 2003. - №3. – С.41-45.
125. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України. - К.; 1997. - 447с.
126. Лузан Ю.Я. Україна та світова організація торгівлі // Економіка АПК. – 2002. - №4. – С.45-48.
127. Луців Б. Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. - Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2001. - 320с.
128. Малій О.Г.Оцінка кредитоспроможності позичальника // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. - К.- 2001. / За ред. Саблука. – С.85-90.
129. Манилич М.І., Галушка Є.О. Кредитна спілка: банк чи каса взаємодопомоги // Фінанси. - 2002. - №8. - С.95-99.
130. Матух Ж. Финансовые системы Франции и других стран. М.: АО “Финстатинформ”, 1994. - 234с.
131. Мельник К.М. Розвиток сільськогосподарських кредитних кооперативів // Економіка. - 2003. - №2. - С.74-77.
132. Михалков С., Давиденко Н. Фінансова стійкість у механізмі господарювання підприємств АПК // Пропозиція. - 2003. - №7. - С.110-112.
133. Мулик Т.О. Досвід становлення та розвитку системи кредитної кооперації в США // Збірник наукових праць Вінницького державного аграрного університету. – Вінниця. – 2001. – С.175-180.

134. Науменко В. Селу потрібні вигідні кредити // Обрій. - 2001. - №7. - С.7-8.
135. Непочатенко О.О. Кредитування селянських(фермерських) господарств // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / За ред. Саблука. - Київ. - 2001. – С.83-85.
136. Ніколаєв Є.Б. Підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ // Фінанси. - 2002. - №8. - С.107-114.
137. Обзор деятельности Крестьянского поземельного банка за 1883-1904 гг. – 1906. – 154с.
138. Обслуговуючі кооперативи, кредитні спілки та комунальні господарства по обслуговуванню територіальних громад .- Тернопіль. – 2002. - 72с.
139. Олійник Д.С. Фінансова підтримка сільського господарського виробництва у зарубіжних країнах // Фінанси. - 2002. - №8. - С.72-80.
140. Онищенко О.М. Проблеми заставного кредитування нових господарських структур // Економіка АПК. – 2002. - №9. - С.45-50.
141. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. У чотирьох частинах. // За редакцією Саблука П.Т. – 511с.
142. Основи кредитної кооперації. – Київ. – 1995. - 67с.
143. Пантелеймоненко А.О. Розвиток кредитних спілок у сільській місцевості // Економіка АПК. – 2002. - №11. - С.69-73.
144. Парнюк В. Лізинг в Україні: проблеми, законодавче забезпечення, перспективи // Економіка АПК. – 2003. - №3. – С.29-35.
145. Политическая экономия: экономическая энциклопедия / Под ред. А.М Румянцева. Т2. – М.:Советская энциклопедия, 1975. – 247с.
146. Положення НБУ “Про кредитування”. Затверджено постановою Правління НБУ від 28 вересня 1995 р. №246, зміни від 22 квітня 1996 року / Правове забезпечення кредитної діяльності. – К.: Парламентське видавництво, 2003. – 405с..
147. Положення про здійснення моніторингу фінансовими установами від 15

серпня 2003.

148. Положення про методику оцінки кредитних ризиків при кредитуванні підприємств-сільгосптоваровиробників. - Київ. – 2002. Затверджено постановою Правління АППБ “Аваль”.

149. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

150. Положенко Д.В. Фінансова глобалізація і інвестиції // Вісник НБУ. – 2002. - №11. – С.34-39.

151. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств // За ред. Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я. // ІАЕ УААН. – К., 2000. – 660с.

152. Постанова про заходу щодо забезпечення діяльності державного лізингового підприємства “Украгролізинг” від 26 липня 26 липня 1999. - №1352.

153. Постанова про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу у 2001 році.

154. Постанова про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу у 2002 році.

155. Постанова про часткову компенсацію ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам та іншим підприємствам агропромислового комплексу у 2003 році.

156. Потійко Ю.А. Аналіз кредитоспроможності підприємств в умовах ринкової економіки // Фінанси України. - 2001. - №1.-С.118-123.

157. Радіоненко О.М. Стан та перспективи розвитку лізигу в сільському господарстві України // Економіка АПК. – 2003. - №4. – С.12-16.

158. Радченко В.В., Бойко В.Н. Неоправданное забвение кооперирования и

специализации // Экономика АПК. – 1996. - №10–11. – С.8-11.

159. Райзберг Б.А., Лозовський Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496с.

160. Ревенко М.М. Економічна державна підтримка сільського господарства // Вісник аграрної науки. – 2003. - №4. - С.66-68.

161. Рекомендації щодо оцінки кредитних ризиків при кредитуванні підприємств-сільгосптоваровиробників. - Київ. - 2002. – 45с.

162. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництво (посібник у питаннях і відповідях) // За ред. Саблука П.Т. – К.: ІАЕ, 1999. – 532 с.

163. Роджер Лерой Миллер, Давид Д. Ван-Хуз. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. – ИНФРА-М, 2000, - XXIV, 856 с.

164. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК // За ред. Зубця М. В., Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я. - Київ. – 1999. – 280с.

165. Розенберг Д. Словарь банковских терминов / Пер. с англ.. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 360 с.

166. Руководство по кредитному менеджменту: Пер. с англ..- М.: ИНФРА-М, 1997. - №1. – 80 с.

167. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні // Вісник Національного банку України. - 2002. - №1. - С. 26-29.

168. Рябко Л. Розмежування понять позички і кредиту // Право України. - 2001. - №31. - С.45-47.

169. Рябченко О. Світовий досвід становлення іпотеки // Економіка України. - 2003. - №1. - С.23-27.

170. Саблук Р.П. Фінансовий лізинг в АПК. – К.: ІАЕ УААН, 2003. - 175с.

171. Сахацька О.М. Методичні підходи до визначення інвестиційної привабливості аграрних підприємств // Організаційно-економічні проблеми

розвитку АПК. / За ред. Саблука. - Київ. - 2001. - С.233-237.

172. Свиноус І. Проблеми кредитного кооперування особистих селянських господарств // Вісник НБУ. – 2003. - №8. - С.46-48.

173. Слісаренко О.О. Стан страхового ринку України. – Welcome. - 2002. - №11-12. - С.4-8.

174. Сомик А.В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах // Економіка АПК. - 2002. - №8. - С.86-90.

175. Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. Тези виступів учасників Всеукраїнських зборів вчених економістів-аграрників / К.: ІАЕ, 1999. - 328с.

176. Статистичний щорічник. Тернопільська область. – Тернопіль – 2000, – 245 с

177. Статистичний щорічник. Тернопільська область. – Тернопіль – 2001, – 230 с.

178. Статистичний щорічник. Тернопільська область. – Тернопіль – 2002, – 260 с.

179. Сусіденко В. Практичні аспекти забезпечення принципів банківського кредитування // Економіка України. – 1998. – №7 (440). – С. 24-29.

180. Сусіденко В. Принципи банківського кредитування: зміст і реалізація в умовах перехідної економіки // Банківська справа. - 1999. - №3. – С. 37-39.

181. Суслов В. Спільними зусиллями ми створимо потужну систему // Вісник кредитних спілок. – 2003-2004. – С.4-5.

182. Указу Президента України від 3 грудня 1999 року №1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки”.

183. Указ Президента України від 14.07.2000 р. №891/2000 “Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень” // Законодавчі і нормативні акти з банківської давності. -

2000. - №9. - С.7-8.

184. Устав Государственного Дворянского земельного банка. - 1890.

185. Финансы, денежное обращение, кредит // Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Финансы. Издательское объединение ЮНИТИ, 1997. – 337с.

186. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навчальний посібник. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. - 360с.

187. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва // Демяненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г. та ін. // За редакцією Демяненка М.Я. – К.: ІАЕ УААН, 2002 - 645с.

188. Фінанси підприємств : навчальний посібник : Курс лекцій / За ред. д.е.н., проф.. Г.Г. Кірейцева. – Київ. - ЦУЛ, 2002. – 268с.

189. Фінанси підприємств : Підручник / За ред. професора А.М. Поддєрьогіна.- К.: КНЕУ, 1998. - 368с.

190. Фролов В.И. Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК. – М., 1989. – 145 с.

191. Цивільний кодекс України: текст і змінами та доп. станом на 1 липня 1998р. - Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1998. – 320 с.

192. Чавес Р., Краснопольський Я. Кредитування - 2003: обережно і потроху // Пропозиція. – 2003. - №5.-С.105.

193. Чапко І.П. Кредитування сільського господарства: проблеми України, досвід США // Проект аграрної політики в Україні Університету штату Айова. – К.: 2000. - №3. – 617 с.

194. Чапко І.П. Новий підхід до кредитування підприємств АПК // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / За ред. Саблука. - Київ. - 2001. – С. 132-136.

195. Чеботарьова Н.М. Макроекономічне регулювання інвестиційної діяльності в АПК регіону // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. / За

ред. Саблука. - Київ. - 2001. – С.217-221.

196. Чувалин Е.Д., Дмитриева В.Г. Государственное регулирование и контроль цен в капиталистических странах. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 112 с.

197. Чухно А.А. Капітал, кредит, процент, їх сутність і роль в економіці // Фінанси України. - 1997. - №9 (21). - С.5-18.

198. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. – К.: КНЕУ, 2001. – 195с.

199. Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С., Негашев Е.В. Методика финансового анализа предприятия. - М.: ИНФРА-М, 1996. – 176 с.

200. Шибалкіна В. Оптимальні умови банківського кредитування // Банківська справа. - 1998. - № 4. - С.39-42.

201. Шиндирук І.П. Кредитування діяльності сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 2002. - №10. - С. 89-95.

202. Шиндирук І.П. Кредитування діяльності сільськогосподарських товаровиробників // Економіка АПК. – 2002. - №10. - С.89-96.

203. Щербалкіна І.О. Розвиток лізингових відносин в агропромисловому комплексі України // Економіка АПК. - 2002. - №10. - С. 95-98.

204. Экономика предприятия: Учебник / Под ред. проф. Н. А. Сафронова. – М.: “Юристъ”, 2000. – 584с.

205. Юдин А. Государственное регулирование и кредитование сельского хозяйства у Великобритании и США // Международный сельскохозяйственный журнал, - 1992. - №5. – С.23-29.